

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Sonbahar 2022
Cilt 3 Sayı 4

Sanatın ve Kültürün Köklerine Yolculuk: Uygarlığın İpek Yolu

RÖPORTAJ

MEHMET CELAL ÖZDOĞAN
İnsanlığın Ortak Mirasına
Küresel Bakış Açısı
Geliştirmek Zorundayız

RÖPORTAJ

ETHEM SANCAK
Yeni Dünya, İpek Yolu'nun
Yarattığı Evrensel Değerler
Üzerinde Kurulacak

XI JINPING

Kültürel Özgöveni
Percinleyelim

CANER KARAVİT

İpek Yolu Üzerindeki
Mağara Resimlerinin
Bicimsel Çözümlemesi

WANG LAIXI - NA RISU - WU LAN
İpek Yolu Çayır
Güzergahı: Milli Ekonomi ve
Bütünleşme

**SEMH GÜNERİ - AYÇA AVCI
AHMET Z. BAYBURT**
İpek Yolu Üzerinden
Yakın Doğu'ya Sibirya'lı
Öst Paleolitik Çağ Göderi

KAZIM ABDULLAEV
İpek Yolu'nda
Kültürel Etkileşim:
Yuezhi Göç Dönemi

**KİTAP İNCELEME
DOMINIK PIETZCKER**
"Güç zayıflıktır"
Güdü Adamın Çağı

FOTO GRAF: ALEXANDER RODCHENKO

RESİM: JAKHMALYAN

KARİKATÜR: ERHANYALVAÇ

100 TL • KKTG 120 TL

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Yayın Kurulu Koordinatörü • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Yazışleri Müdürü • Onurcan Balcı, Liaoning Normal Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı

Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi • Hüseyin Haydar, Şair

Prof. Dr. Ruan Hongmei, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ

Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi • Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi

Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Hande Günözü Ulusoy

Dr. Öğr. Üyesi Yang Chen, Shanghai Üniversitesi • Prof. Dr. Zhang Yi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Shanghai Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi • Doç. Dr. Han Zhimin, Shanghai Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat

Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi

Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi

Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi

Editörler

Necati Demircan, Shanghai Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Tolga Dişçi, Hacettepe Üniversitesi, Lisans öğrencisi

Orçun Göktürk, Tsinghua Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Ece Kırbay Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam

Elif Nisa Şencan, Uluslararası İşletme Uzmanı • Ahu Yalçın Terzi, Çevirmen • Şafak Terzi, Gazeteci

Arda Tunçel, Shanghai Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Serdar Yurtçiçek, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi, Doktora öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul

www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (546) 100 70 95

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Sahibi ve Genel Müdür

Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı • Özkaracan Matbaa

Evren Mah. Gülbahar Cad. No:62 Güneşli / Bağcılar - İstanbul

Bu dergi INDEX COPERNICUS ve CiteFactor da indekslenmektedir.

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özelemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çağırıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 6th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

Uygarlık Yolunda Birleşme, Kaynaşma ve Kardeşlik

Arkeoloji'nin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı, emperyalizm çağının başlangıcıyla aynı döneme denk gelir. "Uygar" Batı, dünyanın geri kalan kısmındaki "barbar" toplumların kaynaklarını yağmalayabilmek için uygarlıklar tarihini de ters yüz etmeye çalışmıştır. Avrupa merkezci tarih yazımında, filoloji, antropoloji, felsefe ve edebiyat disiplinlerinin yanı sıra özellikle arkeoloji alanında yürütülen araştırmalar kullanılmıştır. "Üstün" beyaz adamın, sarı, esmer, kara "barbar"ların topraklarını ele geçirmesinde gerekli olan ideolojik altyapının bu çalışmalara dayanarak oluşturulduğu bilinmektedir.

Günümüzde, dünyadaki çok kutuplulaşma ve emperyalist hegemonyacılığın zayıflamasıyla birlikte, gelişen dünya ülkelerinin eşitlik temelinde kurduğu işbirliği, bilimsel alanlara doğru genişlemektedir. Gelişen dünya ülkeleri arasındaki bilimsel işbirliğinin güçlenmesiyle, entelektüel faaliyetlerde Batı merkezci ideolojik tahakkümün etkisinin de kırılmaya başlandığı söylenebilir. Özellikle arkeoloji alanında, bu ülkelerin bilim insanlarının Avrupa merkezci bakış açısından kurtularak yürüttüğü milli çalışmalar önemlidir. Aynı zamanda ülkeler arasındaki akademik/bilimsel işbirlikleri, uygarlık tarihinin nesnel ve önyargısız bir şekilde ortaya konulması için zemin oluşturmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönemde kapitalist-emperyalist sistemin çökmekte olduğu sadece ekonomik ve siyasal değil, belki bundan daha fazla toplumsal ve kültürel sonuçlarıyla görülmektedir. İnsanın insana ve doğaya yabancılaştığı bu sistemin devamı, gezegenimizi ve insanlığı çürütmekte ve yok etmektedir. Bu koşullarda, insan ve doğanın uyum içinde yaşadığı bir sistemi kurmaktan başka çıkar yol yoktur.

Bu sistemi kurarken, kültür ve uygarlık tarihimizde sarılacağımız köklerimiz bulunmaktadır. Uygarlıklar tarihi, bugün kıtalara dağılmış, farklı sınırlar içinde yaşayan insanların ortak geçmişidir. Göbeklitepe'den başlayarak Anadolu ve Mezopotamya kültür ve uygarlıkları, Mısır, Roma, Pers, Yunan, Bizans, Çin, Hint, Türk, İslam uygarlıkları, İskit, Etrüsk, Aztek, Maya, İnka, Fenike, Kartaca vd. insanlığın ortak mirasıdır. İnsanlık tarihine damga vuran köklü uygarlıkların kesişme noktası da İpek Yolu olmuştur. İpek Yolu, malların ve bilimsel/teknolojik ürünlerin değiş tokuşu vasıtasıyla uygarlıklar arasında bir köprü olarak görev yapmıştır. Ancak önemi bununla sınırlı değildir. İpek Yolu, çağlar boyunca maddi kültür ürünlerinin yanı sıra manevi kültürün paylaşıldığı bir kaynaşma kazanıdır. Bugün de, çağımızın en büyük işbirliği platformu olan Kuşak ve Yol Girişimi, yani 21. Yüzyılın İpek Yolu, insanlığın binlerce yıl boyunca damıttığı uygarlık birikimini bir potada buluşturacak ve yeni bir medeniyete ulaşılmasını sağlayacak yoldur.

BRIQ, bu sayıyla birlikte üçüncü yılını tamamlarken okurlarımıza müjdeli bir haberimiz var. Elinizdeki 12. sayısıyla akademik yayıncılık alanında iddiasını kanıtlayan BRIQ, uluslararası alanda çok önemli bir başarıya imza atıyor. Dergimiz, Çin'in ilk 25 üniversitesi arasında sayılan Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi (NPU) ile yayın işbirliğini başlattı. NPU bu anlaşmayla, bir Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı ve iki Yayın Kurulu üyesiyle BRIQ çalışmalarına katıldı ve yayın giderlerini karşılamaya ortak oldu. NPU ile işbirliği, başka ülkelerden üniversiteler ile işbirliğinin başlangıcı olacak. Her yönüyle özgün bir dergi olan BRIQ daha büyük başarılarla doğru yelken açıyor.

İÇİNDEKİLER

06-14

PROF. DR. MEHMET CELAL ÖZDOĞAN

RÖPORTAJ

Ortak mirasımız olan geçmişi küresel ölçekte ele alıp, bilimi paylaşmak zorundayız

16-22

ETHEM SANCAK

RÖPORTAJ

Yeni Dünya, İpek Yolu'nun yarattığı evrensel değerler üzerinde zenginlik ve barışla kurulacak

24-27

XI JINPING

Kültürel Özgüveni Perçinleyelim

28-49

CANER KARAVİT

HAKEMLİ MAKALE

İpek Yolu Üzerindeki Mağara Tapınaklarındaki Kuzey Wei Dönemine Ait Budist Resim Kompozisyonlarının Biçimsel Çözümlemesi

50-61

WANG LAIXI, NA RISU, WU LAN

HAKEMLİ MAKALE

İpek Yolu Çayır Güzergahı (Çayır İpek Yolu): Milli Ekonomi, İletişim ve Bütünleşme

62-74

SEMİH GÜNERİ, AYÇA AVCI, AHMET Z. BAYBURT

HAKEMLİ MAKALE

İpek Yolu Üzerinden Yakın Doğu'ya Sibiryalı
Üst Paleolitik Çağ Göçleri

76-89

KAZIM ABDULLAEV

HAKEMLİ MAKALE

İpek Yolunda Kültürel Etkileşim:
Orta Asya'da Yuezhi Göç Dönemi

90-92

KİTAP İNCELEME

DOMINIK PIETZCKER

"Güç zayıflıktır"
Güçlü Adamın Çağı

93

FOTOĞRAF

ALEXANDER RODCHENKO

Yangın Merdiveni

94

RESİM

JAK IHMALYAN

Simitçi

95

KARİKATÜR

ERHAN YALVAÇ

Uygarlığın İpek Yolu

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan

"Ortak mirasımız olan geçmişi küresel ölçekte ele alıp, bilimi paylaşmak zorundayız"

30 Mayıs 1943'te İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini İngiliz Erkek Lisesi ve ardından Robert Kolej'de 1963 yılında tamamladı ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsünde yükseköğrenimine başladı. 1970 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "fahri asistan" olarak çalışmaya başladı ve bütün akademik yaşamını İstanbul Üniversitesi'nde geçirdi. 1994 yılında profesörlüğe yükselen Özdoğan, 2000 yılında Prehistorya Anabilim Dalı başkanlığını üstlendi, 2010 yılında da emekli oldu. Özdoğan, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) asli üyesi (2002-2011), Bilim Akademisi (2011), Amerika Birleşik Devletleri Bilim Akademisi (NAS) yabancı asli üyesi (2005), Amerika Arkeoloji Enstitüsü (AIA), Alman Arkeoloji Enstitüleri (DAI) üyesidir.

"Dünya prehistoryası bakımından küresel bir bakış açısı getirmeye çalıştık ama bunu Türkiye'de anlatılabilmek epeyce zor. Sürekli olarak odaklanılan alan Mezopotamya olarak kalmaktadır. Bırakın Orta Asya'yı, Balkanlar'ı, Avrupa'yı, Ege bile zor algılanır. Hâlbuki kültür tarihi küreseldir ve küresel bir bakış açısı gerekir. Dünyanın her yeri ile birlikte geçmişe bakmalısınız, konuyu küresel ölçekte ele almalısınız. Bir adayı koparttığınız zaman ona sahte bir bilim uydurursunuz. Orta Asya'yı anlamak, bilmek için Yakın Doğu'yu çok iyi bilmek lazım ama Güney Asya'yı; güneyinde Hindistan ve Pakistan'ı ve bütün Hint Okyanusu çevresini ele almanız lazım. Bunların yanı sıra, her bölgenin bir çevresiyle etkileşimleri vardır bir de kendi iç dinamiği ile olan süreçler vardır. Şimdi bütün bunları bir araya getirmek için küresel bir bakış açısını edinmek gerekir. Herhangi bir uluslararası çalışma yapmak için sadece Orta Asya için değil; ister İngiltere prehistoryası olsun ister Tanzanya olsun dünyaya, geçmişe, küresel ölçekte bakmanın gerektiğini anlamamız lazım."

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan, BRIQ Yayın Kurulu üyesi Dr. Hande Günözü Ulusoy'un sorularını yanıtladı.

Şanghay Arkeoloji Forumu, diğer ülkelerle nasıl bir ortaklık kuruyor? Şanghay Arkeoloji Forumu'nun kuruluş sürecinden ve yaptığı çalışmalarından bahseder misiniz?*

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Şanghay Arkeoloji Forumu'nun kuruluşu, dünyada alıştığımız şekilde A ülkesi ile B ülkesi arasında birebir ilişki kurma şeklinde olmadı. Çin'deki durumu anlamak kolay değil, bizler için çok yabancı bir ortam. Çinlilerin dünyayı anlamaya yönelik ve dünya ile paylaşmaya, dünya ile kaynaşmaya yönelik bir yaklaşımları var. Şanghay Forumu bildiğim kadarıyla 4'üncü yılında ve bu sürecin en başından beri içindeyim. Anladığım kadarıyla Çin Bilimler Akademisi'ndeki meslektaşlarım, dünyadaki diğer bilim insanlarını çağırarak, Çin'deki bilgi birikimi ile kaynaştırmayı, Çinlilerin de dünyada ne olduğunu anlamasını sağlayan bir temeli olan ve bu alanda nasıl bir uluslararası işbirliği yapılabileceğini düşünmeye yönlendiren bir forum oluşturmuşlar. Diğer ülkelerle yapılan bu tip toplantılardan alıştığımız gibi, örneğin Almanya ile masaya oturursunuz ve ortak bir projeyi "Nasıl yaparız?", "Kimlerle işi yürüteceğiz?", "Botanik veya zooloji ile ilgili çalışmaları kim yayınlayacak?" soru-

ları tartışılır. Şanghay Forumu öyle değil. Şanghay, doğrudan doğruya, dünyada o sırada yapılan önemli çalışmaların yapanların çağrıldığı, onların kendilerini tanıttığı ve çalışmalarını sunduğu, karşılıklı bir ilişkinin kurulmasına ortam sağlayan bir forum. Bu bir yerde Çin Bilimler Akademisi'nin geleceğe bakışını gösteriyor. "Dünyada bundan sonra ne yapılmalı?", "Nasıl bir adım atılırsa doğru bir adım olur, gerçekçi olur ve fonksiyonunu yerine getirir?" gibi soruları anlamaya yönelik bir forum olarak görüyorum. Bir anlamda altyapı hazırlamaya yönelik diyebiliriz çünkü Çin'in özellikle sosyal bilimlerde şimdiye kadar dünya ile fazla bir entegrasyonu yoktu.

Şanghay Arkeoloji Forumu'nun bu çerçevede yürüttüğü çalışmalar nelerdir?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Şanghay Arkeoloji Forumu belirli bir çalışma yapmıyor. İki yılda bir aşağı yukarı 40-45 ülkeden (en son sanırım yaklaşık 180 idi) bilim insanını Çin'e davet ediyor, kendi çalışmalarını anlatmalarını istiyor. Forum, o yıl yapılan en iyi arkeolojik kazı, en iyi araştırma, en iyi buluntu payesini vermek gibi önde gelen çalışmaları ödüllendiriyor. Orada 10 gün kadar farklı ülkelerden gelen bilim

* Şanghay Arkeoloji Forumu, 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Bilimler Akademisi bünyesinde kurulan, dünya çapında araştırmaları destekleyen ve dünya arkeoloji mirasını korumaya ve değerlendirmeye çalışan bir kuruluştur.

insanlarını ağırlıyor. Bu sayede farklı ülkelerden gelen bilim insanlarının bir araya gelip birbirlerini tanımalarını, Çinli meslektaşlarla birlikte vakit geçirip, aradaki bağların pekişmesini sağlıyor. Bu aynı zamanda Çinli meslektaşlarımızın dünyanın her sene 46 ülkesinde yapılan çalışmaları izleyeceği bir ortamı sağlıyor.

Çok akıllıca kurulmuş bir Forum diyebiliriz. Üçüncü forumda şöyle bir tartışma olmuştu: O zaman Çin Bilimler Akademisi'nin Başkanı "Şanghay Forumu için bir yürütme kurulu kuralım" diye teklif etti. O zaman gerek ben, gerek İngiliz meslektaşım Lord Colin Renfrew de oradaydık. İkimiz de buna karşı çıktık. Şimdiye kadar bu tip uluslararası oluşumların hepsinde yönetim kurulları kuruldu, bu kurullara değerli meslektaşlar seçildi. Ancak hemen hemen hiçbirinde istenen sonuç ortaya çıkmadı. Kuruluş, yönetim bürokrasisine saplandı, kişilik sorunları ve çekememezlikler ortaya çıktı. Bu tür kuruluşlar çok sık olarak dünyanın çeşitli yerlerinde toplantı yapmanın gereğini duyduğundan, seçtiğimiz yöneticiler bilimden kopup dünyayı gezen bürokratlar haline geldiler, bakış açıları bilimsellikten kuram ve kuralcılığa dönüştü. Bilimden koptukları için bu tür kuruluşlara seçilenler birbirleriyle yer değiştirerek sürekli uluslararası kuruluş yöneticiliği gibi bir meslek

oluşturdular. Oysa Şanghay Forumu, Çin Bilimler Akademisi'nin tarafsız, işin gereğini öne çıkartan yaklaşımı nedeniyle kurulduğundan bu yana niteliğini kaybetmeden süregeldi. Onun için "bu sistemi bozmayın" dedik ve hala aynı fikirdeyim. Forum toplantısı maalesef bu sene pandemi koşulları nedeniyle yapılamadı.

Çin'e daha evvel de birkaç kez başka toplantılar için gittim. Gördüğüm şey, Çinli meslektaşlarımız dünyada doğru bir sistemi oturtmak için "Yeni bir şey nasıl kurarız, yeni bir oluşum için neler gerekir? Neler yanlış? Doğrusu ne olmalı?" sorularının yanıtını arıyor. Buradaki iyi niyet, bilimin gelişmesi, bilimin doğru yere oturması için. Tek bir ülkenin tekelinde olmadan, uluslararası işbirliğinin nasıl yürütüleceğine ilişkin bir sistem kurmaya yönelik olarak görüyorum.

Bilimsel İşbirliğinde Doğru Yöntem

Gelişmekte olan ülkeler arasında kültürden, bilim ve teknolojiye, ekonomik ve ticari ortaklıklara uzanan bir işbirliği girişimi olarak hayata geçirilen ve ana felsefesi "paylaşılarak gelişme" olan Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) çerçevesinde arkeoloji alanında nasıl bir bilimsel işbirliği geliştirilebilir, geliştirilmelidir?

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, 4. Şanghay Arkeoloji Forumu'nun kapanış konuşmasını yaptı. (Jiangxi Kültürel Miras ve Arkeoloji Enstitüsü, 2019)

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Bu sorunun yanıtı, çok basit değil. Bir kere şunu baştan söyleyeyim geçmiş herkesindir, geçmiş dönemler hiçbir ülkenin tekelinde değildir, hepimizin ortak mirasıdır. Siz belirli bir kısmı seçip tekelinize aldığınız zaman bu diğerlerini dışlamak anlamına gelir. Fakat birlikte çalışabilmek için grupların aynı anlayışta, aynı bakış açısında ve aynı bilimsel düzeyde olması lazım. Sorun da oradan çıkıyor. Onun için birlikte çalışanların temelini aynı düzleme gelmesi gerekir. Aksi takdirde biri öbürünü bastırır ve ortak bir çalışma değil bir tarafın hegemonyası haline gelir ki şu anda hiçbirimiz böyle bir şey istemeyiz. Bu bağlamda birçok olumsuz örneği sıralamak mümkündür. Örneğin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan genç cumhuriyetler dünya ile bütünleşmek için büyük beklentilerle kapılarını bilimsel çalışma olanağı ve birikimi olan ülkelere açmışlardır. O bölgelere iyi niyetle giren ekipler o ülkelerin iç politikalarını, bilimsel araştırmaları düzenleyen bürokrasiyi, kültürel birikimi doğru olarak algılayamadıklarından öyle bir art niyetleri olmasa da 19. yüzyılın kolonyalist ilişkilerine benzer durumlar ortaya çıkmıştır. Deneyimli ülkelere gelen meslektaşlarımızın araştırma yaptığı, yerelin ise bilimsel işbirliğinden çok bu ortak çalışmayı diğer ülkelere uygun koşullarda gezi yapma olarak görmesi de istenmeyen olumsuz örnekler arasındadır.

Türkiye'nin özellikle sosyal bilimlerde, arkeoloji alanında sağlam bir temeli var. O zeminde, çalışmak istediği, birlikte ortaklık yapmak istediği ülkelere, çağdaş bilimsel düzeyin önce aktarılması, onu kazanıp onu uygulayabileceklerle birlikte çalışılması lazım.

Burada ilişki dengesiz olduğu takdirde, bilgisi, yöntemi iyi olan bir bilim insanı, bir ekip oraya geliyor, diğerleri sırf onların isminden yararlanıyor ve sonunda iş bilimsel şantaja dönüşüyor. Yani "Ben sana burada çalışma imkânı veririm, ben bir şey yapmam ama benim adım yayına girsin, ben de o yayın sayesinde akademik ilerleme sağla-

yayım" düşüncesi. Bu sistemin olduğu ülkelerde bilim hiç gelişmedi.

Türkiye'de bizim avantajımız şuydu: Biz Batılı meslektaşlarla eşit şartlardaydık, biz devletin koruma şemsiyesine girmedik. Bundan on sene evveline kadar Türkiye'deki arkeoloji sistemi, Batılı diğer ülkelere gelen arkeologlarla, yerli arkeologları aynı düzeyde tuttu. Yani bize bir arkeolojik şemsiye sağlamadı. Biz açık rekabete girmek zorunda kaldık. Bu Türkiye'deki arkeoloji bilimini ileriye götürdü. Onlar ile biz açık rekabet ile mücadele ettiğimiz için ilerleme imkânımız oldu.

Türkiye'nin özellikle sosyal bilimlerde, arkeoloji alanında sağlam bir temeli var. O zeminde, çalışmak istediği, birlikte ortaklık yapmak istediği ülkelere, çağdaş bilimsel düzeyin önce aktarılması, onu kazanıp onu uygulayabileceklerle birlikte çalışılması lazım. Yoksa kolay paydaş bulmak ona orada her türlü kapıyı açacak ama hiçbir iş yapmayacak gibi bilim etiğine sığmayan yollara girilmemesi gerekir. O yüzden "paydaş arama", artık çağdaş bir şey. 18-19. yüzyıllarda Batı'nın yaptığı yöntemdi bu. Bu yöntem ile diğer ülkelere ortak bilim anlayışı gelişmedi. Bu nedenle ortak çalışma yapılacağı zaman sadece "gel beraber çalışalım" değil, "gel bilimi beraber düşünelim ve bilimin nasıl yapılması gerekli olduğunun temelini beraber hazırlayalım" gibi daha zor ama doğru bir yolun seçilmesi lazım.

"Ortak Dil Sorunu Bir Şekilde Aşılır"

KYG çerçevesinde arkeoloji alanında bilimsel iş birliğinin geliştirilmesinde, dil birliğinin olmaması nasıl bir engel teşkil ediyor?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Çok önemli değil bence. Bakın bunun en iyi örneği Çin. Çin'deki meslektaşlarımızla ben ilk teması kurduğumda hiçbiri İngilizce bilmiyordu ama yanlarında çevirmenleri vardı ve dünyadaki terminolojiyi, dünyada olup biteni, Çinliler kadar iyi izleyen kimseyi de görmedim. Son 10-12 yıl içinde Çinli meslektaşlarımız Batı'daki toplantılara gelmeye başladılar, bizim kazılara da geldiler, gezdiler. Hiçbiri İngilizce bilmiyordu ama dünyayı çok iyi anla-

dıklarını, çok iyi öğrendiklerini insan hissediyor orada. Aynı durum Japonya için de geçerli. Japonya'daki üniversitelerin çoğunda akademisyenlerin çoğu İngilizce bilmez ama dünyayı çok iyi izlerler ve dünya ile ilişkileri de gayet iyidir, Slav ülkelerinde de benzer durum var. Demek ki dil olmadan da temel anlayış doğru olduktan sonra dili bir türlü çözüyorsun ve tekrar söylemek istiyorum genç kuşağı hedeflediğiniz zaman, genç kuşak o dil sorununu çok kolay çözüyor ve çok kolay diyalog kurabiliyor. Onun için hedefin yeni yetişen, iyi niyetle dünya ile bilgiyi paylaşmak isteyen, dünyaya açılmak isteyen genç kuşaklar olması gerekiyor.

Ülkemizde üniversitede eğitim alırken, genelde Orta Asya bölgesinden kopuk bir eğitim alıyoruz. Batı'ı öğreniyoruz, Anadolu'yu öğreniyoruz ama Asya kültür tarihini ve arkeolojisini iyi bilmiyoruz. O bölgelerde; Çin, Çince yayın yapıyor ama İngilizce açısından da o bölgede en çok yayın yapanlardan bir tanesi Çin. Orta Asya bölgesindeki arkeolojik çalışmalarda neredeyse bütün yayınlar Rusça. Rus dilini bilmeden gerçekten o bölgelerin arkeolojisini araştırmanız imkânsız hale geliyor. Bu gibi zorlukları nasıl aşabiliriz?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Bakın benim Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'ya ilk yaptığım öneri de oydu. Yani Ay'a gitmiyoruz. O bölgeler bilim geleneği olan, bilimsel çalışmaların bizden evvel başladığı ve bizden daha yoğun gittiği yerler. Onun için Kazakistan örneğini verdim, Kazakistan'da 1993 yılına kadar 8,000 kurgan kazılmıştı, Türkiye'deki bütün kazıları toplasanız o kadar yapmaz.

Kültür Tarihine Küresel Bakış Zorunlu

Sorun sadece dil sorunu değil. Türkiye'deki arkeoloji eğitimine bakış açısı Mezopotamya odaklıdır. Geç dönemleri bir yana bırakırsak, Mezopotamya'ya yönelik bir eğitim sistemi vardır. Balkanları ve Avrupa'yı yok sayar, sanki dünyanın başka bir yerinde insan yaşamamış gibi.

Biz İstanbul Üniversitesi'nde bunu kırmak için epeyce uğraştık. Dünya prehistoryası bakımından küresel bir bakış açısı getirmeye çalıştık ama bunu Türkiye'de anlatabilmek epeyce zor. Sürekli olarak odaklanılan alan Mezopotamya olarak kalmaktadır. Bırakın Orta Asya'yı, Balkanlar'ı, Avrupa'yı, Ege bile zor algılanır. Hâlbuki kültür tarihi küreseldir ve küresel bir bakış açısı gerektirir. Sadece Orta Asya dersiniz olmaz. Dünyanın her yeri ile birlikte geçmişe bakmalısınız, konuyu küresel ölçekte ele almalısınız. Çünkü insanlar sürekli hareketli ve her dönemde hareketler, paylaşımlar var. Bir adayı koparttığınız zaman ona sahte bir bilim uydurursunuz. Orta Asya'yı anlamak, bilmek için Yakın Doğu'yu çok iyi bilmek lazım ama Güney Asya'yı; güneyinde Hindistan ve Pakistan'ı ve bütün Hint Okyanusu çevresini ele almanız lazım. Doğu'da Çin bölgesi var ama kuzeyde büyük bir Avrasya stepi var. Avrasya, aşağı yukarı Kore'den, Macaristan'a kadar giden tekdüze kültür bölgesidir. Daha çok Türklerden bahsedilir ama kendi içinde hareketli, her milletin içinde olduğu her kültürün kaynaştığı bir çorbadır. Bu, kimse'nin tekeline almaması gereken bir çorbadır. Bu durum, Orta Asya'nın doğudan batıya her yeri için geçerlidir. Bu nedenle o bölgeyi anlamamız için bölgeyi çevreleyen kültür bölgeleri ile birlikte ele almalısınız. Bunların yanı sıra, her bölgenin bir çevresiyle etkileşimleri vardır bir de kendi iç dinamiği ile olan süreçler vardır. Şimdi bütün bunları bir araya getirmek için küresel bir bakış açısını edinmek gerekir. Herhangi bir uluslararası çalışma yapmak için sadece Orta Asya için değil; ister İngiltere prehistoryası olsun ister Tanzanya olsun dünyaya, geçmişe, küresel ölçekte bakmanın gerektiğini anlamamız lazım.

Bir Uygarlığı Anlamak İçin Gerekli Bütünsel Bakış

Bu yaklaşım sadece bizim dışımızdaki coğrafyalar için değil kendi bölgemiz Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'yi anlamak için sadece Suriye, Irak'a değil; Kırım'a da, Bulgaristan'a da, Akdeniz'e de bakılması gereklidir.

Bizim eğitim sistemimizde bu yok. İster tarih açısından, ister dilbilim ya da arkeoloji açısından küresel, bütünsel bir bakış açısına sahip olmadan ne kendi ülkemizin ne de başka bir ülkenin uygarlık tarihindeki yerini anlamamız mümkün değildir. Bütünsel bir bakış açısı dediğimiz zaman bunun doğru anlaşılması gerekir. Bu yalnızca insanların yaptığı eserler ve anıtlar değil, yaşam koşullarını belirleyen iklim salınımları, doğal çevre ortamı değişimi, diğer bölgelerin etkisi ya da diğer bölgelerle olan ilişki, nüfus yapısı, bilgi birikimi gibi çok farklı girdilerle birlikte düşünmeyi gerektirir.

Bilimin paylaşılması gerekir, bilim ortaktır. Bunu en doğru yapan kişi Atatürk'tür. Erken Cumhuriyet döneminde düşünün; herşeyi millileştirmiş Atatürk, bir tek "bilim uluslararası olur" der.

Bu kadar çok girdinin olduğu bir bağlamda uzmanlaşmanın tanımı da sürekli olarak değişmektedir; benim öğrencilik yıllarımda Tunç Çağı çalışan bilim insanı Orta Asya'dan İngiltere'ye kadar olan her bölgeyi bilirdi ve bilmek zorundaydı. Aradan geçen zaman içinde bilgi ve bilgi çeşitliliği öylesine arttı ki artık uzman tanımını dar bölgelerle sınırlandı. Örneğin, "ben hem Suriye hem de Özbekistan üzerinde uzmanım" diyemezsiniz. Ancak farklı bölgelerde ne olduğu hakkında temel bir bilgi birikiminizin olması da gereklidir. Bizim eğitim sistemimizde çok yanlış bir şey var: Geçmiş kendi içinde sıkıştırarak tek düzleme getirmek, yani zaman ölçeğini kaldırmak. O bölgenin neolitik farklı, paleolitik farklı, o bölgenin kendi içindeki Tunç Çağı oluşumu, devlet oluşumu, kent oluşumu, tarımın başlangıcı, bunun hayvancılığa dönüşümü, aldığı ve verdiği göçler vs. farklı.

Konuyu Orta Asya'dan açtığımıza göre hiç bilmeden Yakın Doğu bakış açısıyla Orta Asya'yı anlatmaya çalışırsanız dünyadan aya bakmak gibi çok aykırı bir tablo ile karşılaşsınız. Bu söylemin doğru bir yere oturma-

sı gerekir. Eğer Orta Asya'ya yönelik bir şey yapıyorsak küresel bakış açısının yanı sıra Orta Asya'nın paleolitik, prehistoryası, ön tarih dönemleri, Orta Çağı, Yakın Çağı gibi orada da uzun bir sürecin olduğunu, bunların her birinin birbirinden farklı olduğunu ve Orta Asya gibi çok büyük ve kendi içinde çeşitlilik gösteren bir coğrafyaya farklılıkları yokmuşçasına tek bir bütün olarak bakılmayacağını, örneğin; Aşkabad ile Kaşgar'ın kültür coğrafyaları farklarını göz ardı etmememiz gerekir. Bunun yanı sıra yine Orta Asya örneğinden yola çıkarak oraları hiç araştırılmamış bir bölge gibi görmekten vazgeçmemiz gereklidir. Yalnızca Ruslar ve Çinlilerin değil, Batılı meslektaşlarımızın da çok uzun süreden beri o bölgede yaptığı iyi çalışmalar var örneğin son yıllarda Altaylarda yapılan çalışmalar gibi. Bu çalışmaları göz ardı edip yeniden, sıfırdan başlayan bir bilim olmaması gerekir.

Bilimin Paylaşılması Gerekir

Bizim Orta Asya'ya araştırmacı olarak girmemiz gerekli ve doğru ancak doğru adımlarla, doğru bilgi ve doğru yöntem ile. O bölgede çalışan Çinli de olsa, Alman da olsa, Amerikalı da olsa, Rus da olsa bilim insanıdır. Bilimin paylaşılması gerekir, bilim ortaktır. Seçmece bilim olmaz. Bunu bakın en doğru yapan kişi Atatürk'tür. Erken Cumhuriyet döneminde düşünün; her şeyi millileştirmiş Atatürk, bir tek "bilim uluslararası olur" der. Bilimi uluslararası yapmıştır ve Türkiye'deki kazılara da yabancıları davet etmiştir. "Arkeoloji uluslararası olur" demiştir.

Örneğin bakın, Çin kendi sınırları dışında kazılara yeni başladı ama çok dengeli başladı, birden bire saldırmadı, yani her "buyur gel" diyene gitmedi. Seçerek ve doğru adımlar atarak gitti. Genel olarak Çinli meslektaşlarımızın tutumlarının Batılı ülkelerinkinden belirgin biçimde farklılaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

İpek Yolu üzerinde uygarlık tarihinin açığa çıkarılması ve korunması alanında; Rusya,

Çin, Türkiye ve Orta Asya ülkelerinin devletleri, araştırma kuruluşları ve üniversiteleri arasında ortaklık ve işbirliği olanakları nedir, nasıl geliştirilebilir?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: İpek Yolu deyince Hazar'ın kuzeyinden geçen yolu mu, Hazar'ın güneyinden geleni mi, yoksa Hint okyanusundan dolaşıp gelen yolu mu anlıyoruz? Yoksa aktarmalı, farklı farklı yollardan mı söz ediyoruz ya da sürekli olarak yeri değişen bir yoldan mı bahsediyoruz? "İpek Yolu'nu araştıralım" dediğimiz zaman bu sorunun yanıtı gerekir. Bence bu soruya, İpek Yolu sembolizmi arkasında, Doğu Asya ile Batı Asya arasındaki ilişkiler denilebilir. Birçok şey doğudan geliyor ve doğuya gidiyor doğru. Ama burada önemli yollardan biri Hint Okyanusu. Yani Dilmun ticareti dediğimiz; Güney Çin'den gelip Basra Körfezi'nden içeri giren çok ciddi bir ticaret yolu var. M.Ö. 3000'den itibaren de etkili bunu biliyoruz, zaman zaman bu Afrika'ya kadar da uzanıyor. Şunu göz ardı etmemek gerekir eski dönemlerde deniz yolu kara yolundan daha kolay ve daha güvenlidir. M.Ö. 3'üncü bin yılda Tunç Çağında Doğu ve Güneydoğu Asya çıkışlı pirinç ve tavuk gibi yaşamsal önem taşıyan birçok şey batıya büyük olasılıkla karadan değil deniz yoluyla gelmiştir. Buna karşılık yukarıda söz edildiği gibi doğuyu batıya bağlayan iki karayolu Karadeniz'in kuzeyinde Avrasya steplerinden geçen yol ile Orta Asya üzerinden Hazar'ın güneyinden gelen yol at, deve ve eşeğin evcilleşmesinden sonra önem

kazanmış ancak bu iki bölge arasındaki coğrafya, politik oluşumlara bağlı olarak sık sık kesintiye uğramıştır. Tarih öncesi dönemler için Avrasya steplerinin atlı topluluklar için otoban gibi ekspres bir yol oluşturduğunu, çeşitli teknolojileri, toplumları ve hatta yaşamda iz bırakan beğenileri iki bölge arasında aktardığı arkeolojik verilerle açık olarak görülmektedir.

Asya'nın iki ucunda iki farklı kültür oluşum bölgesi bulunmaktadır. İki bölge yani Çin ile Yakın Doğu arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başladığımızda, zaman ölçeğini unutmamamız gerekir. Uygarlık tarihinin binlerce yıllık tarihi sürecini bastırıp tek boyuta indirdiğiniz zaman ortaya çıkan resim, gerçeği değil görmek istediğinizi gösteren tümüyle yanıltıcı bir resim olacaktır. İki bölge arasındaki ilişki yönü, niteliği sürekli olarak değişir ve devingendir; bu nedenle hangi tarih aralığında bakmanız gerektiğini doğru tanımlamanız gerekmektedir.

Bu bağlamda "İpek Yolu"nu bu ilişkiler yumağının bir sembolü olarak görebiliriz. İpek Yolu toplumla bunu paylaşmak için iyi bir slogan, herkesin kulağında olan bir şey ama bunun bilime aktarılmasında daha sağlam bir yere oturulması lazım.

2023 yılında yapılacak Dünya Neolitik Kongresi'nin çıkış noktası ve arkeoloji bilimine sağlayacağı katkılardan bahsedermisiniz?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Neolitik Dönem, uygarlık tarihinde en önemli kırılma noktalarından biri.

Farklı kültürlerden günümüze ulaşan özgün figürler (CSSN, 2019)

Bu sürecin başında Paleolitik olarak adlandırdığımız insanın avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği çok uzun bir dönem vardır. Fakat günümüz uygarlığını oluşturan yani üretim ve çiftçilik ile artı ürün ve artı değeri kente, devlete ve imparatorluğa dönüştüren sistemin kırılma noktası Neolitik'tir. Yani miras hukuku, aile hukuku, iş bölümü, ustalıklar, kent, devlet, imparatorluklar, ordu, asker, savaş, tapınak, ruhban sınıfı, bürokrasi ne varsa Neolitiğin getirdiği sonuçlardır. Günümüz uygarlığının temellerinin atıldığı bir süreç. Bizim Anadolu'da, Yakın Doğu'da kırılma noktalarının biri var. Fakat sadece Anadolu'da kırılmıyor. Bir Çin Neolitiği var, Güney Sibirya'da oluşan bir Neolitik var, Orta Amerika'da oluşan bir Neolitik kültür var. Güney Amerika'da olan bir Neolitik var, bugün mesela patates, domates, mısırları onlara borçluyuz. Şimdiye kadar her bölgenin neolitiği, beslenme modelleri, bio-genetik gibi farklı açılardan çok yoğun bir şekilde kendi içinde tartışılmış. Fakat bunu bir araya getirme; hepsini bir masa üzerinde karşılaştırma şimdiye kadar yapılmadı. Son yıllarda, Güneydoğu Anadolu'da özellikle Göbeklitepe Kültür Bölgesi dediğimiz Yukarı Fırat, Yukarı Dicle havzasında yeni kazılarda Neolitik dönemle ilgili bizim ezberimizi bozacak kadar farklı sonuçlar çıkmaya başladı. Mesela biz "Önce tarım başladı sonra yerleşik hayat" diyorduk, tam tersi çıktı. Orada önce yerleşik hayat sonra tarım var.

Gelecek geçmişin tekrarı değildir, olamaz. Gelecek kendi özgün koşullarına göre farklı biçimlenecektir.

Sınıflı toplum, katmanlı toplum M.Ö. 3000'lerde çıktı diyorduk, hâlbuki orada sınıflara ayrılmış toplumu gördük. Tapınaklar daha sonraki dönemdeydi, tapınak gördük oysa orda. Bunun dünyada getirdiği heyecan ile dünyadaki farklı Neolitik Dönemleri bir araya getiren bir kongre yapmaya karar verdik. "Büyük Neolitikler" yani Çin Neolitiği, Güney Sibirya Neolitiği, Amerika Neo-

litiği, Afrika'da da Nil'de çıkan bir Neolitik var, onları aynı masada Anadolu ve Yakın Doğu Zağros Neolitiği ile beraber görmek gerekiyor. Aynı zamanda bunun küreselleşme modellerini de... Çin'deki Neolitiğin batıya doğru yayılması var; bizdeki Neolitiğin doğuya gidişi de oluyor ve ikisinin de kaynaşma noktaları var. İkisnin kaynaşmasından ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri var, Avrasya kültür bölgesi gibi. Bunların tartışılabilirdi ama her şeyi burada sonuçlandırmak için değil fakat aynı masa üzerinde göreceğimiz bir kongre olacak.

Burada elbette ağırlık bizim Yakın Doğu Neolitik modeliyle, Doğu Asya modeline geliyor. Çin ve Japonya modelleri var. Onun da ilginç tarafını şöyle söyleyeyim, yani beni heyecanlandıran tarafı şu, Çin'deki veya Japonya'daki Neolitik bizdekinden tamamen farklı nedenlerle başlıyor. Orada tarım çok sonra geliyor. Mesela ağaç fideciliği ile başlıyorlar ilk olarak. Tahıl değil, meyve fideciliği ağırlıklı. Balıkçılık ile yerleşikliğe geçiliyor. Bizden yirmi bin yıl evvel çanak çömlek kullanmaya başlıyorlar. Fakat M.Ö. 3000 yılına geldiğiniz zaman her yerde sistem aynı. Ortaya ne çıkıyor? Devlet, imparatorluk, ordu, ruhban sınıf, tapınak, yazı ve savaş. Sanki takdiri ilahi gibi bütün Neolitikler aynı noktaya geliyorlar kendi içinde. Demek ki ortada ilginç bir süreç, bir sistemin getirisi var. Bir kere bu tetiği çektiğiniz zaman geldiği, geleceği yol devlet ve devletin düzenidir, mirastır, aile hukukudur. Anadolu'da da, Çin'de de, Japonya'da da, Amerika'da da aynı noktaya geliyor bu şekilde. Bu kongrenin amacı bunları bir masada görebilmek. Bu kongreyi eğer pandemi olmasaydı bu sene Çin'de yapıyorduk. Daha evvel Novo Sibirsk Akademisi ile de görüştük. Rus meslektaşlar da çok ilgilendi fakat o sırada konjonktür uygun değildi. 2019'da Çin Bilimler Akademisi çok sıcak baktı. Türkiye'deki son gelişmeler bunu Türkiye'de yapma olanağını sağladığı için buraya çekti. Çinli meslektaşlar da bunun içinde aktif olarak var.

Bu temel altyapıyı oluşturmak için çok önemli bir adım.

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Umarım, umarım... Tabi 2023'de pandemi koşullarının bitmesi ve herkesin

Dördüncü Şanghay Arkeoloji Forumu ödül töreni (Jiangxi Kültürel Miras ve Arkeoloji Enstitüsü, 2019)

buraya gelmesi gerekli. Bu kadar büyük bir kongre çevrim içi olmaz. Bu sene çevrim içi olarak Kopenhag'ta "Yakın Doğu Avrupa Neolitiği Kongresi" oldu, birkaç yüz bildiri vardı ama yine de çevrim içi sadece yapılmış olmak için yapıldı.

Tekrar İlkel Yaşama Dönsek Tüm Bunları Kim Değerlendirecek?

Doğayla uyumlu, insan merkezli yeni bir uygarlık için, geçmişimiz bize ne anlatıyor, nasıl dersler sunuyor?

Prof. Dr. Mehmet Celal Özdoğan: Geçmişten ders alındığına ben inanmıyorum, geçmişten ders alsak bu halde olmayız! Özet olarak ben şunu söyleyeyim: Kültür tarihine bütünsel bir bakış açısını getirecek yaklaşım ile bakan Gordon Childe'in ölümünden önce bıraktığı not bence bu konudaki önemli derslerden biridir. Childe "Geçmişte olan her şeyi açıklayabiliyorum ancak olması gerekli olup olmayanları açıklayamamanın rahatsızlığını yaşıyorum" diye yazmıştır. Bunu şu şekilde okumamız gerekir: Geçmiş bugünün gözlüğü ile okuyarak yorumluyoruz ancak Childe'in vurguladığı gibi kullandığımız gözlük diğer bütün kısımlarını görmemizi engelliyor. Geçmiş bugüne na-

sıl geldi? Bunu görmek lazım. Bu bakış açısı bize düşünsel zenginliği kazandırır ve bunu benliğimize kazandırmamız gerekir. Ancak bu geleceğin nasıl olacağının göstergesi değildir. Gelecek geçmişin tekrarı değildir, olamaz, gelecek kendi özgün koşullarına göre farklı biçimlenecektir. Buna bir Marksist açıdan baktığınız zaman "şöyle olması lazım" diyorsunuz ama olmuyor. İsterseniz kapitalist açıdan bakın yine olmuyor. Çünkü dünyadaki dinamikler çok farklı ve o kadar çok değişken var ki bunların hepsini hesaba katmanız lazım. Örneğin nerede, hangi yanardağın patlayacağı sorusunun cevabını biliyor musunuz? Üç tane yanardağ patladığı zaman dünyada iklimi değiştirir. Oradan başlayıp birçok faktörü bir araya getirdiğiniz zaman ileriye projeksiyon yapamayız ama buradan ders alır mıyız? Bence alınacak bir ders varsa; tekrar her şeyi unutup ağaca dönelim, ağaçta oturalım, "ağaçtan inmemiz hataydı" diyelim...

Dünyayı rahat bırakalım derim. Tekrar ağaca çıkarsak dünyayı rahat bırakırız ama o zaman bütün bunlara kim "güzeldi" diyecek? Kim "iyiydi" diyecek? Yani birinin de bir şeyler bilmesi lazım ki bir eleştiri yapsın. "Güzeldi, çirkindi, iyiydi, dünya güzeldi" diyebilecek bir temel gerekiyor, onu da demedikten sonra ağaçta oturma-
nın ne faydası var. 🌸

BİLİM VE ÜTOPYA E-MAĞAZADA!

Güncel sayı, eski sayılar, e-arşiv ve
çok daha fazlasına online erişin!

magaza.bilimveutopya.com.tr

**ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı
Ethem Sancak:**

"Yeni Dünya, İpek Yolu'nun yarattığı evrensel değerler üzerinde zenginlik ve barışla kurulacak"

Ethem Sancak, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi 1976 yılı mezunudur. 1976-1978 yılları arasında gazetecilik yapmıştır. Üniversite yıllarında katıldığı Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin (TİKP) güneydoğu ve doğu sorumluluğu ile Diyarbakır İl Başkanlığını yapmıştır. İlerleyen yıllarda ticarete atılan Sancak, 1987 yılında Es Ecza Deposu'nu, 1989'da Esko İtiryat'ı, 1993'te Hedef Ecza Deposu'nu kurmuştur. ES Mali Yatırım Danışmanlık adında bir şirket kuran Sancak, bu şirketle kamyon, otobüs ve askeri araç üreticisi BMC'yi satın almıştır. 2001'de 'Yılın İşletmecisi' ve 2005'te 'Yılın Girişimcisi' seçilmiş, 2007'de ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 'Milli Egemenlik Üstün Hizmet ve Onur Ödülüne' layık görülmüştür. 2004-2010 yılları arasında Türkiye Ecza Depocuları Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmış olan Sancak, şu anda İstanbul Modern Sanat Müzesi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı Yönetim Kurulu Üyesidir. Ayrıca Okan Üniversitesi Danışma Kurulu üyesidir.

“Tarihî İpek Yolu insanlığı birleştirdi. Ne ile birleştirdi, savaş değil barışla birleştirdi. Yoksullukla, fakîrlikle değil; zenginlikle, refâhla, insanı temel almakla, insanı sevmekle, paraya tapmamakla birleştirdi. Bunlar hep Doğu’dan Batı’ya akan evrensel değerlerdir. Bugün de modern İpek Yolu bunu vadediyor zaten. Geçen gün, Çin Dışişleri Bakanı İslâm Devletleri Teşkilâtı toplantısına katıldı, dedi ki ‘biz yeni bir dünyanın inşâsının peşindeyiz, yeni dünyayı inşâ edeceğimiz temel değerler sizin İslâm dininizde var. İnsanı temel almak, farklılıkları zenginlik görmek, komşusuna saygı göstermek, tahakküm etmemek’. Yeni dünya bu değerler üzerinde kurulacak. Kimse kimseyi öldürmeyecek, kimse kimseye despotluk yapmayacak. Modern İpek Yolu’nu inşâ edemezsek yeni uluslararası sistem kurulamaz. Zaten Biden’cılar, Atlantikçiler, paraya tapanlar, parayı tanrılaştıranlar, küreselciler bunun farkında oldukları için Modern İpek Yolu’nun inşâsını engellemeye çalışıyorlar. Başarılı olamayacaklar.”

**Ethem Sancak (ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı)
BRIQ Genel Yayın Yönetmeni Fikret Akfırat’ın sorularını yanıtladı.**

Bu sayımızda İpek Yolu’nun, halkları, kültürleri nasıl bir araya getirdiğini, kaynaştırdığını temasını işliyoruz Sizin de bu konuya özel ilginiz olduğunu biliyoruz. Nereden geliyor bu merak, arkeoloji, kültür, tarih merakı Ethem Sancak’ın?

Ethem Sancak: Geçmişe merak salmak, geleceğin nasıl olacağını kestirebilmek için gerekiyor. Hani biz derdik ya “geçmiş olmayanın geleceği olamaz!” Türk atasözlerinden biridir meşhûr, “oku ne kadar geri çekersen o kadar ileri gider!” Çeşitli açılardan baktığın zaman Doğu felsefesinde, geleceği bilebilmek için geçmiş bil-mek gerekiyor. Mesela ünlü İslâm düşünürü Hz. Ali velâyetin kapısıdır. Peygamber, “ben ilmin şehriysem Ali benim kapımdır” diyor. Ali, tefekkürün önemini belirtmek için diyor ki; “tefekkür, bir lâhzalık, bir anlık tefekkür 70 yılın namazının sevâbına eşittir”. Soruyorlar, “peki tefekkür nedir”? Diyor ki, “tefekkür ben kimim, nereden geliyorum ve nereye gidiyorum sorularına cevap aramaktır”.

Geçmişe merak salmak herhalde benim o okuma yıllarımda bende beliren bir hastalık

oldu. Ortaokula başladığımda Şehnâme’yi okumaya başlamıştım. Pervari Ortaokulu 1966’da kuruldu. Ben 1 numaralı öğrencisiydim. Tanınmış bir aile olduğumuz için de bir otelimiz vardı. Bir matematik öğretmeni geldi. 1960 Talât Aydemir darbesinden dolayı Harbiye’den atılma bir genç subay. Bunları sürdürdüler ve bazılarını öğretmenlik hakkı verdiler. Bursalıymış. O, Pervari’de açılan okula ilk öğretmen olarak geldi. Geldi, bizim otelde yatıyor. Zaten 6 odalık bir otel Sancak Palas. Ben de otelin müdürüyüm o yaşta. Ailede her ferdin yaptığı bir iş vardı. Sabaha kadar resepsiyonda oturdurdum. Millî Eğitim Bakanlığı okullara 1001 temel eseri gönderiyordu. Ortaokulda yer olmadığı için bizim otelin ardiyesine attılar. Ben resepsiyondayım. Hoca da karşıdaki odada yatıyor. Her akşam bana bir kitap okuturdu. O klasik eserlerde de Şolohof’tan, Gorki’ye; Firdevsî’den Kutadgu Bilig’e kadar her şey vardır. Öyle bir okuma başladı. Bir okuma alışkanlığı edindim. O gün bu gündür okuyorum, işte 68 yaşına geldik. Her gece 2-3 saat okuyorum. Tabii bu okumalarım önce tarihe merakla başladı. Tarihin dibi arkeolojidir. Tarih yazılıdır, arkeoloji eserdir.

Ben bir gazetede bir yazı okudum sizinle ilgili. Galiba 2011’de. 14 yaşında kızına eğer arkeoloji okursa mirasımın yarısını bağışlayacağım diyorsunuz...

Ethem Sancak: Arkeolojiyi bilmek geleceği bilmek ile ilgili. Kim olduğunu bilmek, hani diyor ya Yunus; “İlim ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir, sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır”. Kendini bilmektir okumak. Kendini bilmek istediğin zaman da insanlığın geçmişini bileceksin çünkü her insan bir kâinattır, her kâinat bir insandır. İnsanın kendini bilebilmesi için bütün insanlığı bilmesi gerekiyor. Tabii bu insanlığın da nereye gideceğini tefekkür etmek gerekiyor. Nereye gidiyor bu insanlık?

Peki özel olarak Anadolu mu yoksa dünyanın geneliyle mi ilgileniyorsunuz?

Ethem Sancak: Benim dünyada gezmediğim bir ülke kalmadı. Gezdiğim yerlerde de oranın arkeolojik geçmişini merak ettim hep. Roma’ya gittiğim zaman Roma’nın tarihini, arkeolojik alanlarını geziyorum. İşte Latin Amerika’ya gittiğim zaman İnkaları, Aztekleri. Oralarda müzeleri veya ören yerlerini geziyorum ama bir söyleşide, bir arkeoloji dergisine söylemiştim. İnsanlığın geçmişinin yüzde 90’ı Anadolu’dur. Anadolu öyle bir coğrafya ki, insanlığın ana rahmi Afrika’da ayağa kalkan Homo sapiens yürüyüşe başladıktan sonra Anadolu’ya gelmiş. Herkes gelmiş Anadolu’ya. Dünyada başka bir benzeri yok. Dolayısıyla Anadolu’da da gezmediğim sarı tabelalı hiçbir yer yok. Gerçi şimdi sarı değil artık kahverengiye çevirdiler. Özel merakla Anadolu’da bütün ören yerlerini dolaştım. Yıllar boyunca. Bazılarının keşfine neden oldum. Mesela, Altınoluk’ta Antandros Antik Kenti’ni ben ortaya çıkardım. Dernek kurmuşlardı oradaki köylüler, aydınlar Altınoluk’ta. Ben de ona sponsorluk yaptım. Ve o meşhûr Antandros Kenti ortaya çıktı. İşte biz Kenan Erim’le beraber Afrodissias’a merak saldı. Ke-

nan hocayla tanıştık. Sonra Rahmi Koçlarla beraber Afrodissias Antik Kenti’ni ortaya çıkaran Geyre Vakfının başkan yardımcısı olduk. Hâlâ da öyleyiz, sponsorluk yaptık. Efese sponsorluk yaptım. Çatalhöyük’ü kazan Ian Hodder benim arkadaşım. Stanford’tan. Orayla ilgilendim, oraya sponsorluk yaptım, British Arkeoloji Enstitüsü’yle beraber çalıştım orada. Nemrut’a ulaştım. Zeugma’nın ortaya çıkışına neden olanlardan birisi benim. Zeugma sular altında kalacaktı, para bulmak gerekiyordu, devlette para yoktu. Harvard tarih bölüm başkanı Cemal Kafadar’ı buldum. Benim arkadaşımdı. Hewlett-Packard (HP) şirketinin sahibi bir arkeolog, babası ölünce şirketin başına geçti. 50 milyon dolar taahhüt aldık adamdan ilk 10 milyon doları da yolladı. Sonra bizimkiler prosedürü yerine getiremediler, paranın üstünü alamadılar yoksa 50 milyon dolar taahhüdü vardı. Gittim mesela Göbeklitepe ilk ortaya çıktığında üstüne kurulan çadırın parasını ben verdim. Carl Schmitt benim arkadaşımdı. Hatta onu gözaltına almışlar tarihi eser kaçakçılığından, ben kurtardım. Karısı da Urfalı, genç, çok nitelikli bir doçenttir. Ferit Şahenk’i ben ikna ettim. “Orası sizin için bir hazinedir, buraya sponsor olun, bütün dünya sizi tanır. Çünkü bütün dünya günün sonunda oraya ilgi gösterecek” dedim.

Her şeyin başladığı yer, Göbeklitepe

Van’da Urartu’yla ilgilendim, destek verdim. Dört beş gün önce Dünya Arkeoloji Kongresi burada yapıldı. Sponsorluğunu ben yaptım. Geçenlerde Mehmet Özdoğan, benim çok yakın arkadaşım, arkeolojinin babası. Geçen gün çok güzel bir demeci vardı gazetelerde: “Her şeyin başladığı yer, Göbeklitepe” diye. Devletin, sınıflaşmanın vs başlangıcı Göbeklitepe. Buzulla kaplanınca Kuzey, insanlık oradan kaçtı 30- 40 bin yıl önce. Geldiler o zaman Harran’a. Orada artık değeri keşfettiler. “Verimli Hilâl”de sulamayla beraber. Artık değer,

sınıfları ve devleti ortaya çıkarttı. Çünkü artık değer olmazsa devlet de olmaz. Sınıflaşma da olmaz. Doğru bir tez, kanıtı yok diyor ama ben de böyle düşünüyorum. Yani Türkiye'nin dört bir tarafındaki arkeolojiyle ilgilendim ben, hâlâ da ilgileniyorum. Hâlâ da fırsat buldukça ünlü hocalarla, Cengiz Işık, Harun Sağlamtimur Ege'nin ünlü arkeoloğu, buluşuyorum.

Yani benim bir numaralı hobim Beşiktaş'tan sonra arkeoloji. Hâlâ da Bodrum'a gittiğim zaman oradaki bütün kazı başkanları arkadaşlarım. Mesela Abuzer Kızıl müthiş bir adam. Oradan geçiyorum mesela o Yatağan'daki antik kentler. Geziyorum. Yüzmeden arttırdığım 2 saatlik zamanı arkeolojiye harcıyorum. Zamanında bir gün Ekrem Akurgal'ın bir konferansına gittim. Genç bir üniversite öğrencisiydim, değerli bir kitap yazmıştı Ege Uygarlığı diye. Haritada Ege uygarlığını anlatıyor, sadece Ege'deki buluntuları göstermiş, Ege'den öteye hiçbir şey yok. O zaman "siz ırkçılık yapıyorsunuz, batıcılık yapıyorsunuz, Tanzimat kafası. Ya Anadolu'nun öte

tarafında hiçbir şey yok mu" dedim. "Onu da sen yaz o zaman" dedi. Onun beni böyle tahrîk etmesi arkeolojiye olan ilgimi arttırdı. Ülkenin geleceğinin, zenginliğinin temel taşıdır arkeoloji. Şimdi insanlık bilinçleniyor. Köylülük bitiyor Türkiye'de kentliliğin oranı yüzde 80'e çıkıyor. Kent ne demektir, Arapça'da Medîne demektir. Medîne medeniyet demek. Hz. Muhammed orayı kurdu, kente dönüştürdü Medîne dediler. Ama oraya tarihin en demokrat ilkel devletini inşâ etti peygamber. En demokratik. Yani öyle demokrasinin temeli Antik Yunan'daki Atina demokrasisi değil. Atina demokrasisinde her 30 kişiden biri özgürdür. Kölelerin oylamaya katılma hakkı yok. Veya Magna Carta. Soyluların, kralın yetkilerinin sınırlandırılmasıdır. Orada köylüler yok, Kelt köylüsü yok. Ya da Fransız İhtilâli. Fransız Devrimi'nde burjuvaya olanaklar sağlandı, proletaryaya olanaklar verilmemişti. O yüzden Paris Komünü doğdu. Paris ayaklanması onun için oldu. Ama Medîne Kent Vesikası'nda peygamber yaşı 11'i geçen her kentli cumâ toplantısına, cumâ

toplanmak demektir, dini ne olursa olsun 11 yaşını geçmiş kadın erkek her kentli gelir, imâmın önünde kent huzurunda tartışılır. Sonra tartışma biter Allah'a ibâdet başlar, Allah da sorunlarınızı tartışın diye öğle namazını dört rekâtta 2'ye indirir. Öğle namazı cumâ günü iki rekâttır. Bu Allah'ın bize sorunlarınızı tartışın mesajıdır. Ve en demokratik Vesika, Medine Kent Vesikası'dır. Medeniyet kenttir.

Aynı köy 3000 yıl önce Asurmuş, sonra Ermeni olmuş şimdi Müslüman Kürt. Şimdi Anadolu bu kaynaşmayı, karışmayı sağlamış.

Tabi bu kentleşen insan birey oluyor. Kul olmaktan çıkıyor. Birey hâline geliyor ve birey olan adamın birey olma şartı kendini tanımasıdır, kendini tanıyabilmesi için de geçmişini tanıması lâzımdır. Geçmişini arayan herkes Anadolu'ya gelecek. İnsanlık geçmişini arayacak ve mutlaka Anadolu'ya gelecek. Bu geçmişini arayan turist de varlıklı olduğu için çok para harcar. Öyle Alanya'ya gelen turist gibi kum-deniz-yat her şey dahil 30 dolar değil. Arkeoloji turisti çok para harcar. Varlıklısıdır çünkü. Dolayısıyla gün gelecek ve buraya 100-150 milyon turist gelecek ve bunlar geçmişini arayan insanlar olacak. Çünkü dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, ister Rus, ister Çinli, ister Kanadalı geçmişini arayan herkes Anadolu'ya gelecek. Bu nedenle ören yerleri, gelecekte bizim petrol kuyularımızdır. Petrol zaten gelecekte bitecek. Ukrayna-Rusya savaşı olmasaydı bu fosil yakıtın sonu gelmişti. Avrupalılar fosil yakıtı dönmeye başladı mecburen. Ama günün sonunda bu bizim "petrol kuyuları"ımızdır. Para kazanacak bu ülke. Bunu canlandırmak lâzım. Günlük yaşamı arkeolojiye çekip, arkeolojiyi canlandırmak lâzım. Buraya gelenler geçmişini aramaya başlayacak ve aydınlanacak. Bunun için arkeoloji çok önemli, hem geçmişimizi bilebilmek hem de geleceğimizi inşa edebilmek için.

72 kavmi birleştirebilen Türkler

Kıtaların ve insanların kesişme noktası Anadolu, Avrasya'nın merkezi. Burada nasıl bir kaynaşma olmuş? İpek Yolu geçtiği yol boyunca bu coğrafya da ne gibi ortak değerler yaratmış?

Ethem Sancak: Dört uygarlık inşa ettiğimiz coğrafyanın siklet merkezi Anadolu. Roma İmparatorluğu'nun siklet merkezi de Anadolu'dur. Kurulan bütün devletlerin siklet merkezi Anadolu'dur.

Şimdi bizim klasik bir Türk tipimiz var değil mi? Pre-Türk çekik gözlü Uygur. Veya işte biraz daha gel Kazak. Biraz daha gel Azeri. Şimdi Anadolu'da Türklere baktığın zaman fizyolojik olarak bu bahsettiğimiz Türklerin hiçbirine benzemiyor. Ve Anadolu'daki Türklerin yedi iklimindekiler de birbirine benzemiyor. Karadeniz Türkü ile Ege Türkü, Konya Türkü, Siirt Türkü'ne benzemiyor. Niye? Çünkü mix olmuşlar. Melezleşmişler. Yerel kavimlerle. Çünkü biz Türbe Höyük'ü keşfettiğimiz zaman bir mezarı arkeolog bir hocayla beraber 30 metre dikine kestik. Aynı mezarın en altında bir Asur gömütü çıktı, hemen 2-3 metre üzerinde bir Ermeni gömütü çıktı, onun hemen üstünde şu anda orada yaşayan Müslüman Kürtlerin gömütleri çıktı. Aynı köy 3000 yıl önce Asurmuş, sonra Ermeni olmuş şimdi Müslüman Kürt. Şimdi Anadolu bu kaynaşmayı, karışmayı sağlamış. Şimdi bakın, biyolojik olarak saf ırk çirkindir. Biyolojik olarak melez ırk güzeldir. Safıştıkça çirkinleşiyoruz. Daralıyorsun. Yani insanların fizyolojik olarak güzelleşmesini sağlayan da bu İpek Yolu üzerindeki harekettir. Çünkü o İpek Yolu üzerinde 72 kavim hareket etmiş. Ve o 72 kavmi birleştirebilen Türkler 4 imparatorluk inşa etmiş. Türkler Mâverâünnehir'e geldiklerinde savaşçı, gaddâr, atlı çobanlardı. En savaşçı, en gaddâr kavimdiler. Çünkü doğa ile savaşıyorlar, çevre kavimlerle savaşıyorlar, fethederek Mâverâünnehir'e geliyorlar, Talas'ta Araplarla kapışıyorlar. Bu arada Samanoğulları falan filan İslâmiyet'i seçiyorlar.

Peygamberin öngörüsü, diyor ki, "Türkler İslâm'ın kılıcıdır. Türkler Müslüman olmadan İslâmiyet Araplık-

tan kurtulamaz ve evrensel olamaz.” Peygamber böyle düşünüyor. Nitekim Türkler geliyorlar ve beraberinde İslâmı en iyi yorumlayan kavim oluyorlar. Çünkü şunu görüyorlar Allah Kur’anda diyor ki: “Ben sizi bölük bölük yarattım konuşup anlaşasınız diye.” İslâm peygamberi de diyor ki, “farklılıklar bizim zenginliğimizdir ve bize Allah’ın bir lûtfudur”. Bunu Türkler çok iyi kavradı ve ne yaptılar, kendileri gibi olmayan 72 kavmi birleştirdiler. Selçuklu, imparatorluğu 72 kavimden oluşurdu ama yöneten hânedân Türktü. Eyyûbî İmparatorluğu bir Türk imparatorluğudur. Tebaası Arap, merkezî askerî yapısı Türk, baştaki hakan Kürt. Ama bir Türk imparatorluğudur. Memlûk İmparatorluğu... Ahâlîsi Arap ve Nubyalı değil mi, ama devleti yönetenler köle Türklerdi. Atabeyler olarak getirilen, halîfenin sarayını korumak için getirilen köleler temâyüz ettiler o savaşçı kimlikleriyle ve devleti ele geçirdiler ve Memlûk İmparatorluğu’nu kurdular 400 küsûr yıl sürdü. Yani düşünün Bosna-Hersek Türk olduğu zaman, Osmanlı olduğu zaman, Diyarbakır Osmanlı’da değildi. Elbistan filan değildi. Oralar Memlûktü. Çünkü onlar 1517’den sonra Yavuz’la beraber Osmanlı oldular. Zaten Yavuz iki Türk İmparatorluğu’nu yıktı. Araplar ve Farslar düşmanlık yapıyorlar Yavuz’a. Halbuki Yavuz’un yıktığı iki imparatorlukla Arap ve Farsların bir alâkası yok. Safeviler de Türktü, Memlûkler de Türktü. Yavuz iki Türk imparatorluğunu yıkarak Osmanlı’yı büyüttü.

İpek Yolu’ndaki büyük kaynaşma

Dolayısıyla Türkler İpek Yolu’nun içinden akan kültürü edindiler. Meselâ müzik. Merâgî ve Farabî tarafından geliştirildi. Çok sesli müzik oradan geldi ve geliştirilip Batı müziği haline geldi. 16 kısımlı notayı keşfeden Fârâbî. Ona uygun sazı yapan da Fârâbî. Onu geliştiren Merâgî. Ama Endülüse gitti ve oradan da İspanya’ya ve Avrupa’ya yayıldı. Yani çok sesli müziğin kaynağı Batı değil. Onlardan çok ses çıkmaz zâten, çobandı, barbardı onlar Romalıların deyimi ile. Romalıları kendisi hâric herkese “barbar” diyor. Romalı şaire soruyorlar barbar nedir uygar nedir? Diyor ki, “yikanmayı bilen, sayı saymayı bilen ve yemek yemeyi bilen uygardır; bunları beceremeyen barbardır.” Barbar halklar Cermenler, Keltler, Franklar. Avrupa’nın barbar halkları onların çok sesli müzik üretmeleri mümkün değil ki. En gelişmiş çalgıları kavala benzer bir şey. Ama nereden geliyor çok sesli müzik? İpek Yolu üzerinden akıyor Avrupa’ya. Kaynağı başta Çinlilerdir, Çinliler müzikte iyidirler. Ama çok sesliliği yaratan Fârâbî. Nereden alıyor bunu? Hint çalgısından ve Çin çalgısından. Yani İpek Yolu üzerinden sadece mal ve ticaret akmadı, sadece ipek ve baharat akmadı; bilgi aktı, sanat aktı, kültür aktı ve daha da ötesi insanlar karıştı, kaynaştı. Evrensel insan karakteri çıktı ortaya. Meselâ Bâbü han. Hintliye sorarsan Bâbü Hintlidir diyor. Arap’a sorarsan Bâbü Arap’tır diyor. Farslara sorarsan Bâbü Fars’tır diyor. Afganlara sorarsan Af-

gan'dır diyor. E Bâbü'r bir Türk'tür. Fuzûlî, Bâbü'r, Yusuf Has Hâcib, Gaznelî Mahmud... Dolayısıyla niye Türk olmuş herkes. Mesela geçen bir Arap tartışıyor, İslâm âlimleri diyor yani 800 ile 1200 yılları arasında yaşayan büyük âlimler. Bir bakış açısına göre Arap. Çoğu eserlerini Arapça yazmışlar. Çünkü evrensel dil Arapça. Ama bunlar Türk. Bilim dili Arapça olduğu için Arapça yazmışlar. Dolayısıyla Tarihi İpek Yolu insanlığı birleştirdi. Ne ile birleştirdi, savaş değil barışla birleştirdi. Yoksullukla, fakirlikle değil zenginlikle, refâhla, insanı temel almakla, insanı sevmekle, paraya tapmamakla, bunlar hep Doğu'dan Batı'ya akan evrensel değerlerdir. Bugün de modern İpek Yolu bunu vaad ediyor zaten.

Modern İpek Yolu'nu inşâ edemezsek yeni uluslararası sistem kurulamaz. Atlantikçiler, paraya tapanlar bunun farkında oldukları için Modern İpek Yolu'nun inşâsını engellemeye çalışıyorlar.

Geçen gün, Çin Dışişleri Bakanı İslâm Devletleri Teşkilâtı toplantısına katıldı, dedi ki, "biz yeni bir dünyanın inşâsının peşindeyiz, yeni dünyayı inşâ edeceğimiz temel değerler sizin İslâm dininizde var. İnsanı temel almak, farklılıkları zenginlik görmek, komşusuna saygı göstermek, tahakküm etmemek". İslâm'daki 5 büyük cehennemlik suç; yalan söylemek, sözünde durmamak, tecâvüz etmek, insan öldürmek ve fâizcilik. Bunlar en büyük suçlar, cehennemlik suçlar. Az namaz kılarsan cehennemlik değilsin. Eksiklik o. İbâdetinde eksiklik olabilir. Ama yalan söylersen cehennemliksin. Çin Dışişleri Bakanı bunları söyledi. Yeni dünya bu değerler üzerinde kurulacak. Kimse kimseyi öldürmeyecek, kimse kimseye despotluk yapmayacak, Batılıların yalan söylediği gibi kimse yalan söylemeyecek, herkes sözünde duracak, insan öldürmeyecek, barış olacak. Bu değerler zaten İslâmî değerler. Yani bunu kim söylüyor? Çin Dışişleri Bakanı söylüyor. Kime söylüyor? Müslüman devletlere söylüyor.

Asya'nın kilidi olan Türkiye'yi açamadılar

Modern İpek Yolu'nu inşâ edemezsek yeni uluslararası sistem kurulamaz. Zaten Biden'cılar, Atlantikçiler, paraya tapanlar, parayı tanrılaştıranlar, küreselciler bunun farkında oldukları için Modern İpek Yolu'nun inşâsını engellemeye çalışıyorlar. Başarılı olamayacaklar. Tarih, insan irâdesinden bağımsız gelişir. Tarih bir nehirdir ve birey bunu engelleyemez. Akıllı birey bunu hisseder ve buna uygun davranır. Akılsız birey karşısında durur ve yıkılır. Dolayısıyla bunu hiçbir güç durduramaz. Tarihin akışıdır bu. Tarihin periyotlarına 5-10 yılla bakılmaz. 50 yılla bakacaksın. Tarihe 5 yıl 10 yıl bakarsan okuyamazsın tarihi, anlayamazsın. Hiçbir güç Roma kadar güçlü değildi ki Roma nasıl yıkıldı? Bin kûsûr yıl sürdü ve yıkıldı. Yani tarihin önünde durulmaz. Hitit İmparatorluğu 1200 yıl sürdü parçalandı gitti. Yanlış yaptı çünkü. Meta üretiminin önünü kesmeye kalktı, parayı bulan Lidyalılara saldırdı, öbürü geldi tarım ülkesi olan Urartu'ya saldırdı, yıkıldılar. Onun için zorbalık geçicidir. Mao ne diyordu: "Emperyalizmin 10 parmağının altında 10 tane pire var" ve "emperyalizm kağıttan kaplandır". İşte çıkıyor ortaya. Putin zâten kılıcını çekti ve sonlarını getirecek darbeyi attı. İskender nasıl Anadolu'yu ve Hindistan'ı fethetti, kör düğümü çözdü kılıçla. Putin de kılıcı vurdu. Putin Ukrayna'da kör düğümü kılıcı vurdu. Dolayısıyla bu Atlantik'in bitişinin başlanıcıdır. Ve bu Putin'e nasip oldu. Bir zamanlar Fâtih'e nasip olmuştu. Tarihin büyük liderlerine İskender'e Yavuz'a nasip olmuştu. Şimdi o tâlihli adam Putin oldu. Müthiş bir iş yaptı.

Türkler zaten direniyor 15 Temmuz'da canlarına okuduk onların. Atlantik'e ilk büyük darbeyi Türk Halkı vurdu. Anadolu'da yıktı onları. NATO'cu generaller şimdi içeride. Clinton'ın deyimiyle Asya'nın kilidi olan Türkiye'yi açamadılar. Bir de namussuz Soros dedi ya "en iyi ihraç ürününüz ordunuzdur" diye. O ordu onu devirdi işte. Hadi buyursun şimdi Soros gelsin Anadolu'ya. Gelemiyor çünkü hakkında dâva var, darbeyi tezgâhlamaktan. Gelse tutuklanacak. 🌸

TEORİ, HAS BEEN PUBLISHED FOR 38 YEARS!

“Without the right theory, there is no right practice.”

**ALL OVER
THE WORLD!**

SUBSCRIBE, GIVE US STRENGTH!

**It is with you every month with its
distinguished writers who are experts in their fields
and topics that set the agenda for culture-art,
domestic and foreign policy!**

FOR SUBSCRIPTION FROM DOMESTIC AND ABROAD

Web: magaza.teoridergisi.com E-Posta: dergiteori@gmail.com

TeoriDergi

Teori Dergisi

teoridergisi.com

[dergiteori](https://www.instagram.com/dergiteori)

Kültürel Özgüveni Perçinleyelim*

Xi Jinping

Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Bir ulusun tüm arayışları, tarihine demirlenir. 5.000 yıllık Çin uygarlığı, Çin halkı için tükenmez bir can çeşmesi, ulusun güven ve gurur kaynağı olarak hizmet ediyor.

Çin Uygarlığının Eşsiz Mozaïği

EN YÜKSEK AĞAÇLAR BİLE KÖKLERİNDEN büyür ve en uzun nehirler bile bir kaynaktan akar. Peki Çin ulusunun kökleri nerede ve kaynağı nedir? Çin uygarlığı nasıl ortaya çıktı ve bugüne nasıl ulaştı?

Çin'de modern arkeolojinin doğuşundan bu yana Çin ulusunun ve medeniyetinin kökenleri hakkında birçok büyük keşif yapılmıştır. Mianchi'deki Yangshao bölgesi, Anyang'daki Yin kalıntıları, Xi'an'daki Banpo bölgesi, Tai'an'daki Dawenkou bölgesi, Qin'in İlk İmparatorunun Terracotta Ordusu, Changsha'daki Mawangdui mezarı, Hemudu Yuyao'daki yerleşim yeri, Yuhang'daki Liangzhu bölgesi, Yanshi'deki Erlitou bölgesi, Guanghan'daki Sanxingdui bölgesi, Suixiandaki Zeng Marquis Yi'nin mezarı, Xiangfen'deki Taosi bölgesi, Shenmu'daki Shimao bölgesi, Tianmen'deki Shijiahe bölgesi, Pujiang'daki Shangshan bölgesi, Nanchang'daki Haihun Markisinin mezarı ve çok daha fazlası. Bu başarılar tarihin yolunu çiz-

miş, güvenilirliğini artırmış, anlamını zenginleştirmiş ve ona canlılık vermiştir.

Çin Uygarlığının Kökenlerini ve Gelişiminin Tarihsel Yolunu Aydınlatmak

Medeniyetlerin doğuşu ve milletlerin ortaya çıkışı insanlık tarihinin en önemli olayları arasındadır. Uluslararası alanda bilim adamları bir süredir bu konuya odaklanarak birçok kavram ve teori ortaya koydular. Bununla birlikte, kayda değer bir süre boyunca, Çin tarafından temsil edilen eski Doğu uygarlıklarının kökenleri ve erken gelişimi hakkında bir veri kıtlığı ve sistematik bir anlayış eksikliği vardı. Çin'deki arkeolojik çalışmaların sürekli ilerlemesiyle, ülkenin antik tarihini ve tarih öncesini örten gizem perdesi yavaş yavaş kaldırıldı. Arkeolojik keşifler, Çin tarihinin milyonlarca yıllık insanlık, 10.000 yıllık kültür ve 5.000 yıllık uygarlık tarihini barındırdığını kanıtlamıştır.

Ülkemiz insanlığın Doğu'daki beşiğidir ve Afrika

* Qiushi Journal, Çince baskısı, No. 23, 2020'de yayınlanmıştır. Orijinal Çince biçiminden İngilizceye çevrilirken kısaltılmıştır (http://en.qstheory.cn/2021-03/18/c_603665.htm). Onurcan Balcı tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

Xi Jinping, Datong Şehrindeki Yungang Mağaralarında tarihi ve kültürel mirası koruma faaliyetlerini denetledi.
(Xinhua/Liu Bin, 2020)

ile birlikte en eski insanların ortaya çıktığı yerdir. Pekin Adamı 500.000 yıl önce ateş yakma yeteneğine sahipti ve bunun dünyadaki ilk örneklerinden biri olarak tarihe geçi. On bin yıl kadar önce, atalarımız darı ve pirinç ekiyordu, bu da tarımın Batı Asya ve Kuzey Afrika'da olduğu gibi burada da ortaya çıktığı anlamına geliyordu. Müzik aletleri ve sığınak kanoları gibi Çin icatlarının yanı sıra hidrolik mühendisliği ve astronomi gibi alanlardaki keşifler de dünyanın en eskileri arasındaydı. Buna ek olarak, Çin'in arkeolojik çalışmaları, medeniyetlerin farklı bölgelerde nasıl başladığını ve geliştiğini ve Çin ulusunun ve medeniyetinin çeşitlilik içinde nasıl bir birlik modeline dönüştüğünü açığa çıkardı. Bu çalışmalar aynı zamanda, Çin toplumunun hayatta kalması ve gelişmesinin bağlı olduğu değerleri ve günlük yaşantımızda bilincinde olmayarak bizi bir şekilde etkileyen kültürel kodları aydınlığa

kavuşturdu. Bu büyük başarılar, Çin uygarlığının tarihini daha etkin bir şekilde incelememiz ve tüm ulusumuzun tarihsel anlayışını şekillendirmemiz için bize dayanak sağladı. Bu nedenle bu kazanımlar, siyasi, kültürel, sosyal ve tarihsel açıdan oldukça önemlidir.

Çin Uygarlığının Şanlı Başarılarını Sergileyelim

Çin'de yapılan keşiflere dayalı çıkarımların bazıları şunlardır: Çömlek yaklaşık 13.000 yıl önce icat edilmiş; dünyanın en eski pirinç ve darı bitkileri yaklaşık 10.000 yıl önce ekilmiş; yaklaşık 9.000 yıl önce yeşim eşyaları üretilmeye başlanmış; 8.000 yıl önce kemiklere ve kaplumbağa kabuklarına Çincenin atası olan semboller oyulmuş, hayvanlar evcilleştirilmiş, alkollü içecekler icat edilmiş, cila sanatı gelişmiş, ipek böceği yetiştirilerek ipek

Henan Eyaletindeki Anyang Müzesi'nde sergilenen, Fu Hao Mezarı'nda çıkarılan bronz bir tasın iç kısmında bir yazıt. Bulunan kehanet kemiği yazıtları, hem Çin uygarlığının hem de bir bütün olarak insan uygarlığının gelişimi hakkında çığır açan bir keşiftir. (Xinhua/Li An, 2018)

üretmiş ve bitkisel ilaçlar kullanılmış; yaklaşık 7.000 yıl önce tekerlek ve aks icat edilmiş; 6.000 yıl önce yüksek sıcaklıklarda pişirilen seramikler yapılmış; 5.000 yıl önce devlet yapısı ortaya çıkmış ve 4.000 yıl önce metalurjide ustalaşmış. Bu keşifler, Çin'in Neolitik Çağ'dan Tunç Çağı'na ve Demir Çağı'na kadar antik dünyanın gelişiminin her döneminde tarım, hayvancılık, tıp gibi bir dizi alanda etkileyici başarılarla öncü olduğuna dair yeterli kanıt sağlıyor. Bu büyük başarılar, Çin ulusunun girişimci ve yenilikçi ruhunu gözler önüne serdi. Geçmişten günümüze ulaşan eserlerdeki zengin sanatsal değer ve bilgeliğin Çin'in kültürel anlamda önemli bir güven kaynağıdır.

Çin Uygarlığının Dünyaya Katkılarını Ortaya Çıkaralım

Çin, antik çağlardan günümüze kesintisiz devam eden dünyadaki tek uygarlıktır. Çin, uzun tarihi boyunca akdının batıya yayılması, buğday ve metalurjinin doğuya yayılması ve İpek Yolu gibi çeşitli kanallar aracılığıyla diğer dünya uygarlıklarıyla etkileşime girebilmiş ve bu süreçte karşılıklı mübadelelere girişmiş ve onlardan öğrenmiştir. Çin, derin düşünce sistemini, bilim, teknoloji, kültür ve sanattaki başarılarını ve benzersiz kurumsal yeniliklerini dünyayla paylaşarak insan uygarlığının ilerlemesi için itici güç unsuru olmuştur. "Dört Büyük Buluş" (pusula,

barut, kağıt ve matbaa), ipek ve porselen gibi özgün üretimler, Çin'in insanlık medeniyetine yaptığı katkılara örneklerdir. Bu paylaşımlar Çin ulusunun barışçıl eğilimini, kapsayıcı karakterini ve dünyaya büyük bir aile olarak bakışını da gösterir.

Yolumuza, teorilerimize ve sistemimize olan güvenimizin özü, Çin'in 5.000 yıldan uzun bir sürenin mirasına dayanan kültürüne olan güvenimizdir. Uzun yıllar boyunca, arkeolojik keşifler Çin medeniyetinin aslında 5.000 yıldan daha eski olduğunu doğruladı. Bu keşifler, Çin'in geçmişini varsayım ve şüphelerden arındırarak Çin ulusunun kültürel özgüveninin artması için tarihi ve bilimsel kanıtlar ortaya çıkardı.

Milli Ruhumuzu ve Geleneksel Kültürümüzün İncilerini Geleceğe Taşıyalım

2017'nin sonlarında, "Ulusal Hazine" adlı geleneksel Çin kültürünü araştıran bir televizyon programı bir gecede sansasyon yarattı. Birçok ünlü müzenin kültürel arka planını, sayısız değerli eserin hikayelerini ve birçok kültürel miras örneğinin tarihi ayak izlerini kapsamlı bir şekilde tartışarak, müzelerde yıllardır karanlıkta kalan ulusal hazineleri bilinçlere çıkardı. Programın yayınlanmasından bu yana, "Her Hazine Bir Hikaye Anlatır" gibi birçok gösteri, "Müze Tanış" gibi etkinlikler, çevrimiçi ve dijital sergiler gibi platformlar ortaya çıktı. Kültürel eserlerin sunulmasına yönelik bu yeni araçlar, Çin'in geleneksel kültürünü ve temel sosyalist değerlerini destekleyerek, bir zamanlar karanlık olan arkeoloji disiplini sıradan insanların hayatına soktu ve Çin'in değerli tarihi ve kültürel mirasına yeni bir ışık tuttu.

Çin ulusunun uzun tarihi boyunca oluşturduğu ulusal ruh ve geleneksel kültür, hem onun ölümsüz mirası olarak hem de ulusu daha canlı kılmak için bir güç kaynağı olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir.

İlk olarak, arkeoloji ve tarihi araştırmalardaki atılımları daha geniş kitlelere yansıtmalıyız

Tarihi eserler, zengin tarihi ve kültürel bilgiyi barındırır ve tarihi sahneleri gözlerimizin önünde canlandırmamıza olanak sağlar. Tarihi öğrenmek için canlı materyallerdir. Yetkililere, halka ve özellikle gençlere Çin uygarlığının kökenlerini ve gelişimini, şanlı başarılarını ve insan uygarlığına katkılarını anlamalarını ve takdir etmelerini öğretmek için tarihsel çalışmalar derinlemesine kullanılmalıdır.

İkincisi, Çin'in tarihini dünyaya etkili bir şekilde iletelim

Arkeolojinin dünyaya ülkemizin tarihini anlatma çabalarında doğal bir rolü vardır. Uzun yıllar boyunca Çin'de arkeolojik çalışmalar yapan bilim insanları ve ilgili kişiler, medeniyetler ve kültürler arasındaki alışverişi teşvik etmek, Çin'in hikayelerini deniz aşırı kültürel sergilerde paylaşmak, Şanghay Arkeoloji Forumu'na ev sahipliği yapmak ve yabancı bilim adamlarını Çin tarihini beraber araştırmak için davet etmek gibi mükemmel işler yaptılar. Uluslararası topluluğa Çin uygarlığının derinliğini göstermek için arkeoloji ve tarih araştırmalarındaki atılımlarımızdan yararlanmalı, uygarlığımızın yaptığı şanlı başarıları ve insanlığa yaptığı büyük katkıları etkin bir şekilde duyurmalıyız. Dünyanın Çin'in tarihini ve ulusal ruhunu anladığını görerek, çağdaş Çin hakkında daha derin bir farkındalık ve anlayış geliştirebilir ve uluslararası iletişimde olumlu bir atmosfer yaratabiliriz.

9,6 milyon kilometrekareyi aşan bu uçsuz bucaksız topraklarda, 5.000 yıllık medeniyetin birikmiş tecrübesi ve 1.4 milyardan fazla insanın birleşik gücü ile Çin, güçlü ve modern bir sosyalist ülke inşa etmek için kendi yolunda yürüyor. Ayaklarımızı bastığımız yerin genişliği, arkamızdaki tarihin derinliği ve bizi ileriye götüren kararlılığın gücü eşsizdir. 🌸

İpek Yolu Üzerindeki Mağara Tapınaklarındaki Kuzey Wei Dönemine Ait Budist Resim Kompozisyonlarının Biçimsel Çözümlemesi

CANER KARAVİT

Prof.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Caner Karavit 1960'da Edirne'de doğdu. 1986 yılında İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi, Grafik Bölümü Yüksek Lisans programından mezun oldu. 2003-2018 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Temel Eğitim Bölümü başkanı oldu. 2009 yılında aynı bölümde profesör oldu. 2010-2013 MSGSÜ'de rektör yardımcılığı yaptı. Rektör Yardımcılığı döneminde birçok Çin kültürel ve sanatsal etkinliğini gerçekleştirdi. 2007-2015 Çin'de Hanban bursuyla Tsinghua Üniversitesi Sanat ve Tasarım Akademisi'nde çalışmalarda bulundu. Dunhuang, Yungang, Longmen, Binglingsi, Maijishan gibi Budist mağara tapınaklarıyla, St. Petersburg, Tokyo, Berlin ve birçok Çin müzesinde Kuzey Wei sanatına ait araştırmalar yaptı. 2012 "Türkiye'de Çin Kültür Yılı" kapsamında Dunhuang Mağaraları sanat sergisinin MSGSÜ Tophane-i Amire salonunda sergilenmesini sağladı. 2013-2015 Ressam Hanshi Liu'dan geleneksel Çin resmi dersleri aldı. Karavit'in uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanan makaleleri, konferans ve birçok karma sergi etkinlikleri bulunmaktadır. Karavit'in 5 kitabı, 7 kişisel sergisi, 7 ödülü, yurtdışı ve yurtiçindeki koleksiyonlarda eserleri vardır. Karavit'in eğitim alanları; Temel Sanat ve Tasarım Eğitimi, Geleneksel Çin Resmi, Uzak Doğu Sanatı, Karşılaştırmalı Doğu ve Batı Kompozisyon Kuramları üzerinedir.

Geliş Tarihi: 23.07.2022

Kabul Tarihi: 05.08.2022

Atf: Karavit, C. (2022). İpek Yolu üzerindeki mağara tapınaklarındaki Kuzey Wei dönemine ait Budist resim kompozisyonlarının biçimsel çözümlemesi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(4), 28-49.

ÖZ

Milattan sonra 4. ve 6. yüzyılları arasında Kuzey Wei devletini kuran Toba Türkleri, Çin'in kuzeyinde yaşayan, Türk ve Moğol topluluklarından oluşan Xianbei konfederasyonuna bağlı göçebe bir kabileydi. Tobalar, Kuzey Çin'i ele geçirdikten sonra, Budizm'i kabullenerek desteklediler. Kuzey Wei hanedanı döneminde Toba yöneticilerinin Budist yapılara, sanata ve kutsal metinlerin çevrilmesine verdikleri büyük destek, sonraki dönemlerde Çin'de Budizm'in ve Budist sanatın yayılmasında etkili olmuştur. Budizm, MS 2. ve 3. yüzyılda Çin'in batısı üzerinden Çin'e ulaşmıştır. Tobalar'ın hüküm sürdüğü Kuzey Wei döneminde Budist rahipler gibi, Budist imgeler konusunda uzman birçok sanatçı da buraya akın etti. Budist yazıtların Çince'ye çevrilmesi ve tapınakların yapımı bu bölgede yapılmaya başlandı. Bu gelişmeler sonucu, Toba yöneticilerinin desteğiyle artan Budist resim sanatı yapıtlarının kompozisyon örgütlenmeleride çeşitlilik gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Budist resim sanatı, Dunhuang Mağaraları, kompozisyon çözümlemesi, Kuzey Wei, Tobalar

Giriş

BU MAKALENİN ODAKLANDIĞI KONU, TOBA Türkleri'nin (Tabgaçlar) kurduğu Kuzey Wei Hanedanı (Toba Vey) dönemi sanatının önemli bir özelliği olan Budist resim sanatı kompozisyon örgütlenmesidir. Bu bağlamda, örnek olarak ele alınan bu döneme ait bazı duvar resimleri üzerinden kompozisyon örgütlenmesi irdelenecektir. Çin'deki Budist sanatı etkileyen iki unsur vardır: Hindistan ve Orta Asya'daki (özellikle Gandhara'daki) heykel sanatı. Gandhara ve Orta Asya kaynaklı Budist heykel ikonografisi, "Greko-Budist" olarak tanımlanan güçlü bir Helenistik etki altındaydı. Hindistan Budist heykel sanatında ise, Hint mitolojisinin etkileri açıkça görülür. Kuzey Wei dönemi öncesinde, gerek Orta Asya'da, gerekse Hindistan'da Budist hikayelerin betimlenmesi daha çok yontu sanatı ile oluşturuldu. Bu bölgelerdeki heykel okullarında

yapılan Budist ikonografileri basit birer hikaye resimleme dizgeleri olarak betimlendi. Kuzey Wei heykel sanatı da bu öncül örnekler üzerinden gelişme gösteren erken Budist sanattan etkilendi. Bu dönem Budist resminde belirli bir öncül örneğin olmaması, Kuzey Wei sanatçısını kompozisyon örgütlemeleri için çeşitli arayışlara itmiştir ve yeni kompozisyon çözümlemelerine kapı açmıştır.

Kuzey Wei'yi Kuran Toba Türklerinin Tarihi

Tobalar; Çin'in kuzeyini ele geçirerek birleştiren ve azınlık olarak 150 yıl iktidarda kalan bir topluluktur. Çin'de Kuzey Hanedanları döneminin en güçlü devleti olan Kuzey Wei Hanedanı'nı (386-535) kuran Toba topluluğunun genel olarak etnolojik temellerinin Türk olduğu kabul edilir (el-Kaşgari 1074/2007; Lezina & Superanskaya, 2019; Zekiye, 2007:130). "Tobalar sözü, eski

Orhon kitabelerinde geçen Tabgaç'tan gelmektedir. Bu ad ile Kuzey Çin'e hakim olan Toba'lar devleti ve muahhar zamanlarda da bütün Çin kastedilmiştir" (Eberhard, 1987:166). Kaşgarlı Mahmut 1072-1074 yılları arasında yazdığı eserinde (1074/2007:547) ise: "Tawgaç bölgesinde yerleşik olan bir Türk kavmine verilen ad" olarak tanımlamaktadır. Tobaların ataları olan Hunların (Xiongnu Devleti) bölünerek Çin bölgesine göçleri ve "Beş Göçebe Toplumun Çin'i Karıştırması" olarak bilinen olay sonrasında toplumsal ve kültürel değişime yol açmıştı. "T'o-palar, MÖ 1. yüzyılda Baykal ötesinin güney kesimlerinde göçebe olarak yaşamakta idiler. Bunlar 1. ve 2. yüzyıllarda Xiongnu Devleti bünyesinde yer alan Baykal halkları arasına karışmış bulunuyorlardı" (Gumilev, 2002:107).

Budizm, Çin'in yerel dini değildi; Hindistan ve Orta Asya yoluyla seyahat eden Budist misyonerler, orijinal metinler ve Budist rahipler vasıtasıyla, bugünkü Çin'in Xinjiang bölgesinden, orta kesimlerine kadar yayılmaya başladı.

MS 87'de Güney Hun Devleti'nin Çin ile işbirliği sonucunda Moğolistan'ı terk etmek zorunda kalan Kuzey Hunları'ndan arta kalan boylar Xian Bei'ye katıldı. Bir Türk - Moğol birliği olan Xian Bei konfederasyonunun batı bölgesi örgütlenmesi içindeki "Tobalar, Hun anne, Xianbei babadan oluşan Toba Xianbei topluluğudur" (Utkan, 2018:55). Batı örgütlenmesi dağılınca, Tobalar kuzeyden güneye göçer ve Orta Bölge'ye doğru yayılırlar. Bu bölgelerde güçlenen Tobalar birlik oluştururlar. "Tabgaç Devleti, T'o-pa boyları tarafından kurulduğu için T'o-palar veya Wei böl-

gesinde kuruldukları için Kuzey Wei Devleti olarak bilinmektedir" (Balcı, 2010:18).

Toba Türkleri'nin Gansu'ya Girerek Kuzey Wei Hanedanı'nı Kuruşu

Tobalar genişlemeleri sırasında, çoğunlukta Çin nüfusu üzerinde baskısı olan 119 kabileyi içine alan askeri yönetim temelli bir kast sistemi oluşturdu ve Kuzey Wei Hanedanı'nı kurdular. 440'ta tüm Kuzey Çin'i kontrol altına alan Tobalar'ın yöneticileri göçebe yaşama karşı Çinleşme yolunu savunarak, Çin kültür ve uygarlığına uyum sağladılar. Bununla birlikte, erken Kuzey Wei tarihine baktığımızda, kadim Türkler'in bir kabilesi olarak, geçmişten bir dizi devlet geleneklerini miras devraldıklarını görebiliriz. Kuzey Wei devletinin Çinleşmesi ilerledikçe, eski gelenek ve görenekler yavaş yavaş terk edilmiştir.

Tobalar ve Budizm

MS 3. yüzyıldan sonra Çin, İpek Yolu üzerinden yeni bir din edindi. "Çin'de Budizm'in adı Han Hanedanı zamanında anılmakla beraber, yaygın şekilde benimsenmesi ve gerçek bir din niteliği kazanması On Altı Devlet Dönemi'ne rastlar." (Utkan, 2018:50). Budizm, Çin'in yerel dini değildi; Hindistan ve Orta Asya yoluyla seyahat eden Budist misyonerler, orijinal metinler ve Budist rahipler vasıtasıyla, bugünkü Çin'in Xinjiang bölgesinden, orta kesimlerine kadar yayılmaya başladı. Türk ve Moğol topluluklarının yöneticileri Budizm'i benimseyip, Budist rahip ve sanatçıları davet ettiler. Böylece, büyüyen Budist topluluğunun gereksinimlerini karşılayacak stupa¹, manastır ve mağara tapınakları gibi yeni tarz Budist mimari gelişti ve birçok yapı inşa edildi. Bunların içinde en önemlilerinden birisi de, hiç şüphesiz İpek Yolu'nun o dönemdeki Çin'e giriş kapısı olan Dunhuang mağara tapınaklarıydı.

Toba Yönetimindeki Kuzey Wei Hanedanı'nda Budizm

Budizm Çin'e ilk girdiğinde, Çin'deki topluluklar, bu yabancı kökenli inanç sistemini doğaüstü olayları abartan inançtan başka bir şey olmadığını düşündü. Kuzey Wei döneminde, "İktidardakiler için, kendilerinin politik amaçlarını gerçekleştirdikleri süre içinde bir tapınakta neye tapınıldığı bir önem taşımadı" (Karavit, 2015:36). İktidarların politik görüşlerinin toplumun yararına yapıldığına ikna etmek için, yorumladıkları Budist söylemleri halka kabul ettirdiler. Kısacası, Çin'in geleneğinin bazı çevreler tarafından yavaş yavaş kabullenilerek, Çin kültürünün ana akımıyla sentezlendi. Budizm, Kuzey Wei Hanedanı'nın ilk yöneticisi olan Toba Gui (386-409) tarafından benimsendi. Toba Gui, Kuzey Wei ordularının yeni aldıkları bölgelere ruhban sınıfını göndererek merkezi otoritenin emirlerini yaydı. Böylece, Kuzey Wei yönetimi Çin'in kuzeyindeki manastır toplumu üzerinde kontrolünü sağladı. "Bu bağlamda, Toba topluluğunun yönettiği Kuzey Çin'de iktidarın devlet stratejisi gereği, Budist topluluk hiçbir zaman Güney Çin'deki gibi özgür bir statüye kavuşmadı. Bunu, o dönemin Kuzey Budizmi olarak da tanımlayabiliriz" (Karavit, 2015:36). Budizm'in bu dönemde yeşermesinin bir diğer önemli nedeni de Toba imparatorlarının giderek artan Çinleşme politikalarıdır. "Çin yıllıklarının 'Toba Sorunları Tartışmaları' bölümü tarafından açıklanan rakamlarda, nüfusun en az % 60'ı Çinli ve belki de % 20 kadarı Tabgaçtı" (Golden, 2020:87). Bu doğrultuda, Kuzey Wei Hanedanı, yeni topraklar fethettikçe, gereksinimleri doğrultusunda Çin halkları arasında zorunlu göçler gerçekleşti. Bu zorunlu göçler aynı zamanda Kuzey Wei Hanedanı'nın başkentlerine sanatçı ve zanaatçı göçlerini de hızlandırdı. "Veyler (Wei) kültürel açıdan önemli bir

rol oynarlar. Pek çok göçebe geleneğini sürdürdükleri uzun bir dönemin ardından Çinlileşirler... Lo-yang'da en az 1300 tapınak kurulur; Jong-ti (471-499) ünlü Longmen mağaralarını yaptırarak az bulunur bir başarı kazanır" (Roux, 2006:120). Bu durum, Budist sanatı etkilemiştir. Kuzey Wei'in Toba hükümdarları, Budist resim ve heykellerin üretilmesine büyük destek sağladılar. Kuzey Wei dönemi sanatının gelişiminde en önemli etken Budist kutsal metinlerin Çince'ye tercüme edilmesi-dir. Bu çevriler, Budizm'in görsel propaganda aracı olan duvar resimlerinin betimlenebilmesi için son derece önemliydi.

Kuzey Wei Döneminde Budist Yönetim ve Sanata Etkileri

Çin'de Budist sanatı bütünüyle içermesi açısından ana mimari yapı mağara tapınaklarıydı. Esas olarak, mağara tapınakları, Hindistan mağara tapınaklarının bir uzantısıdır, ancak zamanla harmanlanarak Çinlileşmiştir. En erken Budist resimler Hindistan'daki Ajanta Mağarası'nda milattan önce 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir ve Budizm'in yayılmasıyla birlikte Çin eserleri üzerindeki öncü etkisi görülür. Daha 398'de, Kuzey Wei İmparatorluğunun yeni kurulduğu yıllarda İmparator Toba Gui tarafından yayımlanan: "...buyrulur ki devlet erkânının başkenti görsel eserlerle bezenecek ve heykeller dikilecek ve kalacak bir yerleri olsun diye Buda'nın ustalarına ikamet yerleri yapılacaktır" (Kenneth, 1973) bildirisi kesin bir emirdi ve hanedanın Budist sanata yapacağı yatırımların bir göstergesiydi. Güney ve Kuzey Hanedanları (3.- 6. yüzyıl) zamanı sırasında Çin'in büyük şehirlerinde kargaşa vardı. Mağara tapınakları grubunun en önemli bölgesi Dunhuang nispeten istikrarlı bir sığınma merkeziydi. Burası, Çin ile Batı arasındaki tek geçiş yeri ve önemli bir ticaret merkeziydi. Bu yolun açılmasından sonra, Çin kültürü

ile Hindistan'ın, Batı ve Orta Asya'nın kültürleri burada kaynaştı. Çin'de bu mağara tapınaklarında, Budist sanatı üreten sanatçı ve zanaatçılar için öncül örnekler gereksinim vardı. Budizm'in erken dönemlerinde heykel sanatında, öncül örnek oluşturacak bronz ve altın heykeller Çin'e ilk olarak Kuzey Hindistan'dan gelmiştir. "Hindistan'dan ve Orta Asya'dan birçok tüccar ve misyonerler her çeşit betimleme sanatına ait işleri Çin'e getirdiler ve bu heykel, resim ve resimli yazma eserler ilk yerel eserleri yapan Çinli zanaatçı ve sanatkâra model oldu (Van Alphen & Bisscop, 2001).

Resim ve heykel, inanırların ve rahiplerin tapınaklarda Budist öğretilerle iletişime geçebileceği bir görsel anlatı dili oluşturdu.

Kuzey Wei Dönemi Budist Resim Sanatı

Budizm'in Çin'deki gelişiminde, içi görsel propaganda araçlarından yoksun ibadet mekanları, inanırlara yeterince güçlü mesaj veremiyordu. Bu nedenle, mağara tapınakları inşaatlarının gelişimi ve yayılması sırasında iki sanat, mimariyle birlikte gelişti: Resim ve heykel. Bu iki sanat; inanırların ve rahiplerin tapınaklarda Budist öğretilerle iletişime geçebileceği bir görsel anlatı dili oluşturdu. Budist kutsal metinler bir yandan çevrilirken; diğer yandan görsel anlatılarla yorumlandı. Pierre Guiraud'a göre: "...dil, kendi anlığımızda oluşan imgele-ri karşımızdaki kimsenin anlığında canlandırarak kavramlar iletmeye yarar" (Guiraud , 1984:31). Bu bağlamda, Budist metinlerin resimlenmesinde sanatçının imgelem dünyası önem taşımıştır. Guiraud (1984) sözcük-nesne bağlamına: "Bunlar nesnelerin kuru ve soyut imgeleridir, 'sözcük, nes-

ne değildir'; nesneyi dolaylı olarak, sanki bir perde arkasından canlandırır. Oysa bizi ancak canlandırılmak istenen şeyin kendisi duygulandırabilir" tespitini yaparak, canlandırılmak istenen "şeyin" kaynağına göndermede bulunur. Budist resim sanatının "canlandırmak istediği şeyin" kaynağını metinler tek başına karşılamaz. Çünkü "sözcük, nesne" değildir. Bu doğrultuda, görsel anlatının hayata geçmesi için iki tetikleyici unsur devreye girmiştir: Budist ikonografi ve sanatçının imgelem dünyası. Bu nedenden dolayı, Budist metinlerdeki hikaye türlerinin seçimi mağaralardaki resimlerin tasarlanmasında önemli rol oynamıştır. Mağaralardaki tüm duvar resimlerinin hikayeleri milattan önce yazılmış Jataka hikayeleridir ve farklı türle-re ayrılır: Budist Tanrıların Masalları, Jataka Hikayeleri, Sebep ve sonuç hikayeleri, Budist Tarih Hikayeleri, Ünlü Budist Rahiplerin Hikayesi, Ahlak Hikayeleri, Budist Tapınak Hikayeleri, "Bodhi Ağacının Hikayesi" (Cheng, 2008:13-14).

Kuzey Wei Resminin Kompozisyon Örgütlenmesinin Biçimsel Çözümlemesi

"Kuzey Wei Resim sanatı, heykel sanatından farklıdır ve katı dini ritüellerle sınırlı değildir. Budist felsefenin ima ettiğinden ayrı olarak, metinleri farklı bir görsel çerçevede betimlediler. Bu anlamda, ressamalar bu tür resimleri çizerken kuralları çiğneyebildiler ve kendi hayal güçlerini kullandılar" (Bao, 2021). Göçebe topluluklarının, Budist sanata bu kadar çeşitli görsel çerçeveden bakabilecek ve kompozisyon örgütlemeleri tasarlayabilecek kadar imgesel dünyaları zengin miydi? Jean Paul Roux (2006:117), Xiongnular (Hunlar) ve akrabaları Xianbeiler gibi göçebe topluluklar için, "Tüm bozkır insanları gibi gerçek zanaatkârlardır; Ordos'ta bulunan çok sayıda yüksük ve levha bu konudaki üstün başarılarını kanıtlamaktadır. Hayvan dövüş figürlerini ve temalarını yüksek

Resim 1. Altın ajur taç, Kargalı Vadisi, Almata / Kazakistan, MÖ 2 yüzyıl

Kaynak: Bunker, 2002.

kabartma tekniği, taşkın bir fantezi ve canlılıkla işledikleri, geyik ve koç figürlerini ilk kullanan olmasalar bile kendilerine göre yorumlamayı, yeniden üretmeyi ve canlandırmayı başarmışlardır.” tespiti yapmaktadır. Bozkırın göçebeleri; Çin’in kuzeyinde yerleşik hayata geçip imparatorluk kurmadan önce, gündelik işlerinde kullandıkları temel araç-gereçler kolay takılıp sökülebilen ve dayanıklı eşyalardı. Bu gereklilik, zanaatçılıklarının dışında teknik ve matematiksel becerilerinin de gelişiminde rol oynadı. Bu geçme strüktür veya yap-boz tekniğiyle yapılan eşyalar, onların eğlence ve eğitim becerilerini geliştirdi. Bugün kuzeyin kadim göçer topluluklarının bir zamanlar yurtları olan Moğolistan’da, “Uluslararası Zeka ve Bulmaca Müzesi” bulunmaktadır. Başkent Ulan Batur’da bulunan müze yönetiminin ve rehberlerin iddiası, Dünya’da zeka oyunlarının çıkış yerinin bu coğrafya olduğudur: “Kadim Moğol zeka oyunlarından ve satrancın Moğol versiyonu olan Shatar, tarihsel olarak Orta Çağ’a kadar uzanır” (IQ Museum, t.y.) Kuzeyin göçebe toplulukları boş zamanlarını değerlendirmek için çok parçalı bulmacaları tekrar tekrar bir araya getirip, bütünleştirmek için alternatifli çözümler aradılar. “Ahşap düğümler ve çözme bulmacaları geleneksel olarak popüler olmuştur” (Szykiewicz, 1989). “Bu parçaların bütünleştirilmesi problemini çözdükten sonra kendi bulmacalarını yaratmaya başladılar” (IQ Museum,

t.y.). Yap-bozun öncülü sayılan bu oyunlar için, ellerindeki sınırlı malzemelerle yaptıkları karmaşık biçimlerden, geçme sistemlerle kompozisyon örgütlenmeleri tasarladılar. Bu kompozisyon anlayışı, eşya ve giysilerin üzerinde işledikleri motiflerde de görülür: “Bozkırın en olağanüstü sanat ürünlerinden biri ‘mücadele sahneleri’ denilen levhalar’dır. Bu levhalar genellikle bir çift hayvan, kuyrukları ve boynuzları birbirine karışmış biçimde çok yakın bir kompozisyonda üst üste, kanatlarından fıskıran yapraklar ve kuşlarla ve bedenleri inanılmaz burkulup birbirine geçmiş halde betimlenir” (Roux, 2006:54) (Resim 1).

Budist sanata göçebe kültürünün ikinci sosyo-kültürel katkısı, göçebe toplumun görsel belleklerinin güçlü olmasıdır. Güçlü görsel bellek, bu toplulukların yaşadıkları devasa bozkır coğrafyasında hayatta kalabilmeleri için bir gerekliliktir. Philippe Dubois ve Elise Rousseau göçebe toplulukların görsel belleklerinin zenginliğinin bugün bile devam ettiğini söylüyor: “...Moğollar, Avrupalıların gözünden kaçan dağ şekillerinde, doğanın ince ayrıntılarında yerlerini tespit ediyorlar. Zira burada, on binlerce metrekarelik alanda... her şey birbirine benziyor ve Batılı göz hiçbir şeyi belleğine yerleştiremiyor, rehberlik edecek hiçbir şey saptayamıyor” (Dubois & Rousseau, 2020:27-28) Görsel bellek, aynı zamanda imgelem dünyasının da güçlü olduğu anlamını taşır. Kuzey

Wei resim sanatında, Budist metinlerin betimlenmesinde göçebe toplumun sosyo-kültürel yaşamını yansıtan birçok ortak imgeye rastlarız: hayvan figürleri, av sahneleri, mücadele sahneleri vs. Dini veya din dışı olsun, göçebe toplumların görsel bellek arşivinden oluşan imgelem dünyaları Budist sanata katkı sunmuştur. Aynı zamanda bu imgelem dünyası, okur-yazar olmayan toplum için Budist metinleri aktaracak ortak görsel bir dildi. Göçebe toplumunun duvar resimlerine etkisinin olduğunu düşündüğüm üçüncü unsur ise, “hikaye anlatıcılığı”dır. Hikaye anlatıcıları tarihte bazı sosyal sınıflar sayesinde anlatı kültürünü yaymışlardır; çiftçiler, dini söylemleri keşişler ve gezginler (göçebe hikaye anlatıcıları, tüccarlar vs.). Çin’in kuzeyindeki ve batısındaki tüm göçebe toplulukların en önemli kitle eğlence aracı hikaye anlatıcılarıydı ve onlar sayesinde sözlü anlatı kültürü oluştu.

“Eski Orta Asya Türk kültürü içinde, uzun gecelerde Şamanist Türkler’in, şamanların anlattıkları hikayelerle zamanlarını değerlendirindiklerinden haberdarız” (Nutku, 1976). Bu bağlamda, göçebe kültürünün hikaye anlatıcıları tarafından sözlü anlatı ve onları hikaye resimlemeye dönüştürecek “senaryolaştırma” yetilerini geliştirmiştir. Budist kutsal metinler de zengin bir hikaye anlatımına sahiptir. Budist metinler, bir yandan çevirilerde yorumlanırken, diğer yandan İpek Yolu üzerindeki Budist sitelerde, Çin, Batı ve göçebe kültürünün, sanatsal tarz-

ları birbirinin içinde eriyerek karıştı. “Dönemin sanatçı ve zanaatçıları, Budist felsefenin im ettiği anlamlardan farklı olarak, Budist resim sanatı için yeni görsel bir çerçeve oluşturdu. Budist söylemlerden yorumlanan yeni görsel kültürün resimsel kompozisyonları, İpek Yolu’nun sentezlenmiş kültürleri gibi, büyük farklılıklar göstermiştir” (Shih, 1993:59-88). Bu bağlamda, Kuzey Wei Budist resim sanatının farklı kompozisyon örgütlenmelerini irdelemek üzere üç örnek resim üzerinde durulacaktır.

Dokuz Renkli Geyik

Dunhuang duvar resimlerinin çoğu Budist hikayelerini tasvir eder. Buda’nın Bodhisattva olarak adlandırıldığında önceki yaşamına dair (Jataka) hikayelerdir. Bazen “Altın Geyik” veya Bazen “Ruru Geyiği” olarak adlandırılan bu hikaye, Pali Budist söyleminde “Ruru Jataka” olarak ve Arya Sura’nın Jatakamala’sında görülür. “Dokuz Renkli Geyik”in Hikayesi, Mogao 257 nolu mağaranın (Kuzey Wei Orta dönem 465-500) batı duvarının güney tarafı orta kaydında betimlenmiş, “Dokuz Renkli Geyik” hikayesidir. Resmin yüksekliği 58,5 cm. genişliği 588 cm.dir (Resim 2).

Bu Jataka hikayesi kısaca şöyledir: “Bir zamanlar bir dağda, dokuz renkli bir geyik yaşamaktadır. Vücudunun her yerinde renkler olması nedeniyle ‘Dokuz Renkli Geyik’ olarak adlandırılır. Bir gün, Dokuz Renkli Geyik su içmek için bir nehre geldiğinde, suyun içinde

Resim 2. “Dokuz Renkli Geyik” hikayesinin duvar resmi, Mogao 257 nolu mağara, Kuzey Wei Dönemi, genişlik 58,5cm., yükseklik 588 cm., Dunhuang / ÇHC

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

Resim 3. “Dokuz Renkli Geyik” resminin izlem dizgesi ve resmin iyi ve kötü “karma” eylemleri arasındaki yapısal düzen.

Kaynak: Karavit, t.y.

çırpınan bir adam (Diao Da) görür ve boğulan adamı kurtarır. Adam, geyiğe secde ederek teşekkür eder. Geyik: ‘teşekkür edecek bir şey yok, eğer yaşadığım yerden dışarı çıkmazsan, bu bana minnettarlığın olur.’ Adam söz verir: ‘Eğer sana ihanet edersem vücudumun her yerinde irinli, akıntılı yaralar olsun!’. Öte yandan ülkenin kraliçesi rüyasında dokuz renkli bir geyik görür, bu yüzden kraldan ‘Dokuz Renkli Geyik’in derisini ister. Kral, Dokuz Renkli Geyik için büyük bir ödül vereceğini duyurur. Geyiğin kurtardığı adam, servet kazanmak için geyiğin yerini bildirir. Etrafı sarılan Geyik, doğruca krala doğru yönlendirilir. Geyik kurtardığı adamı işaret ederek, krala onu nasıl kurtardığını anlatır. Herkes adama döndüğünde, onun vücudunun her yerini irin, kan sardığını görür. Kral inançsızlığı nedeniyle ihbarcı adamı cezalandırır ve kimsenin geyiği incitmemesi için buyruk verir” (Ma, 2007).

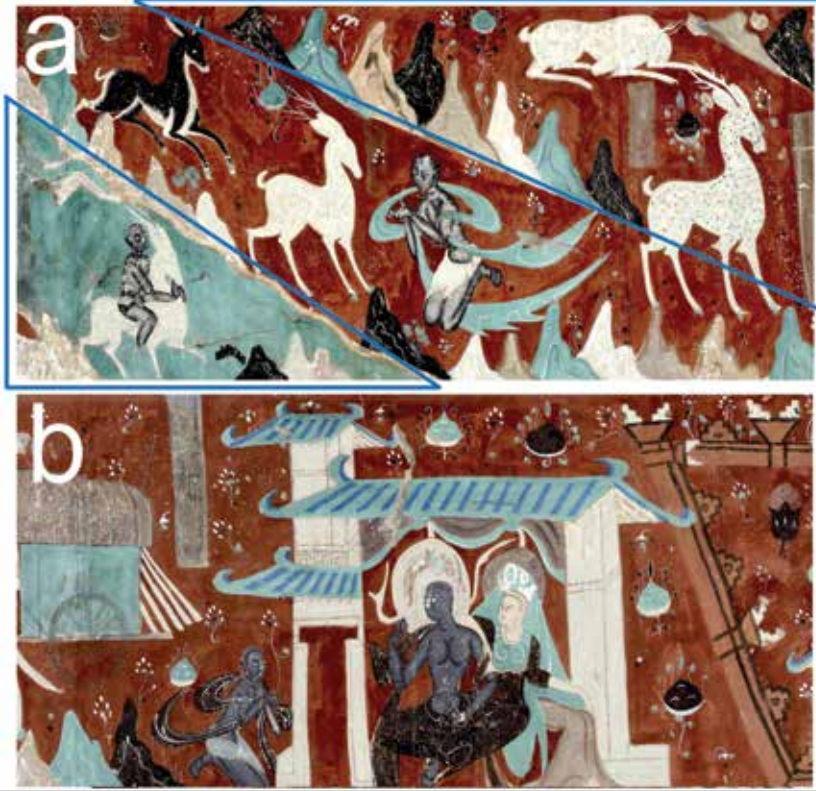
Olay Örgüsü ve İzlem Dizgesi

“Dokuz Renkli Geyik” hikayesinin resimli anlatımı, dokuz sahnede betimlenmiştir (Resim 3).

“Epizotlar iki yandan hikayenin doruğunun tasvir edildiği merkeze doğru gelir. Kral ve geyik arasındaki konuşma, hikayenin sonu olur. Bu düzenleme bir hikayenin kronolojik akışa göre tasvir edilmesinin gerekli olmadığını gösterilmesi açısından ilginç bir örnektir” (Karavit, 2012:71).

Resmin ilk iki sahnesi mevcut alanın dörtte birini kaplarken, diğer üç sahnenin her birine eşit bir bölüm ayrılmıştır. Resmin sol tarafından başlayan anlatı, üç ardışık bölümle başlar. Geyik, boğulmakta olan bir kişiyi kurtarır ve bu adam sonra teşekkür etmek için diz çöker. Daha sonra geyik resmin yukarısında dinlenmeye geçer. Resmin ilk bölümünü oluşturan bu ardışık bölümler, resmin sol tarafındaki dağ sıralarının oluşturduğu köşegen bölmelerle birbirinden ayrılır (Resim 4). Bu bölümden sonra izlem dizgesinin yönü, resmin sağ tarafına geçer. Sahneler, en sağdan başlayarak saray yaşamını, kraliçenin geyiği rüyasında görmesi, geyiğin kurtardığı adamın kral ve kraliçeye geyiği ihbar etmesi ile sahneler resmin merkezine doğru ilerler. Sağdan sola doğru ilerleyen sahnelerin 3/4’lük diliminde, ihbarcı adamın

Resim 4. (a) “Dokuz Renkli Geyik” resminin soldan sağa olan birinci bölümü. (b) Adamın geyiği kral ve kraliçeye ihbar etme sahnesi.

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

geyiği bulması için bir at arabasına rehberlik ettiği ve geyiğin kralla yüzleştiği son sahne takip eder.

Merkezde Toplanan Doğrusal Kompozisyon Örgütlenmesi

Bu kompozisyonda, izlem dizgesinde artzamanlılığı eşit hale getirmek için resmin uzayının doğrusal bir okuması yapılamaz; çünkü sahneler, soldan sağa 1, 2, 3, 4 (bütünün ¼'ünü kapsayan) ve sağdan sola 5,6,7,8,9 izlem dizgesiyle (bütünün ¾'ünü kapsayan) sıralanarak, asimetrik biçimde resmin soldaki merkezinde buluşur. Bu sahnelerde olduğu gibi, iyi ve kötü davranışların (karma) sahneleri de son iki sahnede ardıl olarak betimlenmiştir. Betimlemenin izlem dizgesi, Jataka'nın “Karma” söylemini de açıklamaktadır. Görsel anlatının biçimsel

örgütlenmesinde, geyiği kurtaran kralla ve geyiğe ihanet eden adamın iyi ve kötü “Karma” eylemleri arasında dengeli yapısal bir düzen vardır (Resim: 3). Böylece, Geyik ve Kral'ın eylemlerindeki iyi “Karma”, yön imleriyle vurgulanmış olur. Geyik hep sağ yöne doğru bakar, kral ise sol yöne. Diğer yandan, resmin sağ bölümde betimlenen Çin mimari yapıları, kompozisyon örgütlenmesini kapalı form haline getirir. “Sağ taraftaki sahneler, mimari bir ortamın düz çizgileri tarafından vurgulanan, tanımlanmış ve durağan bir başlangıç noktasına sahiptir” (Shih, 1993:59-88). Resmin bu bölgesi kapalı forma sahiptir, ancak sola doğru açık bir hareketle devam ederek açık formlu kompozisyona dönüşür. Bu mimari yapılar, hikayenin uzun doğrusal olan izlem dizgesinde iki önemli işlevi yerine getirir: çerçeve ve

ayraç. Birinci işlev, iki önemli sahneyi çerçeve içine alır; kraliçenin “Dokuz Renkli Geyik”i rüyasında görme sahnesi ve adamın krala geyiği ihbar ettiği sahne. “Bu duvar resminde en parlak sahneler, kraliçenin kendi rüyasını anlatırken, tutku ve huzursuz iç dünyasının onun vücut dilinde oldukça iyi yansıtıldığı sahne ve adamın geyiği gammazladığı sahnedir” (Zhang, 2002:60). İkinci önemli işlev ise, bu mekanların hikayenin diğer sahneleri arasında bir ayraç görevi görmesidir.

“Dokuz Renkli Geyik” Hikayesinin Resmiyle İlgili Diğer Örnekler

“Geyik Kral”la ilgili fazla örnek bulunmakla beraber, “Dokuz Renkli Geyik” hikayesiyle ilgili nadir örnekler bulunur. Mogao 257 nolu mağarada (Kuzey Wei Orta dönem 465-500) betimlenmiş olan “Dokuz Renkli Geyik” hikayesi resminin iz-

lem dizgesi ve kompozisyon örgütlenmesi bu konuda betimlenmiş nadir bir örnektir; çünkü, bu hikayenin sağdan ve soldan doğrusal bir izlem dizgesiyle gelerek merkezde birleştiren başka bir örnek yoktur. Kızıl 38 Nolu Mağaranın 11. bölümündeki “Dokuz Renkli Geyik” hikayesinin eşkenar dörtgen çerçeveli resimleri, Kızıl mağaralarının kompozisyon örgütlenme klasiğidir. Ancak, farklı olarak, hikaye tek kareyle özetlenmiştir (Resim 5).

Mara’nın Alt Edilmesi

“Mara’nın Alt Edilmesi”, Çin’in Gansu eyaletinde bulunan Dunhuang Budist tarihi bölgesindeki Mogao mağara tapınaklarının 254 nolu mağarasının güney duvarında betimlenmiştir (Resim 6). “Mara’nın Alt Edilmesi” bir Jakata hikayesidir. Resmin yüksekliği 118 cm., genişliği ise 229 cm. dir. Mara, Buda’nın çevresinde

Resim 5. “Dokuz Renkli Geyik” hikayesinin tek karede betimlenen yorumu. Kızıl 38 nolu mağara, Xinjiang / ÇHC

Kaynak: Ma & Fan, 2007.

var olan şehvetin koruyucusu, endişe ve korku varlığıdır. Budistler arasında meditasyonu engelleyen ve yıkımdan zevk alan iblis olarak tanımlanır. Kutsal yazılara göre, iblisler “karanlık bir atmosfer getirir” ve iblis betimlemeleri, üç zehir olan; açgözlülük, öfke ve aptallığın birleştirici temasını oluşturur.

“Mara’nın Alt Edilmesi” duvar resmi, Prens Siddhartha’nın aydınlanmaya ulaşmadan ve “Tarihi Buda”² olmadan önceki hikayesini anlatır. “Prens meditasyonda bodhi ağacının altında otururken, arzusun göksel varlığı iblis Mara, onun aydınlanmasının insanları şehvet tuzağından çıkaracağından korkar ve bu yüzden iblisleriyle onu taciz etmeye çalışır. Mara’nın iblis ordusu ister ayartmaya çalışsın, ister saldırsın, Buda’nın meditasyonu, şefkati ve bilgeliği tarafından bu savaş bastırılır. İblisler başarısız olur ve sonunda teslim olur.

Siddhartha da sınavı geçer, iblisin ruhunu fetheder ve aydınlanmaya ulaşır” (Chen H. & Chen Q., 2020). Budist metinlerde, iblis kralının kızları da baştan çıkarma eylemine katılır. Ancak, “Buda’nın aydınlanmasına ait bazı metinlerde, iblis Māra’nın üç kızını baştan çıkarmak için göndermediği, bunun yerine Māra’nın Buda’nın aydınlanmasını engelleme çabesindeki başarısızlığından sonra kendi istekleriyle geldikleri söylenir” (Keown, 2004: 171).

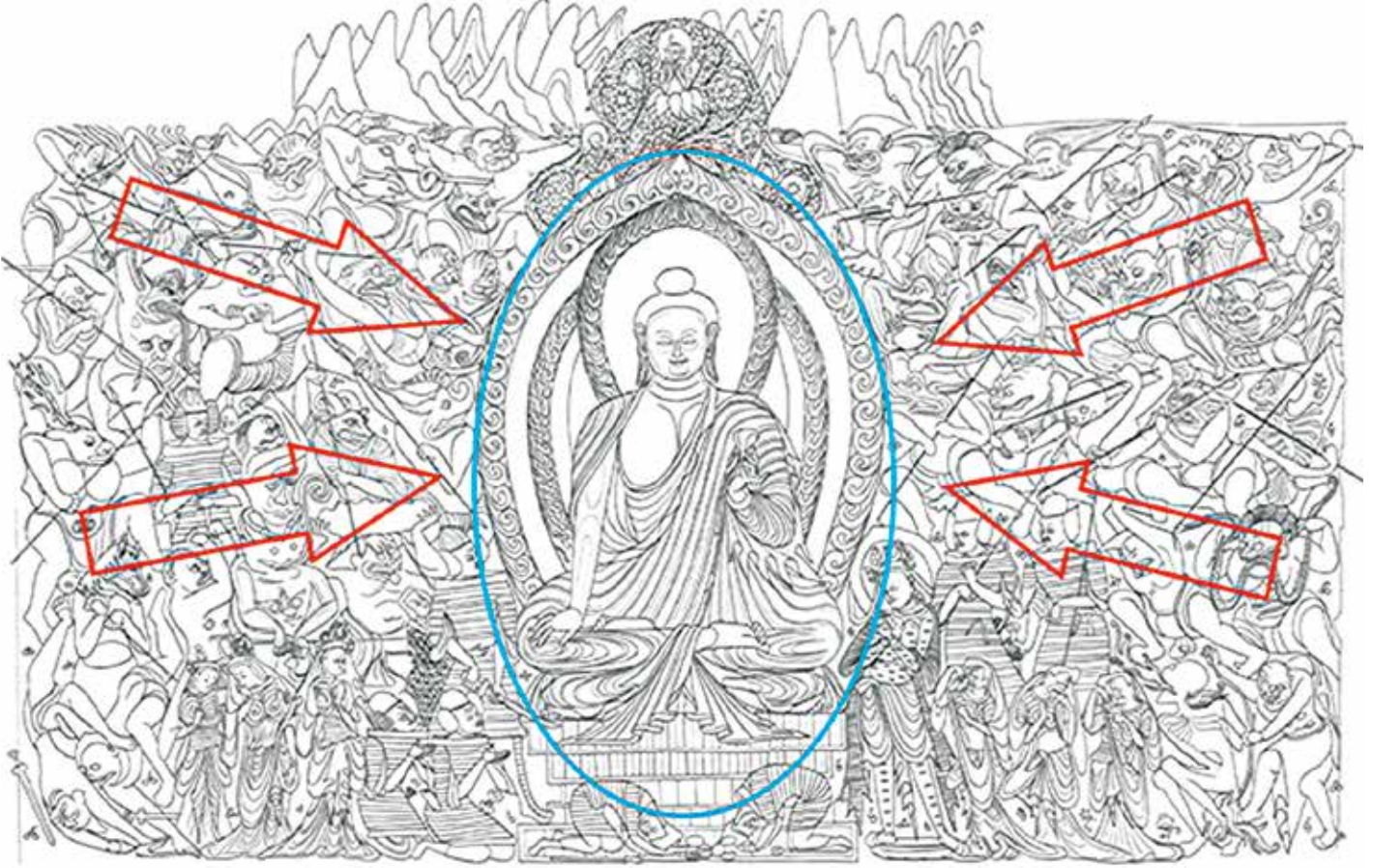
Olay Örgüsü ve İzlem Dizgesi

İzlem dizgesine göre, resimde kompozisyonun tam merkezine yerleştirilen Siddhartha her zaman sakin ve telaşsızdır. Bütün hikayede, olayların üstesinden geldikten sonraki son sahne olarak görüntülenmiştir. Ancak, bu sahne izlem dizgesinin sonunu oluşturduğu gibi, baş-

Resim 6. “Mara’nın Alt Edilmesi” hikayesinin duvar resmi, Mogao 254 nolu mağara, Kuzey Wei dönemi, yükseklik 118 cm., genişlik 229 cm., Dunhuang / ÇHC

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

Resim 7. “Mara’nın Alt Edilmesi” resminde merkezi kompozisyon örgütlenmesi.

Kaynak: Chen H. & Chen Q., 2020.

langıcını da oluşturur. Hikayenin anlatım sırası, Siddhartha figüründen çevreye doğru yayılır (Resim 7). Daha sonra, Siddhartha'nın merkezdeki sakinliği, iblis sürüsünün ona yönelik saldırıganlıklarını betimleyen güçlü bir anlatımla devam eder. İzlem dizgesinin üçüncü bölümü, bakış yönleri Buda'ya yönelik olan İblis'in kızlarının farklı fiziki özelliklerle betimlendiği alt bölümündeki sahnedir. Çeşitli efsanelerde Mara'nın kızları güzel kadın görünümleriyle Prens Siddhartha'yı baştan çıkarmaya çalışırlar. Bu bölümde, Buda'nın solunda bulunan Mara'nın kızları yaşlı ve çirkin kadın olarak, sağındakiler

ise baştan çıkartmak için genç ve güzel görünümlü olarak betimlenmiştir. Sonunda, iblislerin öfkeleri ve silahları kırılır, tüm saldırılar engellenir, çiçek buketleri kırılmış silahlardan çıkarak açar. Başlangıçta iblislerin nefret, açgözlülük ve aptallık alevleriyle dolu ortamı, huzurlu, istikrarlı ve güzel bir ortama dönüşür.

Bir Örgütlenme Klasikliği Olarak Merkezi Kompozisyon

Resmin sanatsal kökenleri, iblislerle çevrili Buda'yı veya Buda simgelerini kompozis-

Resim 8. “Buda’nın Mara ve Kızlarıyla Ayartılması ve Mara’nın İblislerinin Kaçışı” taş oyma rölyefi, Sanchi Tapınağı / Hindistan, MÖ 1 yüzyıl. Bu taş rölyef; Buda’nın henüz doğrudan insan figürüyle temsil edilmeyip, bir stupa ile simgelendiği betimlemede stupa kompozisyonunun merkezindedir.

Kaynak: Ganguly, 2017.

yonun merkezine yerleştiren geleneğe dayanır. “Buda’nın Mara ve kızlarıyla ayartılması ve Mara’nın İblislerinin kaçışı” taş oyma rölyefi, henüz doğrudan insan figürüyle temsil edilmeyip, bir stupa ile sembolize edilmiş olsa da Budist sanattaki merkezi kompozisyonu ilkesi ile düzenlenmiştir” (Chen H. & Chen Q., 2017:143). Bu hikayelerin hemen hepsi simetrik, merkezi, kapalı formudur (Resim 8). Kompozisyon doğrusaldır, ancak sıralı değildir. Hint Budist sanatının yayılmasıyla, iblislerin Buda ile yüzleşmesi betimi yaygınlaşmış ve iblis figürleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir. Mogao 254 nolu mağaradaki “Mara’nın Alt Edilmesi” resminde, iblis figürlerinin gerçeküstü görüntüleri, kötü ahlaka teşviki temsil eder. Örneğin, İblislerin karnından siyah duman çıkar, tıpkı kör cahiller gibi. Bir başkasında, “İki başlı mavi bir iblisin, kafası sürekli

olarak ikiye veya hatta ona kadar bölünür” (Chen H. & Chen, Q., 2020). Sürekli farklılaşan kafa, açgözlülüğün simgesidir. Kemikleri görünecek kadar zayıf ve içi ateşle dolu başka bir iblis, “ağızdan, burundan, gözlerinden, kulaklarından ve kafasından ateş kusar” (Chen H. & Chen Q., 2020). Bu da öfkeyi tanımlar (Resim 9). Bu duvar resminde Hindistan ve Orta Asya sanatındaki geleneksel kompozisyon anlayışı devam ettirilirken, cinlerin betimleniş üslubu Çin’in Han Hanedanı dönemin (MÖ 2 yy - MS 2. yy) sanatıyla uyumludur. Bu birleşim, Budist sanatta diğer Asya geleneklerini ve yerel kültürleri harmanlanmasının sürecini göstermektedir. Resimde merkeze oturtan “Mara’ya meydan okuyan Buda’nın vücut konumu bu konudaki Buda heykellerinin ortak pozudur” (Vogel & Barnouw, 1936, s. 70-71). Buda, sol eli kucağında, avuç içi

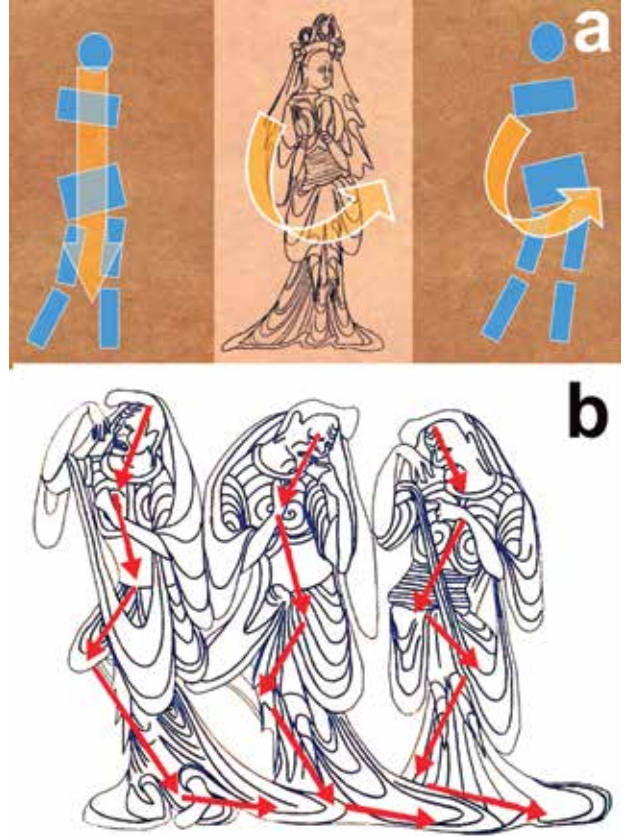
Resim 9. “Mara’nın Alt Edilmesi” resminde; (a) cahilliği simgeleyen iblis figürü, (b) açgözlülüğü simgeleyen iblis figürü, (c) öfkeyi simgeleyen iblis figürü.

Kaynak: Chen H. & Chen Q., 2020.

yukarı bakacak şekilde ve sağ eli sağ dizinde gösterilmektedir. Resmin alt bölümünde yer alan Mara’nın kızlarından, yaşlı ve çirkin olarak betimlenenlerin vücutları yer çekimine artık karşı koyamayan yorgun, kırılğan vücut eksenleriyle betimlenmiştir. Buda’yı baştan çıkarmak isteyen genç ve güzel vücutlu olanların ise anatomileri

Resim 10. “Mara’nın Alt Edilmesi” resminde, Ressam; (b) Mara’nın kızlarını, yaşlı ve çirkin olarak yer çekimine karşı koyamayan vücut eksenleriyle, (a) genç ve güzel olarak güçlü ve dinç vücut eksenleriyle betimlemiştir.

Kaynak: Chen H. & Chen Q., 2020.

güçlü ve dinamik bir duruşla betimlenmiştir (Resim 10).

"Mara'nın Yola Gelmesi" Hikayesinin Betimlendiği Diğer Örnekler

"Mara'nın Alt Edilmesi" resmi, Budist sanatın en erken okullarından başlayarak, Mogao mağaraları duvar resmine uzayan örneklerde, benzer kompozisyon örgütlenmeleriyle betimlenmiştir. Gandhara (MS 3. yy), Kızıl

Resim 11. (a) Gandhara Okulu, MS 4. yüzyıl, Gandhara / Pakistan. (b) Kızıl 76 nolu mağara, 7. yüzyıl, Xinjiang / ÇHC. (c) Yungang mağara tapınakları 10. mağara, Kuzey Wei, 5. yüzyıl, Datong / ÇHC. (d) Mogao 428 nolu mağara, Kuzey Zhou dönemi, 5. yüzyıl, Dunhuang / ÇHC. Tüm bu örnekler “Mara’nın Alt Edilmesi” konusunu işlemektedir ve Buda merkezli kompozisyon örgütlenmesiyle betimlenmiştir.

Kaynaklar: Anderl, 2020; Huo & Qi, 2006.

76 nolu mağara (7.yy), Mogao 265 ve 428 (Kuzey Liang), Yungang 5 nolu mağara (Kuzey Wei) duvar resimleri bunlara birer örnektir. (Resim 11) Değişim azdır ve sanatçı gergin yüzleşme anına daha önem vermiştir. Çin’in Xingjiang bölgesinde bulunan Kızıl mağara tapınakları bu örneklerle göre biraz farklıdır. Kızıl mağaralarındaki Buda’nın hikayeleri genel olarak tek sahneli, eşkenar dörtgen formlu kompozisyonlarda resimlenmiştir. Kızıl 205 nolu mağaradaki resimde; Buda’nın tek kareli kompozisyonundaki yaşam hikayesi dört sahnelidir ve sol üst köşesi “Mara’nın Alt Edilmesi”ni betimler (Resim 12). Bu tarz örneklerle, Kuzey Wei dönemi Budist resmindeki kompozisyon örgütlenmesinde rastlayamayız.

Aç Kaplanlar İçin Kendini Feda Etmek

Mogao mağaralarının 254 numaralı mağarasında, ana odanın güney duvarında “Aç Kaplanlar İçin Kendini Feda Etmek” (Mahasattva Jataka) isimli Budist hikaye, Kuzey Wei döneminde resimlenmiştir (Resim 13). Mahasattva Jataka, prens Sattva’nın Gautama Buda³ olmadan önceki yaşamına ait bir Jakata hikayesidir. Bu duvar resminin yüksekliği 125 cm. ve genişliği 168 cm. dir. “Aç Kaplanlar İçin Kendini Feda Etmek” betimlemesi; yirmi insan figürü, sekiz kaplan, beş keçi, iki geyik, bir maymun ve rastgele üst üste binen dağlardan oluşmuştur. Bu hikayenin baş aktörü olan prens Mahasattva metinde kısaca Sattva olarak anılacaktır.

“Hikayenin tasviri dağın yamacında duran üç prensle başlar. Prens Sattva, kardeşlerinin

Resim 12. “Mara’nın Alt Edilmesi”, Kızıl mağara tapınakları 205 nolu mağara, 5. Yüzyıl, Xinjiang / ÇHC. Buda’nın yaşam hikayesinin dört sahneyle betimlendiği anlatan resimde bir hikaye anlatıcısı. Resmin sol üst köşesinde “Mara’nın Alt Edilmesi” sahnesi betimlenmiş.

Kaynaklar: Anderl, 2020; Huo & Qi, 2006.

ortasındadır. Dağın aşağısında bulunan kaplan ve yavruları açlıktan ölmek üzeredir. Sattva, kendini

Resim 13. "Kapanı Beslemek İçin Kendini Feda Etmek" resmi, Mogao mağara tapınakları 254 numaralı mağara, 4. yüzyıl, Dunhuang / ÇHC.

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

aç kaplanların önüne atar, fakat dişi kaplan onu ısıramayacak kadar zayıf düşmüştür. Sattva, kayalıklara tırmanır, bir bambu çubukla boynunu delerek kanatır, tekrar aşağı kaplanların yanına atlar. Aç kaplanlar, onun yerde yatan bedenine yönelir ve onu yer. Ailesi, Sattva'nın ölümünden derin ıstırap duyar. Daha sonra Sattva'nın kendini kurban etmesinin erdemini fark ederler. Sutralar'da tasvir edildiği gibi Sattva vücudunu aydınlığa ulaşmak için kurban etmiştir” (Karavit, 2012, s.108).

Olay Örgüsü ve İzlem Dizgesi

Bu hikayenin betimlenmesiyle ilgili farklı izlem dizgesi yorumları vardır. Mingjie Bao'ya göre Mahasattva Jataka resmi: “Sekiz ayrı uzay-zaman ile betimlenmiş sahne ve sekanslar, sarmal tipli bir kompozisyonla görüntülenmiştir. Bu bağlamda, hikaye kronolojik olarak sekiz olay örgüsü ile dizgelenmiştir” (Bao, 2021). Ancak, Dunhuang

Resim 14. "Kaplanı Beslemek İçin Kendini Feda Etmek" hikayesinin beş bölümde betimlenmesi.

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

Akademisi'ne göre hikayenin izlem dizgeleri beş sahneye bölünmüştür (Resim 14). Hikayenin birinci sahnesi, dağın tepesinde kaplanları izleyen üç kardeş ve onların ortasında duran, sağ elini bir adak için kaldırmış prens Sattva ile başlar. İzleyen dikkati, Sattva'nın iki ağabeyinin eğimli duruşuyla yönlendirilir ve Sattva'nın cübbesini takip ederek aşağıdaki kaplan yavrularına odaklanır. Sattva'nın aşağı atlamasını gösteren ikinci sahnede, Sattva kaplanların yanına uzanır. Ancak, kaplanlar o kadar aç ve güçsüzdür ki onu ısıramazlar. Sattva, tekrar kayalıklara tırmanır, bir bambu ile boynunu deler ve kayalıklardan kaplanların yanına atlar. Bu sahnede, yüz yüze gelen farklı zamanlardaki iki Sattva figürü aynı kare içinde gösterilmektedir (Resim 15). Biri boynunu bambu ile delerken, diğeri kayalıklardan atlar. "Sanki birinin (sağdakinin) diğeri: 'Yaşamını kurban olarak adadın, hiç pişmanlık duyuyor musun? Beklentin nedir?' sorusunu sorduğu görülür. Diğeri sanki cevap verir: 'Kesinlikle hayır. Şöhret ve güç düşünüyü değilim.' 'Ben sadece, yaşamın ızdıraplı döngüsünden arınmaları için tüm duyarlı olanlara yardım etmek istiyorum' der" (Karavit, 2012). Üçüncü

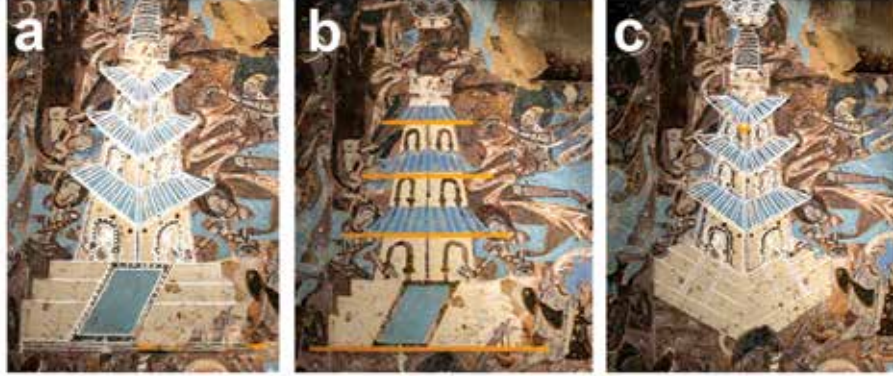
sahne, kaplanların Sattva ile beslenmesi sahnesidir. İzleyicilerin dikkati, aşağı atlayan ve ayakta duran Sattva'yı takip ederek, kaplanların etrafını sardığı yerde yatan bedenine yönlendirilir. Sattva, kendisini yiyebilmeleri için kaplanlara yardım etmektedir. Bu gösterge, yaşam ve ölümün birbirine bağımlılığını betimler. İzleyicinin dikkati onun kollarını takip eder ve bir sonraki sahneye doğru yönlendirilir. Sattva'ya matemi betimleyen dördüncü sahnede, ailesi onun ölümü sonrası derin üzüntü duyar. Bir figür onların üzerine su serper. Budizm'de, birisinin üzerine su serpmek, "uyanış" anlamına gelir. Ailesi uyanır ve Sattva'nın erdemini fark ederler. Beşinci sahnede adak olarak, Sattva'nın merhametini temsil eden Beyaz Stupa inşa edilir. Sattva arkasından acı çekilmesini de, Nirvana'ya kavuşmak da istemedi. Bunun yerine her dünyaya gelişinde kendini tekrar tekrar kurban etmek istedi.

Resim 15. "Kaplanı Beslemek İçin Kendini Feda Etmek" resminde kendini kaplanlara atan ve boynunu delen iki Sattva figürünün karşılaşmaları ve göz teması.

Kaynak: Karavit, 2012.

Resim 16. (a) Beyaz Stupa'nın aynı anda önden ve yukarıdan bakışla betimlenmesi. (b) Tamamen önden bakışla betimlenmesi durumunda Beyaz Stupa'nın görüntüsü. (c) Tamamen üstten bakışla betimlenmesi durumunda Beyaz Stupa'nın görüntüsü.

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

Eski Sanatsal Anlayışları Kıran Kompozisyon Örgütlenmesi

“Mahāsattva Jātaka” hikayesinin erken betimlemelerinde, genellikle tek bir sahne seçildi, o da Sattva'nın bedenini uçurumdan kaplana atma sahnesiydi. Hikayenin bütünü ifade eden odak sahneydi ve popülerdi. Bu sahne başat bir motif haline geldi ve yüzlerce yıl defalarca betimlendi. Bazı bölgelerde bu tek sahnenin seçimi ise, “Belki de bu tür erken resimlerin çerçevelerinin Kızıl mağaraları örneğindeki gibi baklava biçimli ızgara örüntüsü ile sınırlı olması nedeniyle boyama alanının çok sınırlı olmasından kaynaklanıyordu” (Bao, 2021). Mağara 254'teki resmin kompozisyon örgütlenmesi ise, diğer resimlerin kompozisyonlarında örneği olmayan bir bağımsızlık ve bütünlük gösterir. Çünkü, bu resmin kompozisyon örgütlenmesi farklı kompozisyon kalıplarının sentezidir. Mağara 254'teki duvar resminde, “erken aşamadaki tek sahneli görüntüyü, Mağara 428'deki açıkça betimlenmiş hikayeyle birleştirerek, daha büyük bir resme sahip karmaşık bir görüntü oluşturur. Bu resim, izleyiciye görüntüleme ve tanımlama açısından bazı zorluklar getirmiş olsa da önceki tek görüntülü örnekler üzerinden büyük ölçüde geliştirilmiş ve ilk resimler kadar basit olmayan birleşik bir görüntü oluşturmuştur” (Bao, 2021). Pang Xunqin (1982) bu kompozisyon anlayışı için: “Bu

resmin sanatsal anlayışı eski alışkanlıkları kırıyor. Tüm hikayeyi tek bir resimde örgütleyiyor” der.

Mağara 254'teki resminde, sanatçı montaj tekniğine benzer şekilde farklı zaman ve sahneleri tek bir görüntü içinde göstermek için yaratıcılığını kullanmıştır. Böylece, sadece hikayenin olay örgüsünü yansıtmamış, aynı zamanda hikayedeki manevi derinliği de ortaya çıkarmıştır. Kompozisyonun çizgisel alt yapısına baktığımızda, bu manevi derinlik dikey ve yatay hatlarda ortaya çıkar. Sanatçılar bu sahneyi, alışılmadık bir yöntemle; Beyaz Stupa'yı kuşbakışıyla, temelini ise yer seviyesinde betimlemişlerdir. Böyle bir perspektif yöntemini Budist resimlerde nadirdir. Peki sanatçı neden buna başvurmuştur? “Birinci seçenekte, stupanın hem zemin hem de üst katları düz olsaydı, tüm resim çok sıkıcı ve yavan olacaktı ve resim Sattva'nın zahmetli kurban edilişine rağmen hatırdakalabilen bir sahne olmayacaktı (yukarıdan bakma duygusu gökselliğin etkisini arttırmaktadır). İkinci seçenekte, “bütün pagoda kuşbakışı çizilseydi, bu sefer pagoda tasarımıdaki denge (sağlamlık) duygusunu zedeleyecekti ve tüm resmin yatay ve dikey bağlantılarını zayıflatıracaktı. Üçüncü seçenekte, eğer stupaya aşağıdan baksaydık, stupanın yukarı doğru bakan çatıları onun odak noktasını değiştirecekti ve tutarsız görünmesine neden olacaktı” (Karavit, 2012) (Resim 16). Bu perspektif betimi sayesinde, Pagoda'nın temelinden Sattva'nın

Resim 17. (a) Resmin dikey ve yatay hatlarını gösteren çizgisel altyapısı. Eğer, Beyaz Stupa tamamen üstten bakışla betimlenseydi; stupa'nın tabanından Sattva'nın boynunu deldiği sahneye gönderme yapacak olan yatay hat ortadan kalkmış olacaktı. (a ve b) Resmin üçgen, dairesel ve "S" formulu kompozisyon örgütlenmelerinin çizgisel altyapısı

Kaynak: Dunhuang'ın Renkleri, 2012.

boynunu deldiği bölüme doğru oluşan ufki hat bizi başlangıç noktasına sürükler. Böylece, resmin tümüne bakarak, izleyiciler bu ruhsal derinliği iki örtük referansla “adak” ve “aydınlanma” (dikey ve yatay) hattında algılayabilir. “Birinci hat, beslenmekte olan kaplan yavrularına doğru Sattva adağını yaparken, onun cübbesinden aşağı doğru bir dikey hat çizer” (Karavit, 2012). Bu dikey hat (adak), Sattva'nın kendini kurban etmesiyle, yavru kaplanların tekrar hayata kavuşmanın sevincini betimler. İkinci yatay hat (aydınlanma), Sattva'nın aydınlanmasını simgeleyen soldaki Beyaz Stupa'dan sağdaki boynunu deldiği sahneye uzanır. Bu iki hat, neden ve sonucun karşılıklı ilişkilerini ifade eder (Resim 17-a). Mahāsattva jātaka resminin alt yapısını oluşturan “S” ve üçgen formulu kompozisyon örgütlenmesi ise, antik ve modern dönem sanatlarında yaygın olarak görülür. Ancak, Mağara 254'teki kadar karmaşık kompozisyon kalıpları olarak nadiren görürüz. Ressam, bir üçgen kompozisyon formunu, dairesel ve “S” formulu kompozisyonla ustaca birleştirmiştir (Resim 17-a/b). “Resmin kompozisyonu bir daire

gibidir. İzleyenlerin dikkatini anıtın saçaklarından tabanına getiriyor ve sonra yatay merkezi çizgi üzerinden başa, Sattva'nın yemin ettiği ve boğazını deldiği yere dönüyor” (Karavit, 2012). Üçgen bileşimi istikrar ve dayanıklılık hissi verirken, “S” eğrisi bileşimi ise yumuşak ve güzel bir etki yaratır.

“Aç Kaplanlar İçin Kendini Feda Etmek” Resmiyle İlgili Diğer Örnekler

“Aç Kaplanlar İçin Kendini Feda Etmek” hikayesinin içeriğinden de anlaşılacağı üzere, “feda etme” sahnesi; izleyicilerin duygularını ateşlemek için kanlı ve vahşilikle betimlenmeye gereksinim duyar. Kızıl 17, 38, 47 ve 178 nolu mağaralarında, Kumutura 63 nolu mağarasında, Mogao 55 (Song Hanedanı), 72, 428 nolu mağarlarında (Kuzey Zhou), Longmen Bingyang mağarasındaki rölyefte (Kuzey Wei) olduğu gibi, birçok duvar resminde de bu sahne kaotik veya kanlı betimlenmiştir. Ancak, bu betimlemelerde kurban etmenin ruhani duygusu ihmal edilmiştir. Bununla birlikte, 254 nolu mağaradaki resminde kanlı sahneler olmaksızın bu duygunun bildirilişi güçlüdür. 254 nolu mağaradaki betimleme; erken dönem ait

Resim 18. (a) Kızıl 178 nolu mağara, Xinjiang / ÇHC. (b) Kızıl 47 nolu mağara, Xinjiang / ÇHC. (c) Mogao 427 nolu mağara (Kuzey Zhou dönemi), Dunhuang / ÇHC. (d) Horyuji Tapınağı (7. Yüzyıl), Nara / Japonya. Tüm bu örneklerin hepsinde en popüler sahne olarak Sattva'nın kendini feda etme sahnesi seçilmiştir. Sattva figürünün tekrarlarıyla olay örgüsünün iki ayrı sahnesi tek karede betimlenmiştir.

Kaynaklar: Ma & Fan, 2007; Zhang, 2001; Karavit, 2012.

tek sahneli kompozisyonlarla, Mağara 428'deki duvar resmi kompozisyon örgütlenmesinin sentezidir. Kızıl 38 ve 178 nolu mağaralarında ve Japonya'da Horyuji Tapınağı'ndaki resimlerde olduğu gibi Sattva'nın farklı zaman ve sahnede

bulunduğu olay örgüsünü tek bir kare içinde gösterme yöntemi daha önce ve sonra da uygulanmıştır (Resim 18). Farklı zamanları aynı karede betimleme anlayışı sadece Budist resme ait değildir. Daha sonraki dönemlerde Avrupa'da

Resim 19. Kudüs'e Giriş. Bu resimde, iki farklı zaman tek sahnede birleştirilmiştir. Resmin sağ bölümünde, Hz. İsa eşeğin sırtında Kudüs'e girerken önünde duran ve yere eğilen iki figür aynı kişiyi temsil etmektedir.

Kaynak: Bondone, t.y.

Orta Çağ döneminde de bu örneklere rastlayabiliriz. (Resim 19).

Sonuç

Budist sanatta sutraların görsel anlatı diline çevrilmesinde, Budizm'in çıkış coğrafyası olan Hindistan kültürünün etkileri tartışmasıdır. Budist metinlerin görselleştirilmesinde Gandhara, Mathura gibi Budist sanatın önemli merkezlerinde yapılmış basit kompozisyon kalıpları kullanılmıştır. Bu kompozisyon örgütlenmeleri, genellikle merkezi, durağandır. Ancak, 4. yüzyıldan itibaren Çin'in kuzeyinde Quici bölgesinde ve Kuzey Wei'in hakimiyet alanında Budist resim sanatı gelişirken, kompozisyon örgütlenmeleri biçimsel olarak çeşitlilik göstermiştir. Böylece, Çin'in batısından gelen sanat, göçebe kültürünün bazı özelliklerini de alarak Çinileşme sürecine girmiştir. Kuzeyli bir göçebe topluluğu olan Tobalar, Çin'in kuzeyinin yönetimini ele geçirdiklerinde, ilk defa karşılaştıkları ve benimsedikleri Budizm ve sanatına kendi

göçebe kültürleriyle bazı katkılarda bulundular. Bu unsurlar; güçlü görsel bellekleri, sökülüp-takılabilir eşyaları ve hikaye anlatıcılığıydı. Bu nedenle, Kuzey Hanedanları Budist resim sanatında, birçok mücadele sahnesi, av sahneleri, dövüşen hayvan figürleri, ağaç, dağ, su kaynağı gibi doğa sahneleri ve fantastik imgeler metinden bağımsız olarak işlenmiştir. Bununla birlikte, resimlerde zorunlu biçimsel tercihler de vardı: giyim-kuşam, saray, binalar gibi. Ancak, sanatçılar bu imgeler için görsel kaynak olarak kendi kültürel çevrelerini kullandılar. Bunun dışında, sanatçılar bazen "metinleri özel dinleyici kitlesine ve durumlara göre de uyarladılar" (Anderl, 2020). Kompozisyon örgütlenmesine etki eden bir başka unsur, Çinceye ve bazı etnik dillere çevrilen Budist metinlerin farklı anlatı türleridir. Anlatı türlerindeki bu farklılıklar, duvar resimlerinin izlem dizgesi ve kompozisyon örgütlenmelerine çeşitlilik olarak yansımıştır. Budist hikayelerin içeriği ne kadar zengin olursa olsun metinlerin "anlatım dizgesindeki dilsel ifadeleri doğrusal olarak düzenlenmiştir" (Anderl, 2020). Metin içeriklerinin zenginliği, görsel anlatım için bir kazanım olmakla beraber, "doğrusal" anlatıdaki kesinlik görsel anlatıyı bağlamamıştır. Farklı olarak zengin içerikli metin, duvar resimlerinde sahne ve "sekans için zamansal dizgeyi oluşturacak birçok olasılığa ve araca olanak sağlamıştır" (Anderl, 2020). Kompozisyon örgütlenmesine etki eden üçüncü unsur, Budist metinlerle görsel anlatım arasındaki bağlantılardır. Bu bağlantıların kompozisyon örgütlenmelerine etkisini birkaç bağlamda incelemek gerekir: metnin zorunlu imgelerle betimi, zorunlu ama kaynağı belirsiz imgelerle betimi ve tercihli (yoruma bağlı) imgelerle betimi. Toba Wei hanedanının ardılı olan Kuzey Hanedanları (Batı Wei ve Kuzey Zhou gibi hanedanların) dönemindeki bazı Budist resimler, doğrusal ve uzun ölçülere sahip sahnelerle betimlenmiştir. Yine Kuzey Hanedanı dönemi resimlerinde, izlem dizgesi "S" formulu, "Z" formulu gibi çeşitli kompozisyon örgütlenmeleri de

geliştirilmişti. Budist hikâyelerdeki olay örgüsünün zenginliği, aynı zamanda sanatçıya çok odaklı kompozisyon örgütlenmesi olanağı sağlamıştır. Resimlerdeki sahne sayısı artmış ve kompozisyonun içine daha çok olay kahramanı dahil olmuştur. Ortaya çıkan hiyerarşik yapı; Budist metinlerde saygınlık sıfatlara göre farklılık oluştururken, resimlerin kompozisyonlarına göreceli boyutlardaki figürlerle yansımıştır. Tüm bu etkenler, resmin kompozisyon örgütlenmesinin ve izlem dizgesinin değişimine katkıda bulundular. Bundan dolayı, Kuzey Wei resim sanatı, baskın bir kalıbın veya öncül bir örnek oluşmamış, çok çeşitlilik gösteren kompozisyon örgütlenmeleriyle zengin görsel anlatılar sunulmuştur.

Notlar

¹ Stupa, içine din büyüklerinin kemiklerinin ve küllerinin konulduğu, tuğla ve toprak kullanılarak yapılan, kubbe biçimli, tümülüse benzer Budist yapılar. Zamanla anıtsal yapılara dönüşmüştür.

² Gautama Buda: Budizm'in kurucusuydu ve Budistler tarafından tamamen aydınlanmış bir varlık olarak saygı görür. Bazı hikayelerde Shakya (Çince pinyin: Shanjia) veya Sakyamuni olarak da geçer.

³ Gautama Buda ayrıca Siddhārtha Gautama, Siddhattha Gotama; Sakyamuni, Sakkamuni; ve Buddha olarak da anılır. MÖ. 5.-6. yüzyıllarda Güney Asya'da yaşadığı düşünülen Budizm'in kurucusu, münzevi, manevi bilgesi.

Kaynakça

- Anderl, C. (2020). Budist Çevirilerinde Çevresel Nesnelerin Dönüşümü: Ağaclar, Kayalar, Av Partileri, "Visual Version Of The Story", Online Konferans.
- Balcı, T. G. (2010). Tabgaç Devleti (386-550) siyasi ve kültürel tarihi hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde yapılan araştırma eserleri değerlendirmeli bibliyografyası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bao, M. (2021). Discussion on the Painting in Cave 254 of Mogao Grottoes. *Journal of Contemporary Educational Research*, 5(10), 40-46. <https://doi.org/10.26689/jcer.v5i10.2629>
- Bondone G. (t.y). L'entrata in Gerusalemme. <https://www.wikiart.org/en/giotto/the-entry-into-jerusalem> sitesinden alınmıştır.
- Bunker, E. C. (2002). *Noādic Art of the Eastern Eurasian Steppes*. Yale University Press, New Haven-London.
- Chen H. & Chen Q. (2020). Subduing the Devil: Interpretation of Dunhuang Art Classics through Digital Media. <https://quod.lib.umich.edu/a/ars/13441566.0050.008?view=text;rgn=main> adresinden alındı.
- Chen H. & Chen Q. (2020) Subduing the Devil: Interpretation of Dunhuang Art Classics through Digital Media. *Ars Orientalis*, Volume 50, Smithsonian Institution, Washington, D.C.

- Chen H. & Chen Q. (2017). “图说敦煌二五四窟”，新知三联书店. 北京.
- Chen, K. K. S. (1973). *Buddhism in China: A historical survey* (2. , printing). Princeton Univ. Press.
- Dubois, P. & Rousseau, E. (2020). *Kuşların Felsefesi*. İstanbul: Domingo Yayınları, 27-28.
- Dunhuang'ın Renkleri (2012). *İpek Yolu'na Açılan Kapı: Dunhuang'ın Renkleri Sergisi*. Türkiye'de Çin Kültür Yılı" Kapsamında Gerçekleşen Serginin Video Sunumu, MSGSÜ Tophane-İ Amire Kültür Merkezi Beş Kubbe Salonu, İstanbul.
- Eberhard, W. (1987). *Çin Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.
- el-Kaşgari, M. (1074/2007). *Divânü Lugâti't Türk*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Feng F. (2002) *The Nude Art of the Quici Grottes*. Beijing.
- Ganguly, B. (2017). *Temptation of the Buddha with Mara's army fleeing*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temptation_of_the_Buddha_with_Mara%27s_army_fleeing.jpg sitesinden alınmıştır.
- Golden, P. B. (2020). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Gumilev, L. N. (2002). *Hunlar* (çev. D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Guiraud, P. (1984). *Anlambilim*, Ankara: Kuzey Yayınları.
- Huo, X. & Qi X. (2006). *The Buddhist Art in Xinjiang Along the Silk Road*. Xinjiang University Press, Urumçi.
- IQ Museum. (2022). <http://www.iqumuseum.mn/en/gallery> adresinden alındı.
- Karavit, C. (2012). *Dun Huang'ın renkleri: İpek yoluna açılan büyüklü kapı*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Karavit, C. (2012). “İpek Yolu'na Açılan Kapı: Dunhuang'ın Renkleri” Sergisi'nde video sunumu, MSGSÜ Tophane-i Amire Kültür Merkezi Beş Kubbe Salonu. İstanbul.
- Karavit, C. (2015). *İpek Yolu*. İstanbul: Türk Kültürlerine Hizmet Vakfı.
- Kenneth K.S. (1973). *Chien, Buddhism in China: A Historical Survey*. Princeton University Press, New Jersey.
- Keown, D. (2013). *Buddhism: A very short introduction*. Oxford University Press, 174.
- Lezina, L. N. & Superanskaya, A.V. (2019). *Bütün Türk Halkları*, Selenge Yayınları, İstanbul
- Ma, T. (2007). *马泰, 龟兹造像, 范书财编*, 北京:文物出版社
- Ma Q. & Fan S. (2007). *Murals in Kucha, Beijing*. Wenwu Chubanshe.
- Nutku, Ö. (1976). *Meddahlik ve meddahi hikâyeleri*. Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.
- Otkan, P. (2018). *Tarihçinin kayıtları'na (Shi Ji) göre Hunlar* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pang X. (1982). *Research on Chinese Ancient Decorative Painting*, Shanghai People's Fine Arts Publishing House, Shanghai.
- Roux, J. P. (2006). *Orta Asya: Tarih ve uygarlık* (Çev. L. Arslan Özcan, İkinci basım). İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Shih, H. Y. (1993). *Readings and re-readings of narrative in Dunhuang murals*. *Artibus Asiae*, 53(1/2), 59-88.
- Szynkiewicz, S. (1989) *Sport und Spiele*. in Walther Heissig (editor), *Die Mongolen* (exhibition catalogue), Innsbruck 1989.
- Tamamushi Shrine (t.y.) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tamamushi_Shrine_%28lower_right%29.jpg sitesinden alınmıştır.
- Utkan, P. (2018). *Hunlar*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Van Alphen, J., & Bisscop, N. D. (2001). *The Buddha in the Dragon Gate: Buddhist Sculpture of the 5th—9th Centuries from Longmen, China* (p. 199). Etnografisch Museum.
- Vogel, J. P. & Barnouw, A. J. (1936). *Buddhist Art in India, Ceylon, and Java*. Clarendon Press.
- Xunqin, P. (1982). *Research on Chinese Ancient Decorative Painting*, Shanghai People's Fine Arts Publishing House, Shanghai, 38.
- Zekiye, M. Z. (2019). *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Selenge Yayınları, İstanbul
- Zhang, A. H. (2006). *克孜尔石窟壁画精选·佛传故事*, 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, s.13-14.
- Zhang, W. (2002). *Dunhuang*, Beijing: Dunhuang Research Institute, Morning Glory Publishers.

İpek Yolu Çayır Güzergahı (Çayır İpek Yolu): Milli Ekonomi, İletişim ve Bütünleşme

WANG LAIXI*

Prof.Dr.
Ekonomi Bölümü,
İç Moğolistan Normal Üniversitesi

NA RISU**

Doktora öğrencisi
Dünya Tarihi Bölümü,
Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

WU LAN***

Doktora öğrencisi
Moğolistan Devlet
Eğitim Üniversitesi

**Wang Laixi, 1963 yılında doğmuştur. İç Moğolistan Normal Üniversitesi'nde profesör ve rektör yardımcısıdır. Ekonomi bölümünden mezun olan Prof. Wang, ekonomi tarihi alanında yüksek lisans, Çin'in etnik azınlıkları konusunda doktora danışmanlığı yapmaktadır. Etnik azınlıkların ve etnik bölgelerin ekonomisi üzerine araştırmaları bulunmaktadır.
Eposta: wanglx1963@163.com*

***Na Risu, 1986 yılında İç Moğolistan'ın başkenti Huhhot'ta doğmuştur. Na Risu, Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde doktora öğrencisidir. Esas olarak, uluslararası limanların ekonomik araştırmalarıyla uğraşmaktadır.*

****Wu Lan, 1989 yılında İç Moğolistan'ın Chifeng kentinde doğmuştur. Moğolistan Devlet Eğitim Üniversitesi'nde doktora öğrencisidir. Politikanın etkisi ile Moğol kültürünün ve geleneklerinin değişimi konularıyla ilgilenmektedir.*

Atf: Wang, L., Na, R., Wu, L. (2022). İpek Yolu çayır güzergahı (Çayır İpek Yolu): Milli ekonomi, iletişim ve bütünleşme. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(4), 50-61.

ÖZ

Çayır İpek Yolu, Avrasya'nın kuzeyini boydan boya geçen en eski yoldur. Kuzey hattı, orta hat ve güney hattı olmak üzere üç güzergâha ayrılarak genellikle ticaret amacıyla kullanılan ünlü bir kara yoludur. Çayır İpek Yolu, Kuzey ve Güney arasında olduğu kadar Çin ile Batı arasında da iletişim ve bütünleşmede yeri doldurulamaz bir tarihsel rol oynamıştır. Yeni İpek Yolu'nun bugünkü ekonomik inşası için maddi ve manevi temelleri sağlamıştır. Tarihi İpek Yolu'nun incelenmesi, Çin'in yurtdışı ile arasındaki ekonomik ve kültürel alışverişin tarihsel sürecini göstermekte ve günümüzün "Bir Kuşak, Bir Yol" kalkınma stratejisinin anlaşılması için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bir Kuşak Bir Yol, bütünleşme, Çin, iletişim, İpek Yolu, milli ekonomi

"İPEK YOLU" TERİMİ, GÜNÜMÜZDE kullandığımız haliyle ilk defa 1877'de coğrafyacı, Alman bilim adamı Ferdinand von Richthofen (1833-1905) tarafından kullanılmıştır. O zamandan beri "İpek Yolu" kavramı, Doğu ve Batı arasındaki ekonomik ve kültürel alışverişlerin çeşitli alanlarında yaygın olarak kullanılmıştır.

1877'de yayınlanan, "Çin: Kendi seyahatlerimin sonuçları ve bunlara dayalı araştırmalar" (China: Ergebnisse eigener Reisen un darauf gegründeter Studien) adlı kitabının ilk cildinde, von Richthofen ilk olarak "Seidenstrassen" ("İpek Yolu") kavramını ortaya koydu. Richthofen'in ipek yolu kavramı, Claudius Ptolemy (Batlamyus) ve Marinus gibi klasik Yunan ve Romalı yazarların yazılarına dayanıyordu. Klasik yazarlar, "ipek" kelimesini Çincesinden "ser" olarak tercüme ettiler ve ipeğin üretildiği ülke olan Çin'i "Seres" (İpek Şehri) olarak adlandırdılar. Richthofen, "Ser" kelimesinin çoğulu olan "Serer" ile Almanca "yol" anlamına gelen "Strasse" kelimesini birleştirerek "Sererstrasse" ifadesini türetti. Bu kelime modern Almandada "Seidenstrasse" olarak yorumlanır. Richthofen'in "Sererstrasse" olarak adlandırdığı ifade "İpek Diyarı'na giden yol" anlamına geliyordu. Marinus, 2. yüzyılda Maes Titianus adlı bir Fenike tüccarı

ile adamlarının, Fırat Nehri'ni geçerek "Taşkule" (Tashkurgan) üzerinden ipeğin başkenti Sera'ya ulaşmak için yola çıktıklarını kaydeder. Richthofen, Sera'dan kastedilenin Çin'in Chang'an şehri olduğunu düşündü. Ancak kastedilen aslında Doğu Han Hanedanlığı'nın başkenti Luoyang'dı.

Richthofen, Fenikeli tüccarlar tarafından kullanılan yolun, Doğu ve Batı dünyalarındaki ipek ticaretinin tek ve en önemli yolu olmadığını farkındaydı. Bu nedenle, onun anlayışında İpek Yolu çoğul bir anlam içerisinde "Sererstrassen" veya "Seidenstrassen" olarak ifade kazandı. Bununla birlikte, Richthofen'in "Çin" olarak konu edildiği mevzu, iç Asya'daki ulaşım yollarına odaklanmıştı.

İpek Yolu, Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler bakımından çok önemli bir yoldur. Özellikle Çin'in Batı ile olan siyasi, ticari, dini ve kültürel alışverişleri için önemlidir. İpek Yolu genellikle kara İpek Yolu ve deniz İpek Yolu olmak üzere ikiye ayrılır. Kara İpek Yolu, güney güzergâhı, orta güzergâh ve kuzey güzergâhı olmak üzere üçe ayrılır. Güney rotası, Qinghai-Tibet Platosu'ndaki Tibet'ten Yunnan ve Hubei'ye uzanan bir çay ticaret rotasıydı ve aynı zamanda "Güney İpek Yolu" veya "Antik Çay-At Yolu" olarak da adlandırılırdı. Gobi İpek Yolu olarak da bilinen orta yol, Chang'an'dan

Hexi Koridoru (Chang'an bugünkü Xi'an'ın olduğu yer). (Harita: BRIQ)

başlar, Hexi Koridoru boyunca Dunhuang'ı geçer ve batıya doğru Roma'ya kadar uzanır. Kuzey rotası ise "Çayır İpek Yolu"dur.

Çayır İpek Yolu'nun Kökeni

Çayır İpek Yolu, Moğol bozkır yolları arasındaki en eski ticaret yoludur. Moğol İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Karakurum merkezli çayırılar üzerinden geçen bir ticaret yolu oluştu. Yuan Hanedanlığı döneminde Çayır İpek Yolu, Gobi İpek Yolu ile Deniz İpek Yolu arasında önemli bir bağlantıydı. Moğol tüccarların Qing Hanedanlığı zamanında başlayan hareketliliği, zamanla her

yöne uzanan ticaret yolları ağı oluşturdu.

Çayır İpek Yolu'nun tam adı "Avrasya'yı birbirine bağlayan İpek Yolu"dur ve bu yol yaklaşık 50 derece kuzey enleminde bulunan bir alanda yer alır. Moğol Hiramulun platosundan başlar, Xing'an Dağları'nı geçer ve Kuzey Yinshan Yolu'nu takip ederek batıya doğru Juyanhai ve Tanrı Dağları üzerinden Karadeniz'e kadar ulaşır. Bu güzergâh, Kuzey Avrupa ve Asya'nın bozkırlarındaki en eski yollardan biridir. Herodot, "Tarih" adlı büyük eserinde yolun genişliğini, içinden geçtiği toprakları ve bu toprakların ekonomik ve ticari koşullarını anlatmıştır. "Tarih" eseri, Çayır İpek Yolu hakkındaki en eski yazılı kayıtları içinde

barındırır. Kayıtlara ve diğer arkeolojik bulgulara göre, Çayır İpek Yolu, İpek Yolu'ndaki en eski ticaret yoludur. "İlkbahar ve Sonbahar Dönemi" (MÖ 722 - MÖ 481) ile "Savaşan Devletler Dönemi"nde (MÖ 490 - MÖ 221) Çin'in ipekli malları bu ticaret yolu ile Kuzey'e ve oradan da Batı'ya taşınmıştır.

Tarihsel olarak, siyasi nedenlerle, Çayır İpek Yolu'nun geçtiği bölgeler ve patikalar, çeşitli etnik grupların yükselişi ve düşüşü ile şekil değiştirdi.

Tarihsel olarak, siyasi nedenlerle, Çayır İpek Yolu'nun geçtiği bölgeler ve patikalar, çeşitli etnik grupların yükselişi ve düşüşü ile şekil değiştirdi. Han ve Tang hanedanları sırasında, yol esas olarak Hiung-nu ve Türkler tarafından kontrol edildi. Han Hanedanlığı İmparatoru Wu döneminde, Hexi'nin dört ilçesi kuruldu ve Hexi Koridoru'ndaki Tarım Havzası'nın İpek Yolu resmen açıldı. Hunlar, Hexi Koridoru'ndan çekildikten sonra, merkezi ovalarda ipek ticareti sürerken, Ötüken Dağı'nın batısında, Hovd Havzası ve Altay Dağlarına doğru uzanan, Çöçek ve Taras Nehri yakınlarında yeni bir şehir kuruldu. Sui ve Tang hanedanlıkları döneminde, çayır yolları genişlemeye devam etti, böylelikle ticari mallar çeşitlendi ve ticarete hareketlilik arttı. Ünlü Uygur şairi, düşünür ve siyasetçi Yusuf Has Hacib (c. 1010 -1092), "Mutluluk Bilgeliği" (Kutadgu Bilig) adlı kitabında şunları söyler: "Doğudan batıya ticaret yaptılar ve ihtiyacınız olan malları size getirdiler. Çinli tüccarlara kervansarayların bayrakları kestirilirse milyonlarca hazine nereden gelir?" (Zhang, 1995:30).

Tang Tianbao 14. yılında (755) "Anshi İsyanı"nda Hexi'yi savunmasız bıraktı. Tubo soyluları, doğu

ve batı arasındaki geleneksel ulaşım hattı olan İpek Yolu'nu kontrol ederek ve Batı bölgelerinden merkezi ovalara girerek Hexi Longyou'nun çoğu bölgesini ele geçirme fırsatını yakaladılar. Tang Hanedanlığı, merkez ova ile batı bölgeleri arasındaki siyasi ve ekonomik bağı sürdürmek için, tarihsel olarak "Hui-Hui Yolu" olarak bilinen "Uygur Yolu" güzergâhını izlemek zorunda kalmıştır.

Burada sözü edilen "Uygur Yolu", Uygur Kağanlığı'nın başkenti Karabalgasun merkezlidir ve esas olarak iki kısma ayrılmıştır: Güney kesim ve Batı kesim. Güney kesimi Chang'an'dan başlayarak Puguan, Taiyuan, Zhenwu ve Yin Dağları'na kadar uzanır. Batı kesiminin ise Karabalsagun'dan başlayarak, Ötüken Dağı'nın kuzey sırtı boyunca kuzeybatıdan Altay Dağları'nı geçip Junggar Havzası'nın güneydoğusuna uzandığına, oradan Beiting'e ulaşmak için Tanrı Dağları'nın kuzey sırtı boyunca batıya doğru uzandığına inanılır. Moğol tarihçilerine göre, Uliasutay'dan Sinciang'a, biri Hami'ye ve diğeri Zhenxi'ye (Balikun'a) giden iki yol vardı. Zhenxi'ye giden yol, Hami'ye giden yoldan Uliasutay'ın kuzey kıyısındaki Boleho'da ayrılıyordu ve oradan Altay Dağları, Khuzhetu, Bornuru, Almokga'yı geçerek güneybatıya doğru uzanıp Sinciang üzerinden Zhenxi'ye ulaşıyordu (Yao, 1907: 37). Yerlerin isimleri aradan geçen zamanla değişmiş olsa da Karabalgasun'dan Beiting'e giden yolun Kebudo veya Hami'ye gitmek yerine bu güzergah üzerinden olduğu tahmin ediliyor. Görüldüğü üzere Uygur Yolu, bozkır üzerindeki önemli kasabaları ve diğer ticari yolları birbirine bağlamaktadır. Moğol İmparatorluğu, kuruluşundan sonra Avrasya kıtasını fethederek doğu-batı geçişlerini çoğalttı. Kuzey Bozkır Yolu, iki kıtayı birbirine bağlayan önemli bir bağlantı haline geldi ve birkaç önemli ticaret yolu oluşturuldu. Yuan Hanedanlığı'nda, geniş topraklara sahip çeşitli etnik grupların bir ülke çatısı altında

İpek Yolu'nun güney güzergahı olan "Antik Çay-At Yolu" haritası. (China Daily, 2013)

birleşmesiyle ticari yollar her yönden bağlanarak bir ağ oluşturuldu.

Moğolistan bölgesi toplamda üç yatay ve dokuz dikey ticaret yoluna sahiptir. Chang'anda "Üç Yol Ağı" içindeki güney hat; Altay Dağları'nı Horinger ve Uliasutay üzerinden geçerek Batı bölgelerine uzanıyor. Bu yol aslında yukarıda bahsettiğimiz "Uygur Yolu"dur. Yuan Hanedanlığı'nda buna "Mu Lin Dao" deniyordu. Taocu ruhani usta Qiu Chuji, Yeru Chucai ve Changde gibi o zamanın bazı ünlü isimleri, esas olarak Uygur Yolu üzerinden seyahat etmiştir. Marco Polo'nun izlediği rota olan orta hat ise Dadu ve Shangdu'dan başlayıp, Karakurum üzerinden Batı bölgelerine ulaşıyordu. Kuzey hat, Doğu İç Moğolistan yakınlarındaki Baykal Gölü'nün yukarı kesiminden Yenisey Nehri'ne ve batı bölgelerine uzanan bir güzergâhtır. Bu güzergâh

kuzey çayırlarındaki halklar tarafından oluşturulmuş, "Altın Yolu" olarak da anılmıştır. Bu üç yatay ticaret yolu özetle; kuzey orman hattı, orta çayır hattı ve güney Gobi hattından oluşmaktadır.

Bölgede yer alan dokuz dikey ticaret yollarından en önemlileri arasında şunlar sayılabilir:

- (1) Hailar'dan Mançurya üzerinden Rusya'ya giden ticaret yolu;
- (2) Jingpeng üzerinden Doron'dan Kuron'a giden ticaret yolu;
- (3) Zhang Ku yolu;
- (4) Guihua şehrinden Kulun'a giden yol.

Bu ticaret yolları kuzeye hiç bitmeyen ipek, çay, sanat eserleri ve tarım ürünleri akışı sağlarken güneyden ise yün kumaşlar ve her çeşitten kıymetli kürkler gelirdi. Bu güneyden kuzeye ve batıdan doğuya uzanan çayır yolu hem "İpek Yolu" hem de

“Kürk Yolu”dur. Dolayısıyla, Çayır İpek Yolu’nun “Kürk Yolu”, “Altın Yolu”, “Çay Yolu”, “Deve Yolu”, “Nalin Yolu”, “Tieli Yolu” ve “Mulin Yolu” gibi birçok adı vardır.

Çayır İpek Yolu Üzerindeki Ünlü Güzergâhlar

Meşhur ticaret yollarını oluşturan Çayır İpek Yolu boyunca birçok ünlü güzergâh vardı. Bu güzergâhların oluşumları haberciler, keşişler veya tüccarlarla bağlantılıydı.

Doğu ve batı arasında Moğolistan üzerinden geçen birçok yol olmasına rağmen Bothia Kralı’nın tavsiyesi üzerine John of Plano Carpini, Polonya ve Kiev Knezliği üzerinden geçen güzergâhı seçmiştir.

Polonya-Tatar Yolu

“Polonya-Tatar Yolu” ünlü gezgin John of Plano Carpini’nin (Giovanni da Pian del Carpini) Polonya’dan Tatar Moğolistan’a Kiev Knezliği üzerinden seyahat ettiği yoldur. John of Plano Carpini’nin Moğolistan’a gidiş ve dönüşü bu yol üzerinden olmuştur. Bu nedenle “John of Plano Carpini’nin Yolu” olarak da adlandırılabilir. Doğu ve batı arasında Moğolistan üzerinden geçen birçok yol olmasına rağmen Bothia Kralı’nın tavsiyesi üzerine John of Plano Carpini, Polonya ve Kiev Knezliği üzerinden geçen güzergâhı seçmiştir. Moğolistan’da yaptığı görevden sonra yazdığı “Moğolistan Tarihi” adlı kitaba göre yolun kabaca bir taslağını çıkarabiliriz.

Polonya – Kiev Knezliği. O zamanlar Polonya ve Kiev Knezliği’nin üst kademeleri arasında daha sık temaslar vardı ve iki ülke arasındaki yollarda birçok

kasaba ve şehir yer alıyordu. Gelen ve giden elçilere pasaport verilir, bölgeler arası yardımlaşma sağlanırdı. Yani John of Plano Carpini bu bölgede nispeten daha rahat bir yolculuk geçirecekti.

Kiev – Kaniv. Kiev, o zamanlar Kiev Knezliği’nin başkentiydi ve Kaniv, Moğolların doğrudan yönetimi altındaki bir kasabaydı. Yolların bozukluğuna bağlı bir tehlike, yetkililerin John of Plano Carpini’nin atlarını değiştirmesine yardım etmesiyle aşıldı ve güvenli bir şekilde Moğol topraklarına ulaşıldı.

Kaniv - Kuoliancha Durağı. John of Plano Carpini, Kaniv’den sonra başka bir kasabayı geçerek Kuoliancha’daki Moğol sınırında bir kontrol noktası olan ilk Tatar kampına geldi.

Kuoliancha Durağı - Batu Ordo. John of Plano Carpini, Kuoliancha’dan ayrıldı ve gece gündüz seyahat ederek sekiz gün içinde Batu Ordo’ya ulaştı.

Batu Ordo - Wulerti. John of Plano Carpini Batu İstasyonu’ndan ayrıldı ve çölü geçti, Kangli kampını geçerek Kara Hitaylar Bölgesi’ne girdi ve ardından Tatarlar tarafından inşa edilen şehre geldi.

Wulerti - Güyük Durağı. John of Plano Carpini, Ordo’ya Walta’dan geçti. Nayman halkının topraklarından geçerek Moğolistan’a girdi ve Güyük Han’ın ikametgahı Jin Ordo’ya geldi. John of Plano Carpini, Güyük durağından, Batu durağına ve oradan Kuoliancha durağı üzerinden Kiev’e döndü. Polonya-Tatar Yolu hakkında aşağıdaki verilen bazı bilgiler onun kayıtlarından edinildi:

İlk olarak 3 Şubat 1246’da Kiev’den yola çıkıp 22 Temmuz’da Güyük İstasyonu’na ulaşmış olduğu bilgisine göre, yolculuk, konaklamalarla beraber toplam 169 gün sürmüştür. 13 Kasım tarihinde dönmüş olması ise bize yolun ortalama 3 ayda gidilebileceğini gösteriyor.

Kayıtlardan öğrendiğimiz ikinci şey ise tüm kış yolda geçirdikleridir: “Tüm kış yoldaydık, çölde karların üzerinde uyuyorduk... Ağaçsız açık ovalarda uyur, uyandığımızda çoğu zaman bedenlerimizi

Harita, Marco Polo'nun kullandığı güzergâhı göstermektedir. (CGTN, 2017)

rüzgarın taşıdığı karlarla kaplı bulurduk.” (Dawson, 1983:68).

Üçüncüsü, o zamanlar seyahat etmenin temelde iki yolu vardı, atlı ve arabalı. Ata binerken genellikle yerli atlarla Moğol atları değiştirilir. “Atlarımızı bir Tatar bölgesine sürersek hepsi ölecekti, çünkü derin kar vardı ve bizim atlarımız Tatarların atları gibi ot bulup yemek için karın altına kazmıyorlardı. Onları beslemek için yanımıza alacak saman bulmak da pek mümkün değildi.” (Dawson, 1983: 53).

Dördüncüsü, elçiler, tüccarlar ve diğer yolcular pasaport almalı ve ülkenin farklı yerlerinden geçerken kendilerine eşlik edilmelidir.

Beşinci olarak, yoldan geçenlere yabani hayvan saldırılarının olduğu tehlikeli yerler vardı.

Altıncı olarak, her düzeyden Moğol yetkililerinin “hizmet” karşılığı mal gasp ettiği kaydedilmiştir. Bu durum aslında Moğolların hizmete karşılık bir değer elde etme yoluydu ve elçilere de uygulanırdı. Tüccarlar ve iş seyahatinde olanlardan ise daha fazla mal talep edilirdi.

Yedinci olarak, John of Plano Carpini'nin kayıtları Moğol imparatorunun o dönemde sadece doğrudan gelen

ipek ürünlerine değil, aynı zamanda batı mücevherlerine de sahip olduğunu gösteriyor. Bu ise Karakorum ve Moğolistan'ın iç bölgelerindeki kasabaların doğu ve batı arasında hatırı sayılır ticari merkezler olduğunu gösterir.

Sekizinci olarak, kayıtlarda, o dönemin işadamları ve tüccarları hakkında bir çok bilgi bulabiliriz: “... Bazıları Fratiya'dan, diğerleri Polonya ve Avusturya'dan, Konstantinopolis'ten, Ceno'adan Michler, Venedik'ten Bartholomew ve Manuel, James Arkle Revilius, Nikolay Pisani, vb.” (Dawson, 1983:72) Bu da gösteriyor ki, o dönemde ticaret için Rusya üzerinden Moğolistan'a gelen çok sayıda Batılı tüccarın yanı sıra elçilerin ve yetkililerin de içinde bulunduğu büyük kervanlar da vardı.

Diyebiliriz ki; ticari yollar birçok siyasi, dini, kültürel ve maddi alışverişi mümkün kılmıştır. Moğol İmparatorluğu'na varan yol, komşu ülkelerde başlayıp Moğol İmparatorluğu'nda sona eren bölgelerle beraber beş bölüme ayrılmıştır. Bunlardan bazıları: Moğol işgal bölgesi, doğrudan yönetim bölgesi ve göçebe bölgesidir. Moğol İmparatorluğu'nun hakim olduğu bölgeler aracılığıyla batı ülkeleriyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

Taocu Rahibin Yolu

“Taocu Rahibin Yolu”, Chang Chun’dan taocu bir rahibin batıya giderken kullandığı güzergahtır. 1221 baharında, Chang Chun’lu Taocu Rahip Qiuchuji’ye, batıya seyahat etmesi emredildi.

Rahip, Yanjing’den yola çıktı, kuzeyde Yehuling dağıny geçerek Tieligan İstasyon Yolu’nu, Çağatay Houwang Beylik Karakolu Yolu’nu ve İran Yolu’nu takip etti. Zorluk ve tehlikelere rağmen Nisan 1222’de Büyük Kar Dağı’na vardı (şimdiki Hindu Kuş Dağları). Ve 1223’te Cantian Khan Yolu üzerinden Juyongguan’ı geçerek Dadu’ya döndü. Kullandığı yol daha önce açılmış, nispeten güvenli bir çayır yoludur. Aynı zamanda Moğol meralarında daha sonra açılan birçok ticari yollardan biridir. Biz buna kısaca “Changchun Taocu Rahibin Yolu” veya “Taocu Rahibin Yolu” diyoruz.

Marco’nun İzi

Marco Polo’nun Seyahatleri’nin ilk cildi, “Küçük Ermenistan’dan Büyük Han’ın Başkentine giden yol boyunca gördüklerinin ve duyduklarının bir kaydı” (Komroff, 2002: xxxiii) başlığını taşıyor. Burada esas olarak geçilen ülke ve bölgelerin durumu kaydedilmiştir. Küçük Ermenistan’dan başlayarak Büyük Ermenistan, Gürcistan, Irak, İran, Qiran, Shacha, Tanggute ve Siliang dahil olmak üzere on iki ülkeden geçerek, Moğol İmparatorluğu’nun Harhorin, Shangdu ve son olarak da Harhorin’e giden yol boyunca kırk bir bölge ve kasaba kaydetmiştir. Çin’de kaldığı süre boyunca Dadu, Taiyuan, Xi’an, Chengdu, Xizang, Yunnan ve diğer bölgelere seyahat etmiş ve Deniz İpek Yolu’ndan dönmüştür. Dönüşünde geçtiği yedi büyük ülke ve kırk bir bölge ve kasabanın yerel durumlarını ve geleneklerini kaydetmiştir. Bu nedenle Marco Polo, tüm Gobi İpek Yolu’nu, Çayır İpek Yolu’nu ve Deniz

İpek Yolu’nu dolaşan tek gezgindi. Çin’e geldiğinde gittiği yol, doğu ile batıyı birbirine bağlayan Çayır İpek Yolu’nda önemli bir yoldu. Biz buna “Marco Polo’nun İzi”, kısaca “Marco İzi” diyoruz.

Altın Yolu

Herodot, eserinde kraliyet ailesiyle çatışmalarından dolayı uzak doğuya göç eden bir İskit halkından bahsetmiştir. Eserin adı, Çin tarihi kayıtlarında Sairen olarak geçer. Halk, altın üretimiyle ünlü bir bölge olan Altay Dağları’nda yaşamıştır. Antik Yunanlılar, bu bölgede yaşayan kabilelere “Altının Grifon koruyucuları” olarak atıfta bulunmuşlardır.” (Zhang 1994: 74). Moğolcada altına “Alita” veya “Alata”, altının bulunduğu yere ise “Alatatai” denir. Altay Dağı, Moğolcada “Altın Dağı” anlamına gelir. Antik çağda Altay bölgesi, Çayır İpek Yolu’nun önemli bir kapısıydı. Antik Altay yolundan batıya giden başlıca ürün altındı. İskitler bu antik yolda altın ticareti ile uğraşırlardı. Bu nedenle Çayır İpek Yolu’nun bu kesimine “Altın Yolu” da denilmektedir. Altın Yolu’nu birbirine bağlayan üç tane ticaret yolu vardır: Biri Guihua şehrinde Hasatu, Laobiao Tapınağı ve Santang Gölü bölgelerinden geçerek Balıku’na, Altay Ticaret Yolu’nun güney yoluna bağlanır. İkincisi, Ulyasutay ve Balıku üzerinden Altay bozkırının orta ticaret yoluna bağlanır. Üçüncüsü, Dalay Gölü üzerinden Altay Doğu Yolu’na bağlanan kuzey bozkır ticaret yoludur. Bu nedenle Altay Altın Yolu, Çayır yolunu, Gobi yolunu, deniz yolunu ve orman yolunu birleştiren gizemli bir yoldur.

Çay Yolu

Çay Yolu, dünyaca ünlü İpek Yolu’nun çöküşünden sonra Avrasya’da ortaya çıkan yeni bir uluslararası ticaret yoludur. Bir ticaret yolu olarak,

Yuan Hanedanlığı'nın başkenti Shangdu, dünyanın her yerinden tüccarların ticaret yaptığı bir yerdi ve aynı zamanda o zamanlar kuzey otlak bölgesinin ticaret merkeziydi. Harita, antik çağda batılı tüccarların Avrupa'dan Asya'ya gittikleri klasik rotayı göstermektedir. (CGTN, 2017)

İpek Yolu'ndan 1000 yıldan fazla bir süre sonra açılmış olmasına rağmen, ekonomik önemi ve büyük mal ticaretleri açısından İpek Yolu onunla kıyaslanamaz. Anavatanı Çin olan “Çay” 6. yüzyılın başlarında bir ihracat ürünü haline gelmiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde, Çin'in “Tuğla Çayı” Rusya ve Avrupa'da istikrarlı ve büyük bir tüketici grubuyla karşılık buldu. Rusya'ya ithal edilen tuğla çayları ve siyah çaylar, güney Çin'den gelirdi. Süreç, çay üretmeyen bir eyalet olan Shanxi'den, işadamları tarafından yönetilirdi. Genellikle “Jin tüccarları” olarak bilinen Shanxi tüccarları, her yıl Jiangnan çay alanında çay satın alır. Zamanla çay ticareti yaygınlaştıkça, çay yolu ağı da genişlemiştir. İlk başta, Jin tüccarları çoğunlukla Fujian eyaletindeki Wuyi Dağı'ndan çay satın alıyor, bu çayları sıkıştırarak blok halinde saklıyorlardı. Daha sonra, çay Hunan ve Hubei'den suyuyla Hankou'ya oradan da Xiangfan'a götürülür,

teknelerden indirilip hayvanların çektiği araçlarla taşınırdı. Çay, Henan'daki Tanghe nehri boyunca taşınarak Luoyang'daki Sarı Nehir'i geçerd. Jincheng'dan, Changzhi, Taiyuan ve Tatong boyunca Zhangjiakou'ya taşınır, Çin Seddi'ndeki “Doğu Çıkışı”ndan Guihua şehrine ulaşırdı. Jin tüccarlarının deve kervanları uçsuz bucaksız bozkırları ve çölleri geçerek bin kilometreden fazla yol kat ederdi ve sonunda Chakotou'daki Rus-Çin sınır kapısına ulaşırdı. Rus tüccarlar, rus sınırına gelen malları daha sonra Sibiryaya Irkutsk, Urallar, Tyumen, St. Petersburg, Moskova ve Londra'ya götürürlerdi.

Çay yolunun toplam uzunluğu yaklaşık 5,150 kilometredir. Başlangıç noktası, doğudaki en ünlü ticaret merkezlerinden biri olan Guihua şehridir. Muadili olan şehir, Baykal Gölü kıyısında bulunan Sibiryanın Irkutsk şehridir. Irkutsk, Çin ile ticarete uzmanlaşmış Rus tüccarlar için bir buluşma

yeriydi.

1692'de Büyük Petro'nun ilk kervanı Pekin'e gönderdiği tarihten, Trans-Sibirya Demiryolunun açıldığı 1905'e kadar, ticari yol 200 yıldan fazla bir süre gelişmiştir. Yol, Jin tüccarlarının azalmasıyla yavaş yavaş terk edildi. Doğudaki çay yolu, çayın üretildiği Yangtze Nehri'nin güneyindeki illerden başladığı tahmin ediliyor. Batı terminali ise Avrupa'daki tarihi Petersburg şehridir. Guihua kentinden Kiakhtu'ya giden bozkırlardan geçen bölüm, çay yolunun en önemli bölümüdür.

Temmuz 2005'te Çin Devlet Kültürel Miras İdaresi, Çayır İpek Yolu da dahil olmak üzere İpek Yolu'nun Dünya kültür mirası alanı ilan edileceğini duyurdu.

Zhang Ku Geçidi

1989, 1990 ve 1992'de UNESCO, "Kara İpek Yolu", "Deniz İpek Yolu" ve "Çayır İpek Yolu"nu incelemek için üç heyet göndermiştir. Bu şekilde bahsi geçen geçit ve ticaret yollar tüm dünyadaki tarihçiler tarafından tanınmıştır. Temmuz 2005'te Çin Devlet Kültürel Miras İdaresi, Çayır İpek Yolu da dahil olmak üzere İpek Yolu'nun Dünya kültür mirası alanı ilan edileceğini duyurdu. Zhang Ku Ticaret Yolu, Çayır İpek Yolu'nun kullanımı durduktan sonra Avrasya'da yeniden canlandırılan eski bir ticaret yolu olan eski İpek Yolu'nun devamıdır. Zhang Ku Geçidi, Zhangjiakou'dan Moğol çayırlarının iç taraflarında bir şehir olan Kulun'a (Ulan

Batur) giden bir ticaret yoludur. Çok sayıda tarihi belge, Zhang Ku Ticaret Yolu'nun belli bir şehire hizmet etme amaçlı olmadığını, sürekli değişime maruz kalan ve uzun bir tarihi olan bir yol olduğunu kanıtlıyor. Qing Hanedanlığından He Qiutao'nun kayıtlarında bulunan "Kangxi yılında, Kulun'da ilk döviz piyasası kuruldu" ifadesine göre, Zhang Ku Ticaret Yolu Kangxi döneminden beri var olmalıdır. Daha sonra Zhang Ku Geçidi olarak adlandırılan yol, zamanla genişlemiş, karayolu taşımacılığı hacmi fazlasıyla artmıştır. Tarihte Zhangjiakou'dan Kulun'a giden üç temel yol vardı:

Biri, Zhangjiakou'dan başlayıp Hannuoba'ya inen, oradan Zhangbei, Xianghuangqi, Saihan, Erlian, Zamunwud ve Zhalin'i takip ederek Ulan Batur'a giden, ardından Kiakhtu'ya ve Moskovaya uzanan orta yoldu. Birçok kervan bu ana yolu kullanırdı.

İkincisi, Zhangjiakou'dan başlayan ve Chongli Barajı'na tırmanan doğu yoluydu. Ancak bu yolu kullanan pek fazla kervan yoktu.

Üçüncüsü, Zhangjiakou'dan başlayarak Shenweilai barajı üzerinden, Zhangbei, Mantou Ying, Santaiba, Daqinggou, Shangdu ve Fengzhen'i geçen batıdan Sinciang'a, kuzeyden Ulyasutay'a bağlanan kuzeybatı yoluydu. Birçok kervan bu yolu malları şehre taşımak için kullanırdı.

Zhang Ku Geçidi'nin kapsadığı bölgelerden başlıcaları şunlardır:

Dorenol, Xilingol, Hulunbuir, Ulanqab, Chahar ve Zhaowuda, Guihua, Baotou, Yikezhao, Alxa, Egina ve Khalkha, Tuxietuhan, Kulun, Ulyasutay, Tangnuwuliang denizi, Hovd, kuzey Sinciang ve Talbahatai Bölgesi. Zhang Ku Geçidi, Kiakhtu, Irkutsk, Chita, Dinsk

gibi Rusya'nın güney sınırındaki çoğu bölgeye de yayılmış ve hatta Rusya'nın siyasi ve ekonomik merkezi olan Moskova'yı etkilemiştir.

Kısacası, Merkez Ova'dan Moğol bozkırlarına uzanan antik ticaret yollarının ve posta yollarının diğer yollarla bilinçli veya kazara birleştiğini görürüz. Bazen ticaret yolunun posta yolunu mu yoksa posta yolunun ticaret yolunu mu takip ettiğini anlamak zordur.

Sonuç: Çayır İpek Yolu'nun Tarihin Akışına Etkisi

Arkeoloji verilerine göre, Avrasya'da sadece 40 ila 50 derece kuzey enlemleri doğu-batı iletişimine elverişlidir ve bu alan çayırdır. Kuzey Çin'in bozkırları, Avrasya bozkır kuşağının tam üzerinde yer almaktadır. Bozkır koridoru, Orta Asya ve Doğu Avrupa'yı batıya bağlar ve güneydoğuda Orta Çin'e götürür. Kuzey Çin'deki çayırılık alanın, Çin'deki ve hatta dünyadaki antik doğu-batı ulaşım yollarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Çayır İpek Yolu, başlangıçta Çin ile Batı'yı birbirine bağlayan ticaret kanalına atıfta bulunuyordu, ancak ticaretin neden olduğu kültürel değişim kaçınılmazdır. Çayır İpek Yolu, Çin Seddi'nin içinde ve dışında kültürel alışverişin kilit yoluydu.

Çayır İpek Yolu, Uluslararası Birçok Şehrin Yükselişine Katkıda Bulundu

Çin'in kuzey otlak bölgesindeki Liaoshangjing, Liaozhongjing, Yuanshang şehri ve Jining Yolu, Liao ve Yuan hanedanlarında kurulan uluslararası metropollerdi. Batılı ülkelerin elçileri ve tüccarları ile Çin'in Merkez Ova hanedanlıkları siyasi, ekonomik ve ticari nedenlerle bu bölgelerde yoğunlaşmıştı. Yuan Hanedanlığı'nın başkenti Shang, dünyanın her yerinden tüccarların ticaret yaptığı bir yerdi ve

aynı zamanda o zamanlar kuzey otlak bölgesinin ticaret merkeziydi. İtalyan tüccar Marco Polo'nun gezilerinden sonra yazılan "Marco Polo'nun Gezileri" Yuan Hanedanlığı'nın başkenti Shang'ın saray hayatını ve görgü kurallarını tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda Moğolların yaşam alışkanlıklarını da tanıtmıştır. Ayrıca Hindistan, Burma (şimdiki Myanmar) ve Nepal'den elçilerin, keşişlerin, zanaatkarların ve tüccarların hepsinin Yuanshangdu'ya geldiği kaydedilmiştir. Jining Yolu üzerinde olan bu antik kent, bir zamanlar Yuan Hanedanlığı'nın bir forumuydu. Kuzey otlak alanında önemli bir meta dağıtım merkezi ve kuzey otlak alanı ile Merkez Ova alanı arasında önemli bir ticaret bağlantısıydı. Bu eski metropoller, uluslararası ekonomik ve kültürel alışverişlerin önemli tanıklarıydı.

Çayır İpek Yolu, Kuzeydeki Göçebelerin Kültürel Değişimlerine Önyak Oldu

Bu göçebeler genelde erzakları azaldığında batıya hareket ederlerdi. Bu batı yönlü göçün sebebi ilk olarak doğu yönündeki denize gitmenin hayatta kalmak açısından faydasız olmasıdır ve dahası yeni ulusların kurulmasında engellerin bulunmasıdır. İkinci sebep ise güneydeki gelişimin merkez ova hanedanlığı tarafından engelleniyor olmasıdır. Bununla beraber göçebe ekonomi zirai yaşama ayak uyduramayıp merkez ova'nın ziraat ekonomisinde yer bulamamıştır. Üçüncü sebep ise kuzeydeki kuru bozkırdır. Bu bölge de hayatta kalmaya elverişli değildir. Bu yüzden genişlemenin yönü batıdaki bozkırdan, İpek Yoluyla mümkün olmuştur. Milattan sonra 48'de Hiung-nu, Kuzey ve Güney Hiung-nu olarak ikiye ayrıldı. Güney Hiung-nu Han hanedanlığına katıldı.

Kuzey Hiung-nu batıda önce Wusun'a sonra da Kangju'ya ilerledi. Güney Hiung-nu merkez ova ile kurduğu iletişim ile kültürel değişimler geçi-

rirken Kuzey Hiung-nu, Kangju'daki merkez ova uluslarıyla kurduğu ilişkiden dolayı kültürel değişime uğradı. 80 yıldır tek bir politik güç ile yönetilen Batı Liao hanedanlığındaki Hitay kültüründe Çin dili ve karakterleri, Konfüçyüsçülük anlayışı merkez ovanın yasaları ve üretim biçiminde kalıcı yer edindi. Hitay kültürü Orta Asya'ya olan batı göçüne liderlik etti. Bu durum batı ülkelerinin doğu kültürünün cazibesine kapılmalarını sağladı. Çin'in kuzeyindeki göçebeler İpek Yolu boyunca giderek kültürlerarası iletişimi kolaylaştırırken batı ve doğu kültürlerinin kaynaşmasını sağlamıştır.

Farklı milletler arasında kültürel, siyasi ve ticari iletişimi sağlama bakımından Çayır İpek Yolu tarihte yeri değiştirilemez bir rol oynamıştır. Dahası, günümüzde karşılıklı kazanç ilişkisi yaratacak projelerin de maddi ve manevi temellerini oluşturmuştur.

Çayır İpek Yolu Etnik Gruplar Arasında Birleşme ve Ticareti Başlattı

Büyük sayıda tüccar dükkânı Çayır İpek Yolu boyunca kurulmuş, etrafında da köyler pazarlar oluşmuştur. Ticaretin bollaşması sebebiyle İpek Yolunun iki ucundaki insanlar pazarlarda, kasabalarda ve köylerde uzun süre yaşamışlardır. Günümüz İç Moğolistan özerk bölgesinin Xilin Gol, Horqin, Hulunbuir bölgesinde yapılan ticaretten dolayı çayır olmayan yerlerde insanlar yaşamaktadırlar. Örneğin Guangtai şirketinin Horqin bölgesinde böyle bir köyü bulunmaktadır. Şirketin kurucuları ise Merkez Ova'dan gelip iş kurmak ve meslek sahibi olmak isteyenlerdendir.

Söylentiye göre köydeki yaşlıların ataları buraya geldiklerin de en azından ticaret yapacak kadar Moğolca konuşmayı biliyorlarmış. Günümüzde Moğolca bu köylülerin ana dilidir ve çoğu Çince bilmez, çocukları ise Moğolca eğitim görmekte ve yaşam biçimleri bir Moğol ile tamamen aynıdır. Benzer bir durum Hulunbuir bölgesinde yaşayan Ruslar için de aynıdır. Bunlardan çıkarılabilecek olan sonuç; tüccar ve işçilerin gittikleri bölgelerde yerleşmelerinin evrensel bir durum olduğudur. Başka bir açıdan da bu durum, Çin kültürünün ve Çin dilinin öğrenilmesine, farklı din, dil ve ırktan insanların kendi gelenekleriyle uyum içinde var olabilmesine önayak olmuştur.

Sonuç olarak Çayır İpek Yolu altın bir köprü gibi Çin'i dünyaya bağlar. Bir Çin deyişinde söylendiği gibi "Medeniyetler, karşılıklı öğrenme ve alışverişle zenginleşir." Boydan boya Çayır İpek Yolu'nun uzaklara erişen bir etkisi vardır. "Bir Kuşak Bir Yol", "Çin-Rusya-Moğolistan Ekonomik Koridoru" gibi projeler Çayır İpek Yolu'nun yeni bir açıdan tekrar ele alınmasını gerektirmektedir. Farklı milletler arasında kültürel, siyasi ve ticari iletişimi sağlama bakımından Çayır İpek Yolu tarihte yeri değiştirilemez bir rol oynamıştır. Dahası, günümüzde karşılıklı kazanç ilişkisi yaratacak projelerin de maddi ve manevi temellerini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Dawson, E. (1983). Chinese Envoy to Mongolia (Translated version by Lu Pu: Zhou Liangxiao Zhu). Beijing: China Social Sciences Press.
- Komroff, M. (Ed.). (2002). The travels of Marco Polo (The Venetian). NY: W. W. Norton & Company.
- Yao, M. H. (1907). Mongolian Annals.
- Zhang Zhiyao. (1994). Grassland Silk Road and Central Asian Civilization. Xinjiang: Fine Arts Photography Publishing House.

İpek Yolu Üzerinden Yakın Doğu'ya Sibiryalı Üst Paleolitik Çağ Göçleri

SEMİH GÜNERİ*

Prof.Dr.
Dokuz Eylül Üniversitesi
Kafkasya & Orta Asya Arkeoloji
Araştırmaları Merkezi, Buca,
İzmir/Türkiye

AYÇA AVCI**

Arkeoloji Doktora Öğrencisi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İzmir/Türkiye

AHMET Z. BAYBURT***

Arkeoloji Doktora Öğrencisi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İzmir/Türkiye

*S. Güneri, lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde 1983 yılında tamamladı. 1987 yılında Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. 1995 yılında Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden doktora derecesini aldı. 2009-2019 yılları arasında Moğol Altay bölgesinde petroglif çalışmaları yaptı. Son beş yıldır, o ve öğrencileri, Doğu Asya ve Yakın Doğu arasındaki kültürel ilişkiler üzerinde çalışıyor.

E-posta: semihguneri@mail.ru

ORCID 0000-0002-9209-3800

**Lisans eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde yaptı. İlk yüksek lisansını Akdeniz Üniversitesi Felsefe bölümünde epistemoloji üzerine yaptı ve Tarih Felsefesi ile ilgili İbni Haldun ve Giambattista Vico'nun doğalcı ve tinselci tarih felsefelerinin karşılaştırılması üzerine tezini hazırladı. İkinci yüksek lisansını Dumlupınar Üniversitesinde Arkeoloji bölümünde yaptı ve Mezopotamya silindir mühürlerinde bulunan kutsal ağaç motifi üzerine tezini yazdı. Şu an Dokuz Eylül Üniversitesinde Arkeoloji bölümünde doktora yapmakta ve Lena-Yenisey Neolitik kültürleri üzerine bir tez hazırlamaktadır.

E-posta: aycavci35@gmail.com

ORCID 0000-0002-4819-126X

***Lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans eğitimine aynı üniversitede arkeoloji anabilim dalında "Merkezi Kazakistan Son Tunç Çağı Begazı-Dandıbay Kültürü: Çevresel İlişkiler ve Köken Sorunu" tezi ile tamamladı. Şu an Dokuz Eylül Üniversitesi arkeoloji anabilim dalında doktora programını sürdürmektedir.

E-posta: ahmetziyabayburt@gmail.com

ORCID 0000-0002-9453-1683

Geliş Tarihi: 30.03.2022

Kabul Tarihi: 14.05.2022

Atıf: Güneri, S., Avcı, A., Bayburt, A. Z. (2022). İpek Yolu üzerinden Yakın Doğu'ya Sibiryalı üst paleolitik çağ göçleri. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(4), 62-74.

ÖZ

Üst Paleolitik Dönemde Sibirya'da ortaya çıkan baskı tekniği ile üretilen mikro bıçaklı taş alet endüstrisi Avrasya'da geniş alanlara yayılmıştır. Bu yayılma hatlarından biri de İpek Yolu üzerindendir. Pleistosen sonunda Güney Sibirya'dan Kuzey Afganistan'a kadar izlenen mikro bıçaklı taş alet endüstrileri, PPN (Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Dönem) başlangıcında Kuzey Irak üzerinden Zagros'a ve Doğu Anadolu'ya ulaştı. Sibirya'dan gelen göçlerin izlerinin Yakın Doğu'ya da ulaştığı genetik araştırmaların sonuçlarıyla da kanıtlanmıştır. Zagros bölgesinde PPN'ye tarihlenen genomların oluşturduğu genetik kümede Antik Kuzey Asya halklarının %20-25 oranında genetik katkısı olduğu hesaplanmıştır. Bu nedenle Güney Sibirya'dan yola çıkan basınç-mikro bıçak teknolojisinin taşıyıcılarının, genlerini Zagros bölgesine aktaracak kadar iç içe olduğu anlaşılmıştır. Aynı durum Kafkas Avcı-Toplayıcı genetik kümesi için de geçerlidir. Güneydoğu Anadolu'daki PPN Göbeklitepe Kültürü'nün şaşırtıcı tasvir sanatı ve mimari üslubunun, ön geliştirme süreci olmadan bir anda ortaya çıktığı bilinmektedir. Yakın çevrede bu ilginç gelişmeye öncülük edebilecek başka bir baskın kültür yoktur. Bu durumda dışarıdan gelen baskın bir kültürel etkinin yerli Anadolu toplulukları ile karışarak PPN Göbeklitepe Kültürünü oluşturduğunu vurgulamak gerekir. Bu durumda, baskı tekniğini kullanan Antik Kuzey Asya göçmen grupları arasında baskın kültür adayını aramalıyız.

Anahtar Kelimeler: Baskı dilgi taş alet endüstrileri, Göbeklitepe PPN kültürü, İpek Yolu, uzun yürüyüş hipotezi, üst paleolitik çağ göçleri

Giriş

AVRASYA ARKEOLOJİ DÜNYASINDA SON kuramsal çalışmalardan birinde (Güneri, 2022) geliştirilen 'Uzun Yürüyüş hipotezi', 'Son Buzul Çağı Doruğu/ Last Glacial Maximum' sonunda (Günümüzden Önce [GÖ] yaklaşık [y] 18.000-14.000 arasında) Yenisey-Lena bölgesinde "tek bir dili konuşan küçük halk gruplarının" yaşadığı bilgisinden hareketle bu zaman aralığının sonunda bu halkların bir bölümünün göçlerle çeşitli bölgelere yayıldığını öngörüyor (Güneri, 2022). Bu çalışmaların sonuçlarına göre (Güneri, 2022) MÖ 12.000'ler öncesinde, Batıda Yenisey, Kuzeyde Yenisey'i besleyen Angara nehri, Güneyde Baykal bölgesi ile sınırlanan bölgeden çıkan kitle göçleri Batı yönde yürüyerek Yakın Doğu'ya ulaştılar. Sibirya-Doğu Anadolu arasında kat edilen mesafe büyük ölçüde İpek Yolu hattı üzerinden geçiyor (Resim 1): Angara-Baykal→Yenisey vadisi→Şincan-Uygur→Doğu Kazakistan→Güney Kırgızistan→Güney Türkmenistan→Kuzey İran→Güney Hazar kıyıları→Zagros dağları→Güney Mezo-

potamya→Kuzey Irak→Güneydoğu Anadolu.

'Kuram', Üst Paleolitik Çağda mevcut veriler dikkate alınarak Angara-Baykal (Yenisey-Lena) bölgesinde konuşulan tek dili 'Arkaik Yenisey-Lena Dili' olarak tanımlıyor (Güneri, 2022). GÖ 14.000'lere kadar bölgede tek bir dil konuşulmuş ancak bu zaman noktasından sonra farklı coğrafyaları hedefleyen 'Arkaik Yenisey-Lena kültürü' halkları uzunca bir süre içinde dillerini farklı coğrafyalarda, farklı yönlerde geliştirmiştir. Yani GÖ 14.000'ler öncesinde tek bir dilken Neolitik Çağlara kadar geçen yaklaşık beş-altı bin yıl içinde 'Arkaik Yenisey-Lena Dili', hem Kuzey Asya'da hem de uzak coğrafyalarda farklı yönlerde gelişen farklı dillere dönüşecektir. Dillerin gelişim süreçleri sonunda dillerin ortak paydasında, eklentili/agglutinative dil özelliği ile bol miktarda ortak sözcükler dışında bir şey kalmayacaktır. Batı yönde kendine yol arayan 'Arkaik Yenisey-Lena kültürü' halk grupları kendi bölgelerinden ayrıldıktan sonra farklı coğrafyalarda

Resim 1. Uzun Yürüyüş Hipotezi

Kaynak: A.Z. Bayburt, t.y.

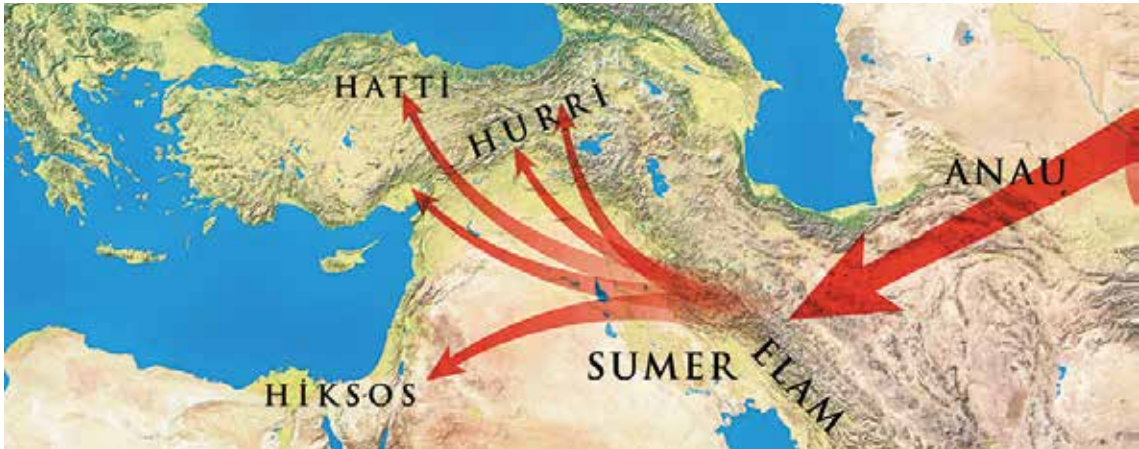
dillerini farklı yönlerde geliştirmiş olmalıydılar. Epi-Pakeolitik dönemde ulaştıkları Yakın Doğu bölgesinde ise bu halklar (Sümer, Elam, Hurri, Hiksos, Kassit, Guti, 'Luristan Demircileri' vd) (Resim 2) zaman içinde kendi eklentili dillerini konuşuyor olacaklardı¹.

Son yapılan araştırmalar en geç GÖ 14.000'lerde 'Yeni Dünya (Kuzey Amerika)'yı hedefleyen göçlerin Altaylar kültür coğrafyasından çıkan yerli halklar olduğu sonucunu doğrulamaktadır. Bu araştırma sonuçlarına göre Altaylar kültür coğrafyasından çıkan yerli halkların Kuzey Amerika'yı hedefleyen göçleri GÖ 14.000'lerin çok

daha öncesinde gerçekleşmiş değildi.

Üst Paleolitik dönemin sonlarından itibaren Orta Asya'da, Doğu Avrupa'da, İskandinavya'da ve nihayet Yakın Doğu'da ön gelişimsizce, birdenbire ortaya çıkan baskı tekniğinin kullanıldığı taş alet endüstrileri -ki bunun 'Altaylar kültür coğrafyası'² kaynaklı olduğu geniş kabul görüyor- teknolojinin taşıyıcısı 'Erken Kuzey Asyalı/Avrasyalı (Ancient North Eurasians)' avcı-toplayıcıların eş-zamanlı geniş yayılımı ile aynı paralelde bir gelişim olarak değerlendiriliyor (Resim 3-13). PPN başlarında Yakın Doğu'da Bereketli Hilal'in Doğu kanadında aniden ortaya çıkan 'baskı tekniği taş

Resim 2. Uzun Yürüyüş Hipotezi

Kaynak: A.Z. Bayburt, t.y.

Resim 3. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

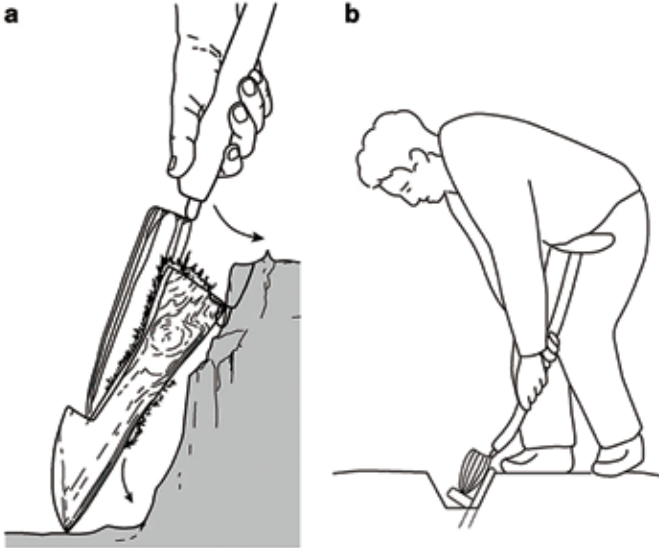
alet endüstrileri' bölgesel yayılımının bir ayağını oluşturmuştur. Bu gelişmeyi kısaca şu şekilde tanımlıyoruz: Güneydoğu Anadolu'da ön gelişim süreci olmadan ortaya çıkan 'PPN Göbeklitepe Kültürü'nü oluşturan bileşenlerinden birinin dışarıdan gelen bir avcı-toplayıcı toplulukla ilgili olduğunu düşünebiliriz. Son aDNA³ araştırmaları sonuçları -aşağıda değiniliyor- ilginç bir şekilde sözü edilen yayılımı destekliyor. Bu çerçevede hemen her biri Zagros kökenli olduğu anlaşılan Sümer, Elam, Hurri, Hiksos, Kassit, Guti, 'Luristan Demircileri' ve diğer bölgesel eklentili dilleri konuşan kültür gruplarının da bölgedeki varoluşlarının bu erken göçlerle ilgili ve bağlantılı olabileceğini hipotetik düzlemde düşünüyoruz.

Söz konusu göçleri ve Erken Kuzey Asyalı halkların ulaştığı uzak coğrafyalarda karşılaştığı farklı kökenden topluluklarla kültürel karışımını hem arkeolojik hem de genetik araştırmaların bulguları üzerinden izleyebiliyoruz. Bu kültürel ve biyolojik karışımın tespiti Holosen içinde

ortaya çıkan ardıl kültürlerin kimliklerinin belirlenmesinde önemli bir çıkış yolu sunuyor. Böylelikle bu bilimsel çıkarımlar bilim dünyasında yoğun tartışmaların yaşandığı dil ailelerine bağlı aidiyetlerin aydınlatılması için en erken kanıtların ortaya konmasını da beraberinde getirecektir (Berkant, 2020).

Bu makalenin yazarları başta olmak üzere, konuyla kendisini ilgili gören bir grup akademisyen Güneydoğu Anadolu 'PPN Göbeklitepe Kültürü'nün yaratıcılarının dışarıdan gelmiş olabileceğini düşünüyor. Birdenbire gelişmiş bir tasvir sanatı anlayışıyla ortaya çıkan 'PPN Göbeklitepe Kültürü'nün bu durumda hiç değilse dışarıdan gelen güçlü kültürel etkiler sonucu biçimlendiğini düşünmemiz gerekiyor. Bu makalenin yazarlarına göre büyük bir ihtimalle Kuzey Asya'dan hareket eden ve Hazar'ın Güney kıyılarını izleyerek Zagroslar bölgesine intikal eden bu kültürel fenomen bölgede Güneydoğu Anadolu topraklarına Zagroslar-Kuzey Irak üzerinden inmiş olmalıdır. Zagroslar-Kuzey Irak bölgesinde Epi-paleolitik taş alet endüstrileri içinde özel bir yer oluşturan baskı-mikrodilgi geleneği büyük bir ihtimalle Kuzey Asya kökenli bu kültür hareketi sonucunda bölgeye yayılmıştır.

GÖ 25.000'lere kadar iklim ılıman olduğu için Zagrosların Batı yamaçları çok sayıda avcı-toplayıcı grubu barındırdı⁴ ve getirdiği kuru ve soğuk iklim nedeniyle bu kampların pek çoğu bu dönemle birlikte terk edildi. GÖ 17.000'lerden sonra Zagroslar yeniden iskân edildi ve bu durum "Younger Dryas" kuru ve soğuk iklim dalgasına kadar sürdü⁵. Bu dönem başında Zagrosları boşaltan avcı-toplayıcılar Bereketli Hilal'in Kuzey bölgesine yani Güneydoğu Anadolu 'PPN Göbeklitepe Kültürü' bölgesine doğru göç etmeye başlamış olmalıydılar. Yiyecek üretiminden önce İran'da Zagrosların Batı yamaçları dışında iskân edilen tek bölge Hazarın Güneyi idi. Zagroslar ve Kuzeybatı İran dışındaki bölgeler elverişsiz iklim

Resim 4. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

koşulları nedeniyle büyük oranda boştu. Diğer taraftan Bereketli Hilal'in Batı kesimlerinde -Zarzi kültüründen tamamen farklı- Natuf kültürünü görüyoruz. Dolayısıyla "Younger Dryas" kuru ve soğuk iklim dalgasının başlarında Kuzey Asyalı göçlerin de muhtemel etkileriyle Zagroslar-Kuzey Irak bölgesinden çıkan yürüyüşün son bulunduğu nokta büyük bir ihtimalle Güneydoğu Anadolu bölgesiydi.

Baskı Tekniği Mikrodilgi Taş Endüstrilerinin İpek Yolu Üzerinden Yakın Doğu'ya Seyahati

Avrasya'da çeşitli kültür bölgelerinde Tunç Çağlarının içlerine kadar kullanılan baskı tekniği mikrodilgi üretimi hakkında kökene inen, derin-detaylı-kapsamlı bir araştırma yapılmış değildir. Dolayısıyla bizim salt mevcut araştırmaların sonuçlarını değerlendirerek ulaştığımız bulguları, yalnızca kısıtlı malzemenin açtığı küçük pencerelerden sızan ama olabildiği kadar canlı ışık huzmeleri önündeki kıpırdanmalardır, diye tanımlamak istiyoruz. Sibirya-Anadolu arasında yapılacak sistemli araştırmalar farklı açılımları da

birlikte getirecektir. Şimdi bu genel çerçeve içine aldığımız ana fikrin detaylarına geçelim.

Yakın Doğu'da Akeramik Neolitik dönemin çekirdek bölgesi olan Bereketli Hilal iki ana kültür bölgesinden oluşuyor: Zagroslar (Doğu kanat) ve Levant (Batı kanat). Arkeolojik çalışmalar Levant'ta diğerine göre çok daha ayrıntılıdır. Zagroslar ve Levant kültürel anlamda birbirinden ilginç biçimde farklıdır. Kültürel bağlantısızlıklar ciddidir. Sınır, Dicle ve Fıratın Kuzey kesiminde, Kuzeydoğu Suriye civarındadır (Nishiaki & Darabi 2018, s. 1-2).

PPN Göbeklitepe Kültürü, dönem boyunca ağırlıklı olarak Zagroslar-Kuzey Irak kültür çevresi ile ilişkiler geliştirmiş, bu çevreden etkiler almıştır. Buna ilave olarak yerel özelliklere de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zagroslar-Levant-Doğu Anadolu Epi-paleolitiği bazı bakımlardan benzerlikler ve farklılıklar gösterir. Zagroslar ve Levant kanatlarının kültürel açıdan birbirinden farklılaşan yönlerinden birini taş alt endüstrilerinin kimlikleri belirliyor (Kozłowski 1994, s. 143-144)⁶. Levant kanadında dilgi taşımaları

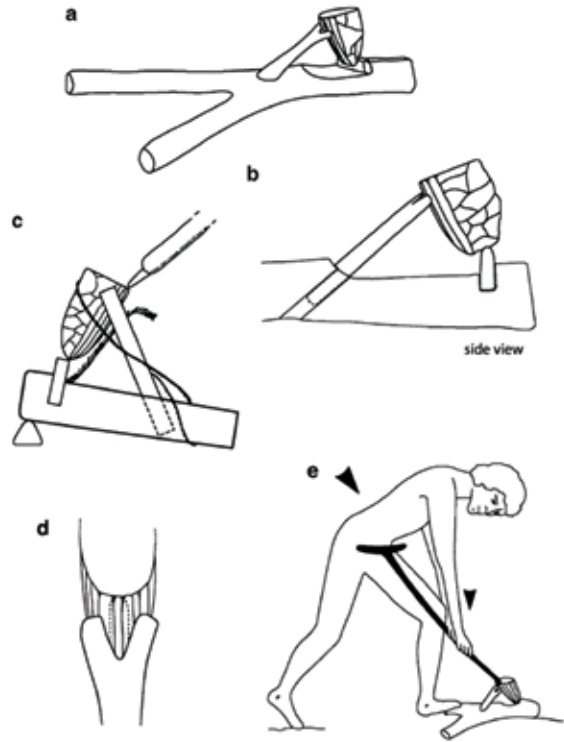
Resim 5. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Pelegrin, 2012.

'doğrudan vurgu tekniği ile' ve bipolar naviform çekirdeklerden çıkarılır. Doğu kanatta ise dilgi/dilgicik/mikrodilgilerin çıkarıldığı çekirdekler genellikle tek vurma düzlemlili konik veya sub-konik biçimlidir. Bu tip çekirdeklere preform vermek amacıyla doğrudan vurgu tekniği kullanılırken vurma düzlemi ve yongalama yüzeyi açmak için dolaylı vurgu tekniği ardından taşmalıkların sistematik bir biçimde çıkarılması için 'baskı tekniği' uygulanmıştır (Kozłowski, 1994, s. 148-149; Olszewski, 1994, s. 86-87; Inizan, Lechevallier & Plumet, 1992, s. 671-672, 675; Inizan & Lechevallier, 1994, s. 23-29). Zagroslar bölgesinde aniden ortaya çıkan baskı tekniği kullanımına dair en erken kanıtlar radyo-karbon tarihlenmelerinde birtakım sorunlar olmasına rağmen Zagrosların Kuzeybatı eteklerindeki M'lefaat yerleşiminden elde edilmiştir (Szymczak, 2002, s. 230). Baskı tekniğinin kullanımı Güney yönde Zagroslar boyunca⁷, Kuzey ve Batı yönlerde Kuzey Irak'ta Dicle havzasına⁸, Kuzey Suriye'de Fırat havzasına⁹, Güneydoğu Anadolu'ya¹⁰ hatta tekil ve kısa ömürlü bir örnek olsa da Orta Anadolu'da Kaletpe'ye (MÖ 8300-8200) kadar yayılmıştır (Kozłowski, 1989, s. 30; Kozłowski, 1994, s. 156-158; Binder, 2007, s. 236-241; Tsuneki, Zeidi & Ohnuma, 2007, s. 19; Altınbilek-Algül vd., 2012, s. 158-159; Nishiaki & Nagai, 2011, s. 91-93; Nishiaki & Darabi, 2018, s. 9-11; Kayacan, 2015, s. 331-342; Milic & Horejs, 2017, s. 31-32). Baskı tekniğinin Orta ve Batı Anadolu'da¹¹ yaygın olarak kullanımı MÖ 7. binyıldan itibaren (Erdoğan ve Çevik, 2020, s. 50 vd), "Neolitik Paket" yayılımı ile birlikte başlamıştır (Binder, 2007, s. 241; Binder vd., 2012, s. 212-213; Kayacan, 2015, s. 326, 343, 348-358; Milic & Horejs, 2017, s. 38-40; Gatsov & Özdoğan, 1994, s. 102-110; Gatsov, 2016, s. 107; Gatsov vd., 2017, s. 308).

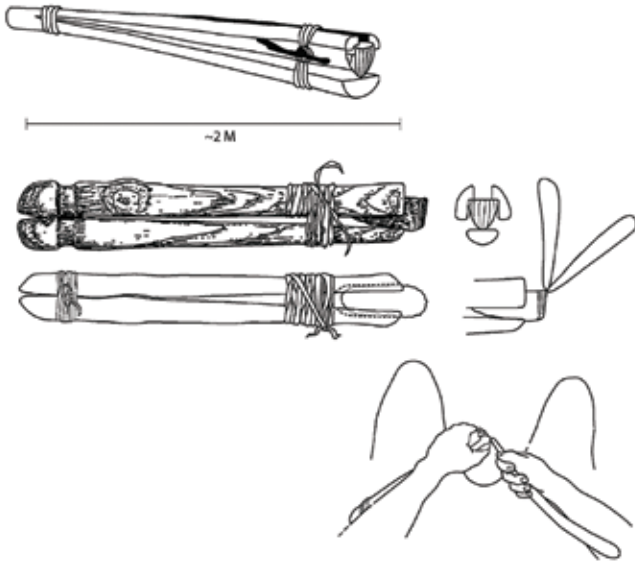
Yakın Doğu'da baskı tekniğinin ortaya çıkışı tartışmalı bir konu olarak günümüzde kademeli olarak tartışılmaktadır. Kimi araştırmacılar bu tekniğin kullanıldığı taş

Resim 6. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

endüstrilerinin kökenini Zagroslardaki Epi-paleolitik Zarzi kültüründe görme eğilimindedir (Olszewski, 1994, s. 87; Kozłowski, 1994, s. 169). Buna karşılık Zarzi ile M'lefaat taş endüstrileri arasında bağ kopuktur: Hem yerel gelişimi göstermesi beklenen kültür katmanlarının olmayışı hem de zaman farkı (Nishiaki & Darabi, 2018, s. 9) bu bağlantıya engeldir. Kimi araştırmacılar (Inizan & Lechevallier, 1994, s. 23; Binder, 2007, s. 240-241; Altınbilek-Algül vd., 2012; Milic & Horejs, 2017, s. 42-43; Nishiaki & Darabi, 2018, s. 9) bu tekniğin kökeninin 'dışarıda' olabileceğine ihtimal vererek Yakın Doğu'daki bu gelişimi temkinli bir şekilde Kafkasya-Orta Asya hatta Kuzey Asya'ya bağlarlar. Ancak Yakın Doğu'da görülen baskı tekniğinin kökeni sorunu kısaca geçiştirilerek birkaç cümleyle ifade edilir. Yakın Doğu'da görülen baskı tekniğinin kökeni ile ilgili

Resim 7. Baskı mikrodilgi tekniği

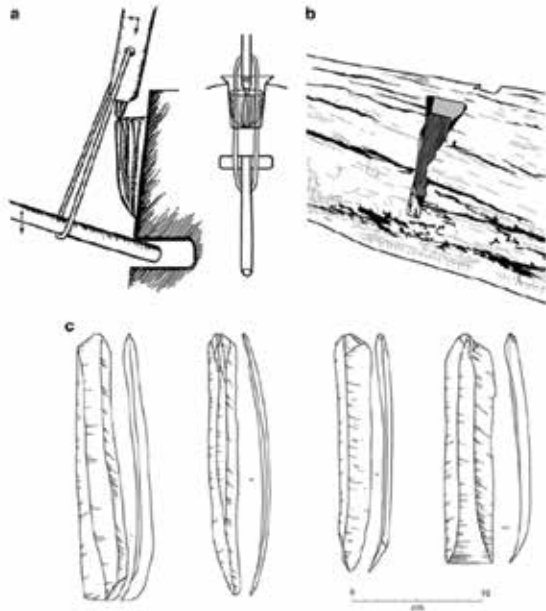
Kaynak: Clark, 2012

en net görüş M.L. Inizan'a aittir (Inizan, 2012, s. 35-37). Yazar bu tekniğin köklerinin Kuzey Asya'da olduğunu, oradan çevre coğrafyalara¹² yayıldığını ileri sürüyor. Yazar bu yayılımın hangi sosyo-kültürel süreçlerle gerçekleşmiş olabileceğine dair ise açık bir yargıda bulunmuş değildir¹³.

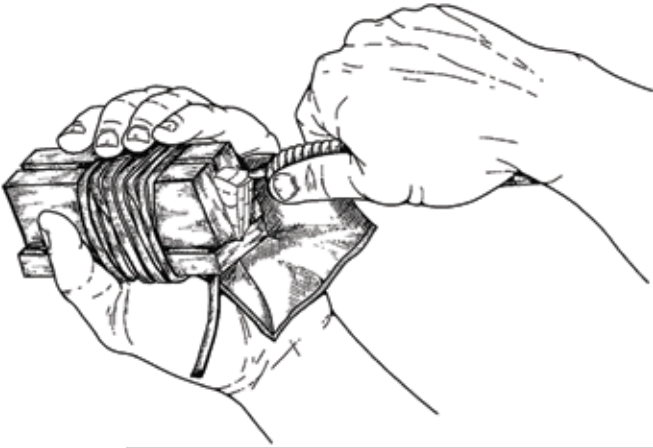
Baskı tekniğinin Kuzey Asya'daki Üst Paleolitik taş endüstrilerinde kullanımı köklü bir geleneğe sahiptir. Kuzey Asya'da baskı tekniğinin taş endüstrilerindeki sistematik kullanımına dair en erken örnekler Kuzey Çin'dedir¹⁴. Kuzey Çin'de aniden ortaya çıkan bu taş endüstrilerinin kökeni Sibiry Erken Üst Paleolitik (GÖ yaklaşık 39.000/38.000-31.000/30.000 / Heinrich-4 ile Heinrich-3 arası) taş endüstrilerinde (Ust'-Karakol Geleneği; "Proto-Mikrodilgi Teknolojisi") aranması gerektiğine vurgu yapılır (Kuzmin, 2007, s. 115-118; Keates, 2007, s. 125-129; Berkant, 2020, s. 419-425). Heinrich-3 (GÖ yaklaşık 31.000/30.000) olayının ardından başlayan ve olumsuz iklim koşullarının yaşandığı Sartan Evresi'nin (OIS-2) başlarında Moğolistan'daki dilgicik temelli taş endüstrileri ortadan kalkmıştır (Gladyshev vd., 2010, s. 39; Rybin vd., 2016, s. 6).

Kuzeybatı Altaylarda da durum aynıdır. Elde edilen bulgular Güney Sibiryadaki insan topluluklarının Sartan Evresi'nin (yaklaşık 30.000-11.800 yıl önce) en soğuk kısmını içeren Son Buzul Çağı Doruğu (Last Glacial Maximum) (GÖ yaklaşık 26.500-19.000) sırasında¹⁵ Yenisey-Angara havzaları gibi Güney Sibiryanın çevresel koşulların daha uygun olduğu mikro-klima alanlarına çekilmiştir. Bu koşullar altında Kuzey Çin'deki en erken true mikrodilgi endüstrilerini oluşturan toplulukların Güney Sibiryada kalmayıp orayı terk ederek Doğuya göçen topluluklar olduğunu söyleyebiliriz (Berkant, 2020).

GÖ yaklaşık 39.000/38.000 (Heinrich-4) sonrasında Güney Sibiryada ve Moğolistan'da görülmeye başlayan dilgicik temelli taş endüstrileri Batı Avrasyadaki geniş anlamda Aurignacian taş endüstrilerinin yayılımı ile bağlantılı olmalıdır (Berkant, 2020). Bu evrenin başından Pleistosenin sonuna kadar uzanan süreçteki bazı teknolojik gelişimlerle kültürel süreklilik gösteren taş endüstrilerini yaşayan toplulukları genel anlamda

Resim 8. Baskı mikrodilgi tekniği

Clark, 2012.

Resim 9. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

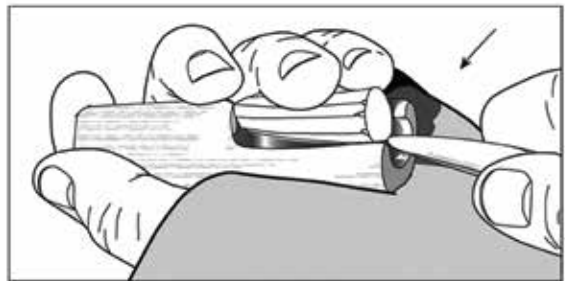
“Erken Kuzey Asyalı Halklar / Ancient North Asian Populations” ya da ‘Arkaik Altay Halkları’¹⁶ olarak da tanımlayabiliriz. Bu kültür grubu genetik açıdan aDNA araştırmalarında Baykal bölgesi ve onun 1000 km Kuzeybatıdaki Krasnoyarsk’ta bulunan Üst Paleolitik’e tarihlenen genomların¹⁷ oluşturduğu “Ancient North Eurasians” genetik kümesi ile temsil edilir (Raghavan vd., 2014, s. 7). Kuzey Kutup Kuşağındaki Yana-RHS yerleşiminden elde edilen yaklaşık 32.000 yıllık 2 genom ise “Kuzey Sibiryalılar / North Siberians” genetik kümesini oluşturur. Bu iki genetik kümenin ataları GÖ y 38.000’lerde büyük ihtimalle Angara-Baykal bölgesinde yaşamış bir ata topluluktan türemiştir (Sikora vd., 2018, s. 7, Supp. 66).

Baskı tekniğinin kullanıldığı taş endüstriler Kuzey Çin’deki en erken örneklerin görülmesinden sonra GÖ yaklaşık 25.000’lerde Kore’de (Bae & Bae, 2012, s. 27-33; Coutouly, 2018, s. 14-16) ve Japonya’nın Hokkaido Adasında (Sato & Tsutsumi, 2007, s. 55) öncülü olmadan ortaya çıkmıştır. “Grönland Soğuma Aşaması-3”ün (GÖ y 27.500-23.300) ardından, göreceli olumlu iklimsel gelişmeyle birlikte Orta Amur’da¹⁸, Yakutistan’da¹⁹ ve Sahalin’de²⁰ ; Güney Sibirya ve Kuzey Moğolistan’da baskı tekniğinin kullanıldığı true mikrodilgi endüstrileri ortaya çıkmıştır.

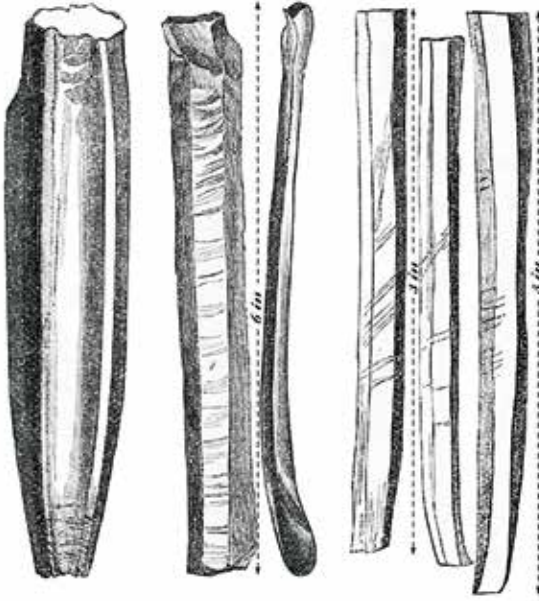
Transbaykal²¹ ve Cis-Baykal’da²², Yenisey’de²³, Kuzey Moğolistan’da²⁴, Kuzeybatı Altaylar’da²⁵ baskı tekniğinin kullanıldığı Son Üst Paleolitik taş endüstrileri görülmeye başlamıştır (Berkant, 2020).

Son Üst Paleolitik içinde GÖ y 18.000-16.000 arasını karşılayan ve Sibirya’nın geleneksel iklimsel şemasına göre “N’iapan Soğuma Aşaması (N’iapan Stade)” olarak tanımlanan dönemde “Last Glacial Maximum”da olduğu gibi Güney Sibirya’daki nüfus Yenisey havzasına çekilmiştir (Graf, 2008, s. 136, Table 3.19). Bu sürecin ardından gelen ısınma aşamasında (Kokorevo Interstade) Yenisey’de kümelenen nüfusun Güney Sibirya’nın diğer bölgelerindeki (Kuzeybatı Altaylar, Cis-Baykal, Trans-Baykal) yerleşimlerin sayısının artışı düşünüldüğünde çevreye yayıldığı söylenebilir (Berkant, 2020, s. 486-492).

Bununla birlikte söz konusu süreçte baskı tekniğinin kullanıldığı true mikrodilgi endüstrilerinin ve onları yaratan toplulukların “Batı Avrasya/ Western Eurasia”ya doğru yayılmaya başladığı eldeki arkeolojik ve genetik bulgulara dayanarak söylenebilir. GÖ yaklaşık 16.000/15.000 ardından -Urallar için “Final Upper Paleolithic”- Urallar’da ortaya çıkan baskı tekniğinin kullanımı

Resim 10. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

Resim 11. Baskı mikrodilgi tekniği

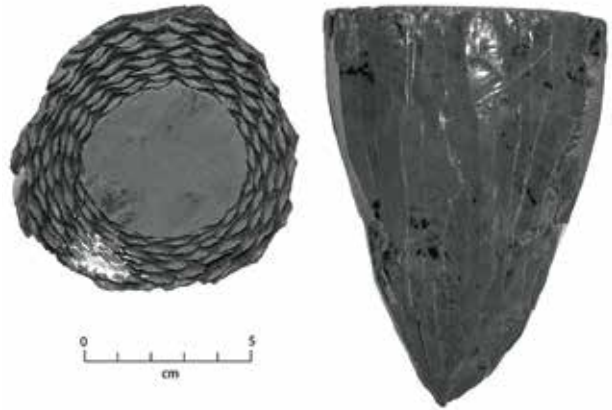
Kaynak: Clark 2012.

(Pavlov, 2008, s. 42), Pleistosen-Holosen geçişinde Urallar çevresinde ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan pek çok kültürün (Yangelka, Romanovka-Ilmursin, Kama, Butovo vd) kökenini oluşturur (Hartz, Terberger & Zhilin, 2010, s. 158-164; Sorensen, 2012, s. 254-256; Sorensen vd., 2013, s. 6-13; Berkant, 2020, s. 635-642). Baskı tekniğini kullanan toplulukların Holosen başında İskandinavya'ya kadar ulaştığı hem arkeolojik hem de genetik bulgularla desteklenmektedir (Sorensen vd., 2013, s. 14-25). Doğu Avrupa'dan elde edilen Mezolitik genomlar "Doğu Avrupa Avcı-Toplayıcıları / Eastern European Hunter-Gatherers" genetik kümesini oluşturur.

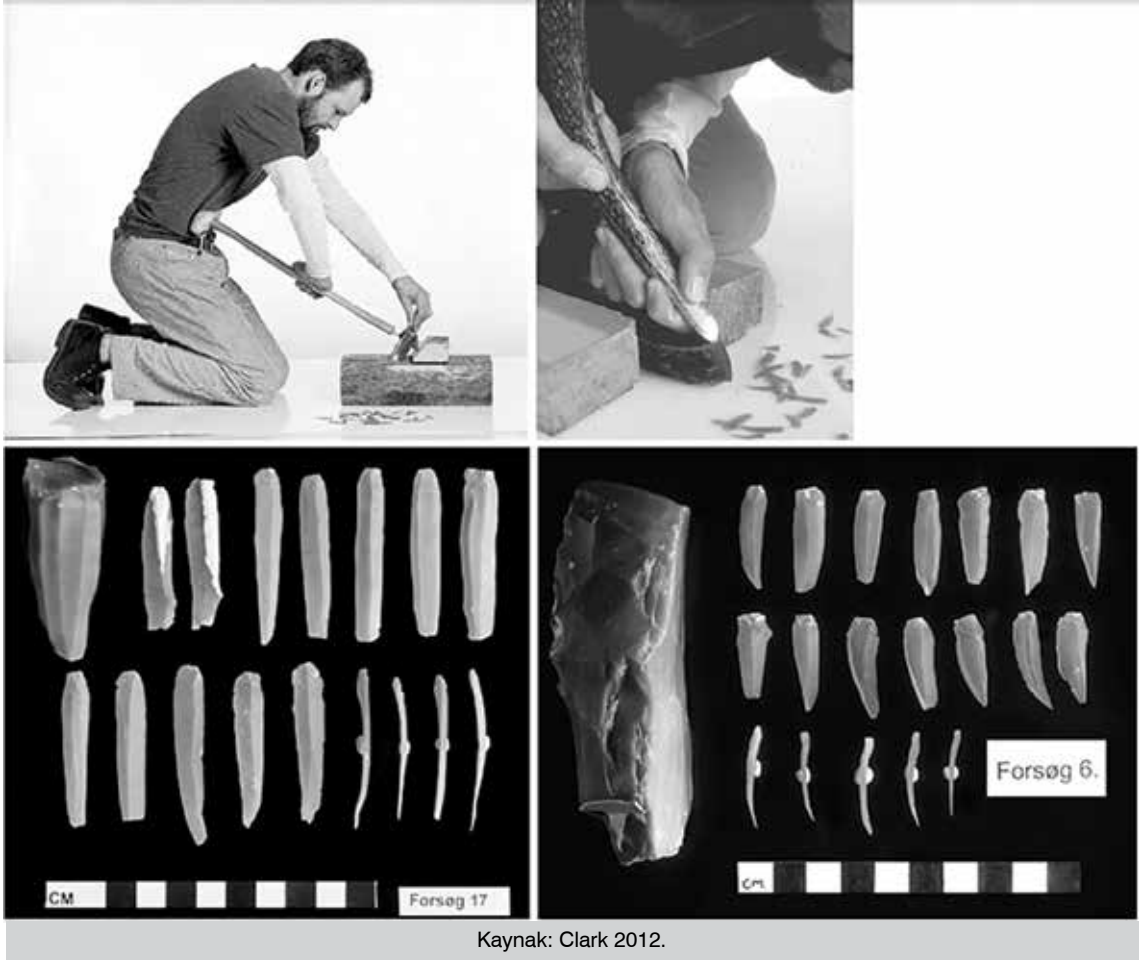
Güney Sibirya'dan yayılımın Güney kolunu Orta Asya'da Pleistosen sonu-Holosen başına tarihlenen baskı tekniğinin kullanıldığı taş endüstrileri oluşturur. Eski Sovyet döneminde 1980'li yıllara kadar yapılan arkeolojik araştırmalar çoğu yüzey malzemesi ile temsil edilen buluntu alanını az sayıda kazısı yapılmış yerleşimi ortaya çıkarmıştır (Sorensen vd., 2018, s. 1). Son yıllarda yapılan yeni

arkeolojik araştırmalar sözü edilen endüstrilerin Altayların Güneyi'nden Kuzeydoğu Kazakistan'dan "Orta Asya Dağlık Koridoru" boyunca Kuzey Afganistan'a kadar yayıldığını ortaya koymaya başlamıştır (Sorensen vd., 2017, s. 4). Bu süreç GÖ y 16.000/15.000-13.000/11.000 arası olarak benimsenir (Berkant, 2020, s. 610-634).

Pleistosenin sonunda Güney Sibirya'dan Kuzey Afganistan'a kadar izi sürülen baskı tekniğinin kullanıldığı taş endüstrilerinin geniş yayılımı Yakın Doğu'da Bereketli Hilal'in Doğu Kanadı'nda (Zagroslar'da) aniden ortaya çıkan baskı tekniği kullanımı ile bağlantılı olmalıdır. Günümüzde araştırmaların da eksikliği nedeniyle İran Yaylası'ndaki kanıtlardan yoksunuz. Buna karşılık söz konusu eksikliği aDNA araştırmalarından gelen bulgularla bir şekilde daha ilginç biçimde doldurabiliyoruz: Zagroslar'daki PPN'ye tarihlenen genomların oluşturduğu genetik kümede (Ganj Dareh, Wezmeh Cave, Tepe Abdul-Husein) Kuzey Asyalı halkların % 20-25 oranında genetik katkısı olduğu hesaplanmıştır. Dolayısıyla Güney Sibirya'dan yola çıkan baskı-mikrodilgi teknolojisinin taşıyıcılarının Zagroslar'a genlerini aktaracak kadar iç-içe, 'hemhal' olduğu ortadadır. Bunun tarihi hiç değilse PPN başları olmalıdır.

Resim 12. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark, 2012.

Resim 13. Baskı mikrodilgi tekniği

Kaynak: Clark 2012.

Aynı durum Kafkasya Avcı-Toplayıcıları (Caucasian Hunter-Gatherers) -yaklaşık 13.300 yıllık Satsurbli, yaklaşık 9.700 yıllık Kotias Kilde örnekleri- genetik kümesi için de geçerlidir²⁶.

Sonuç şudur: Güneydoğu Anadolu'daki PPN Göbeklitepe Kültürü, öncülü olmadan aniden ortaya çıkmıştır. Bu gelişime yakın çevrede öncüllük edebilecek bir başka kültür bölgesi yoktur (Özdoğan, 2014, s. 1511). Yıllardır işlediğimiz Yakın Doğu Prehistoryası derslerimiz ve seminerler süreçlerinde Doğu Akdenizli Epi-paleolitik kültürel yapılanmaların etkilerinin Güneydoğu Anadolu PPN kültürleri üzerinde neredeyse hiçbir etkisinin görülmemesi bizlere daima ilginç, 'beklenmeyen bir gözlem' olarak

gelmiştir. Dolayısıyla bu durumda esas anlamda Göbeklitepe kültürünün oluşumunda ve gelişiminde Doğu Akdenizli Epi-paleolitik baskın kültürlerin etkisinden söz edemiyoruz. Ancak dışarıdan gelen bir baskın kültürel etkinin yerel topluluklarla karışarak gelişkin PPN Göbeklitepe Kültürü'nü yarattığı konusu üzerinde durulmalıdır. Doğu Akdenizli Epi-paleolitik yerel kültür grupları devre dışı kaldığına göre dominant kültür adayını baskılama tekniğini kullanan Erken Kuzey Asyalı kültür grupları içinde aramamız gerekiyor.

Yukarıda değinildi. Söz konusu baskın kültürün yalnızca Doğu Anadolu'yu değil aynı zamanda daha farklı çok geniş coğrafyaları etkilediğini biliyoruz. Baskı tekniği ile dilgi/mikrodilgi üretimi

gibi karmaşık bir teknolojinin usta-çırak ilişkisi olmadan aktarılması pek olası görünmemektedir (Sorensen vd., 2013, s. 26). Mevcut araştırma sonuçları Epi-paleolitik'te bu güzergâhın genel anlamda boş olduğunu gösteriyor (Berkant, 2020). Dolayısıyla bu durum, baskı teknolojisinin Sibiryadan Göbeklitepe'ye aktarımı sürecinin doğrudan Kuzey Asyalı avcı-toplayıcıları tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürüyor. Böylelikle Kuzey Asya'dan yola çıkan baskı-mikro dilgi teknolojisinin taşıyıcılarının/ustalarının Doğu Avrupa ve İskandinavya örneklerinde olduğu gibi Bereketli Hilal'in Zagroslar-Kuzey Irak kanadı üzerinden Doğu Anadolu'ya ulaşmış olmaları gerekiyor. Bu durumu genetik araştırma sonuçları da destekliyor (Berkant, 2020). Dolayısıyla PPN Göbeklitepe Kültürü'nün Kuzey Asyalı Son Üst Paleolitik avcı-toplayıcılarının Yakın Doğu'ya uzanan göçleriyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda Sümer, Elam, Hurri, Hiksos, Kassit, Guti, 'Luristan Demircileri' vb gibi Yakın Doğulu eklentili dilli diğer baskın kültürlerin Mezopotamya'ya, Kuzey Asyalı Üst Paleolitik göçler kapsamında Zagroslar üzerinden intikal eden grupların içinden çıkarak zamanla belli yönlerde gelişimlerini tamamlayan kültürler olduğunu düşünüyoruz. 🌸

Notlar

1. Burada anılan kültürlerin hangi dili konuştuklarını tam olarak bilmiyor olabiliriz ama gene de genel bilgiler bütün bu etnik yapılanmaların aynı kümede toplamamızı gerektiriyor olabilir.
2. Terminoloji ilk kez Türk-Altay Kuramı (TAK) (Güneri, 2018, s. 915)'nda kullanıldı. Şöyle tanımlanıyor: '...Altay dağları, Sayan-Altay arasındaki alanlar, Yenisey vadisi bölgeleri ile ikinci derecede Yenisey-Lena hayat alanlarını kapsayan coğrafya. Okuyucu 'Sayan-Altay kültür coğrafyası'nı 'Altaylar kültür coğrafyası' ile karıştırmamalıdır. İlki özellikle Okunyeve kültürü dönemi ve sonrasında önem ve anlam kazanır. İkincisi en erken evrelerden itibaren hem Sayan-Altay hem de Angara-Baykal kültür bölgelerindeki kültürel yapılanmaları kapsar...'. Bu kültür coğrafyasını anlatan diğer teknik ifadelerin başında Angara-Baykal bölgesini de içine alan "Güney Sibiry'a" gelebilir ama ilk duyuşta "Minusinsk vadisi"ni ve "Orta Yenisey"i -doğal olarak- çağrıştırmaması bakımından çok kullanışlı değildir. Bir başka uygun deyim de TAK'nın adı içinde yer verilen 'Kuzey Asya'dır. Tek sorunu be-

lirgin sınırları olmayışıdır. Türk dilli toplulukların hayat alanlarını genel olarak tanımlarken belki de sınır koymamak gerekir, diye düşünüldüğündendir. Rus meslektaşlarımızın da kullandığı bir deyimdir. Onlara göre "Kuzey Asya aynı zamanda Baykal'dır. Bu alan özellikle Üst Paleolitik bulguların da merkezidir. Baskı mikro dilgilerin, kama biçimli çekirdeklerin kökeni ile ilişkili erken formların ilk ve yoğun olarak ortaya çıktığı topraklar burasıdır. Bu bakımdan doğru terminolojidir. Erken kültür taşıyıcılarına dair terminoloji ise buna bağlı olarak "Erken Kuzey Asya Halkları / Древние народы Северной Азии / Ancient Northern Asian Populations" şeklinde ortaya konulabilir. Konuyla ilgili son araştırmalardan birinin sahibi B. Berkant'ın kullandığı terminoloji "Arkaik Altay Halkları"dır. "Çekirdek Sibiryadaki Erken Üst Paleolitik Çağ ile başlayan maddi kültürü yaratan ve genetik açıdan Eski Kuzey Avrasyalıların genetik kümesi ile temsil edilen Üst Paleolitik Çağ'da Çekirdek Sibiryada yaşayan insan toplulukları" (Berkant 2015: 13). Uygun deyimlerden biridir. Kuzey Asya'da "özgün materyal kültürün / arkeolojik stilin' oluşmaya yüz tuttuğu zaman aralığı Son Üst Paleolitik- Neolitik geçişidir. Bu evrede kültür materyali gelişimini -seramik üretimi üzerinden- net biçimde izleriz. Gelişim çizgisinde doğru mekân Doğu-Batı yönde Amur-Lena-Yenisey hattıdır. Baykal bölgesidir. Neolitik-Eneolitik kültürel sürekliliklerin Baykal bölgesinden ('Angara havzasından') Sayan-Altaylara nasıl aktığını ancak bu bölgede ve bu zaman aralığında izlemek mümkün olur (Güneri, 2022).

3. Ancient DNA.

4. Baradostiyen kültürü (GÖ 36.000-18.000) (Olszewski, 2012).

5. Epipaleolitik sonunda Zagroslar Zarzi ve Warwasi yerleşmeleri ile temsil edilir. Buluntu merkezlerinden elde edilen örnekler üzerinde yapılan palinoloji ve mikro-faunal analizlere göre bu dönemde Zagroslar bölgesinin daha sert bir iklime sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durum GÖ 14.000'lere kadar değişmemiştir. Warwasi ve Zarzi yerleşimleri bu değişim öncesinde ve Paleogavra ile Şanidar (B2) mağarası iklimin uygunlaşmasından sonra Zarzi evresi bitiminde kullanılmıştır. Zarzi kültürüne ait olan pek çok yerleşim özellikle Warwasi kaya sığınağı, Paleogavra mağarası ve Pa-Sangar kaya sığınağı geçici kamplardır. Şanidar mağarası ve Mar-Gurgalan gibi yerleşim yerleri ise uzun kullanımlı temel kamplar olarak düşünülmektedir (Aghalari, 2017, s. 63 vd.).

6. Zagroslar ile Levant arasındaki mikro dilgiler arasında kimi gelişim benzerlikleri de söz konusudur (Olszewski, 2012).

7. Pa Sangar, Karim Shahir, Asiab, Ali Kosh, Choga Golan, Choga Sefid, East Chia Sabz, Ganj Dareh, Tang-i Bolaghi, Rahmatabad vd.

8. Nemrik-9, Qermez Dere, Tell Magzaliyah, Jarmo, Tell Shimshara vd.

9. Tell Seker al-Aheimar, Khashkashok-2, Bouqras, Tell Sabi Abyad-2, Damishliyyah vd.

10. Çayönü Erken PPNB; Caferhöyük, Boncuklu Tarla, Akarçay Tepe, Mezraa Teleilat, Hayaz Höyük, Gritille vd.

11. Çatalhöyük, Yümüktepe, Hacılar, Kuruçay, Höyücek, Çukuriçi, Ulucak, Yeşilova, Ege Gübre, Aktopraklık, Barçın, Ilıpınar, Menteşe, Fikirtepe, Pendik, Ağaçalı, Gümüşdere, Domalı vd.

12. Alaska, Doğu Avrupa, İskandinavya, Orta Asya, Yakın Doğu.

13. B. Berkant doktora tezinde bu hipotezi detaylı biçimde incelemiştir (Berkant, 2020).

14. GÖ yaklaşık 28.000/27.-26.000, Youfang-Xishahe-Longwangchan-Shizitan-29 vs; (Nian vd., 2014, s. 5-8; Zhang vd., 2011, s. 1546; Song vd., 2017, s. 25, 33; Guan vd., 2019, s. 15; Ber-

kant, 2020, s. 350-366).

15. Last Glacial Maximum GÖ yaklaşık 27,300-22,900/ yaklaşık olarak GS-3, genel kabul yaklaşık 26.500-19.000 BP (Clark vd., 2009, s. 710-714).

16. Deyim doğrudan B. Berkant'a aittir (Berkant, 2020, s. 13 vd).

17. GÖ yaklaşık 24.000'lere tarihlenen MA-1 örneği ve GÖ yaklaşık 17.000'lere tarihlenen Afontova Gora-II örnekleri.

18. Ust'-Ulma/Selemca kültürü (Tabarev, 2012, s. 332).

19. Ikhine-2, Verkhne-Troitskaya vs./Dyuktai kültürü (Coutouly, 2018, s. 19-20).

20. Ogonki-5 (Coutouly, 2018, s. 17-18).

21. Studenoe-2, Ust'-Menza-2.

22. Krasniy Yar-1, yaklaşık 23./22.000 yıl önce (Kuzmin, 2007, s. 120; Keates, 2007, s. 137).

23. Nijni İjir-1, Listvenka yaklaşık 21./20.000 yıl önce (Vasil'ev, 2001, s. 6-8; Graf, 2008, s. 161, Tablo 4.5).

24. Tolbor-4, 15, 16, yaklaşık 19/18.000 yıl önce (Gladyshev, Tabarev & Olsen, 2010, s. 38-40).

25. Kaminnaya Mağarası, Dmitrievka, yaklaşık 18.000 yıl önce (Derevianko, Volkov & Markin, 2009, s. 38-41; Vasil'ev, 2001, s. 6; Vasil'ev vd., 2002, s. 522, Table 1).

26. Zagroslar'daki Wezmeh mağarasına ait 2, Tepe Abdül Hüseyin'den 3 örneğin incelenmesi ve genel manzara içinde yorumlanması için bak (Broushaki vd., 2016, s. 44, Supp.); Güneydoğu Hazar-Elbruz Dağları'nın Doğu ucundaki Hotu Mağarası örneğinin ve Ganj Dareh / Zagroslar örneklerinin (6 örnek) incelenmesi ve mevcut manzaradaki yerinin yorumlanması için bak (Lazaridis vd., 2016, s. 69-70, Supp.); daha önce incelenmiş İran ve Kafkasya örneklerinin ve Kafkasya-Dzudzuana mağarasına ait yenice incelenen iki örneğin araştırmaları ve hesaplamaları sırasında ortaya çıkan tablo çerçevesinde yorumlanması için bak (Lazaridis vd., 2018, s. 7; 54, Supp., Tablo S4.3).

Kaynakça

Aghalari, B. (2017). Arkeolojik Verilerin Işığında Epi-Paleolitikten Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu-İran İlişkileri (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Altınbilek-Algül, C., L. Astruc, D. Binder, j. Pelegrin (2012). Pressure Blade Production with a Lever in the Early and Late Neolithic of the Near East, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making, From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 157-179.

Bae, C.J. & Bae, K. (2012). The Nature of the Early to Late Paleolithic Transition in Korea: Current Perspectives. *Quaternary International*, 281, 26-35.

Berkant, E.B. (2015). Genetik Araştırmalar Işığında Modern İnsanın Dünyaya Yayılışı ve Üst Paleolitik Çağ'da Sibirya'dan Göçler, Ed. A.S. Güneri, Yaşar Coşkun'a Saygı Yazıları, 91-115.

Berkant, E. B. (2020). Genetik ve arkeolojik araştırmalar ışığında Üst Paleolitik Çağ'da Arkaik Altay halklarının Doğu Sibirya'dan göçleri [Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Binder, D. (2007). PPN Pressure Technology: Views from Anatolia, Ed. L. Astruc, D. Binder, F. Briois, Technical Systems and PPN Communities in the Near East, 235-243.

Binder, D., C. Collina, R. Guilbert, T. Perrin, O. Garcia-Puchol (2012). Pressure-Knapping Blade Production in the North-Western Mediterranean Region During the Seventh Millennium cal BC, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making, From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 199-217.

Broushaki, F., Thomas, M., Link, V., Yoan, D., Cassidy, L., Dorp, L., Lopez, S., vd. (2016). Early Neolithic genomes from the eastern Fertile Crescent. *Science* 353 (6298), 499-503.

Coutouly, Y.A.G. (2018). The Emergence of Pressure Knapping Microblade Technology in Northeast Asia. *Radiocarbon*, 60 (3), 1-35.

Clark, C.F. (2012). Stoneworkers' Approaches to Replicating Prismatic Blades. *Stoneworkers' Approaches to Replicating Prismatic Blades*, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 43-138.

Clark, P.U., Dyke, A.S., Shakun, J., Carlson, A.E., Clark, J., W. Hifarth, B., Mitrovica, J., vd. (2009). The Last Glacial Maximum. *Science*, 325 (5941), 710-714.

Derevianko, A.P., P.V. Volkov ve S.V. Markin (2009). Evolyutsiya hozyaystvennoy deyatel'nosti paleoliticheskogo naseleniya Severo-Zapadnogo Altaya v sartanskoye vremya (po materialam peşçeri Kaminnaya). *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: İstoriya. Filologiya*, 8 (3), 34-45.

Erdoğan, B. & Ö. Çevik (2020). Kıyı Batı Anadolu'nun Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi / Reconsideration of Chronology and Terminology of Western Anatolian Coast. *ADerg XXV*, 45-66.

Gatsov, I. (2016). "Epipaleolithic/Mesolithic, Neolithic Periods Chipped-Stone Assemblages from Southern Bulgaria and Northwest Turkey: Similarities and Differences", *TÜBA-AR*, 4 (1), 101-112.

Gatsov, I. & M. Özdoğan (1994). Some Epi-Paleolithic Sites from NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere. *Anatolica*, 20, 97-120.

Gatsov, I., P. Nedelcheva, M. Kaczanowska, S.K. Kozłowski (2017). A bullet core specimen from NE Bulgaria. *Acta Archaeologica Carpathica*, 52, 305-311.

Gladyshev, S.A., A.V. Tabarev ve J.W. Olsen (2010). Origin and Evolution of the Late Paleolithic Microindustry in Northern Mongolia. *Current Research in the Pleistocene*, 27, 38-40.

Graf, K.E. (2008). Uncharted territory: Late Pleistocene hunter-gatherer dispersals in the Siberian Mammoth-Steppe (PhD dissertation), University of Nevada, Reno.

Guan, Y., Wang, X., Wang, F., Olsen, J.W., Pei, S., Zhou, Z., Gao, X., vd. (2019). "Microblade Remains from the Xishahe site, North China and their Implications for the Origin of Microblade Technology in Northeast Asia", *Quaternary International*, 1-21.

Güneri, A.S. (2018). Türk-Altay Kuramı: Arkeolojik Belgeler Işığında Kuzey Asya'da Türklerin Erken Kültür Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Güneri, A.S. (2022). Türk-Altay Kuramı: Arkeolojik Belgeler Işığında Kuzey Asya'da Türklerin Erken Kültür Tarihi, (Güncellenmiş 2. Baskı), Atayurt Yayınevi, Ankara.

Güneri, A.S., E.B. Berkant, A. Avcı, A.Z. Bayburt, A. Yalnız, R.E. Çoban ve F.A. Yüksel (2018). Tonyukuk 2015: Dokuz Eylül Üniversitesi Adına Moğolistan'da Yapılan Arkeolojik Çalışmalar, (2. Baskı) Dokuz Eylül Üniversitesi, Kafkasya & Orta Asya Arkeoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları, İzmir.

Hartz, S., T. Terberger ve M. Zhilin (2010). New AMS-dates for the Upper Volga Mesolithic and the Origin of Microblade Technology in Europe. *Quartär* 57 (155), 115-169.

Inizan, M.L. (2012). Pressure Debitage in the Old World: Forerunners, Researchers, Geopolitics-Handing on the Baton, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 11-43.

Inizan, M.L. ve M. Lechevallier (1994). L'adoption du débitage laminaire par pression au Proche-Orient, Ed. H.G. Gebel, S.K. Kozłowski, Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, 23-32..

- Inizan, M.L., M. Lechevallier ve P. Plumet (1992). A Technological Marker of the Penetration into North America: Pressure Microblade Debitage, its Origin in the Paleolithic of North Asia and its Diffusion. *MRS Online Proceedings Library Archive*, 267, 661-681.
- Keates, S.G. (2007). Microblade Technology in Siberia and Neighbouring Regions: An Overview, Ed. Yaroslav V. Kuzmin, Susan G. Keates ve Chen Shen, Origin and Spread of Microblade Technology in Northern Asia and North America, 125-146.
- Kozłowski, S.K. (1989). Nemrik 9, a PPN Neolithic Site in Northern Iraq. *Paléorient*, 15 (1), 25-31.
- Kozłowski, S.K. (1994). Chipped Neolithic Industries at the Eastern Wing of the Fertile Crescent (Synthesis Contribution), Ed. H.G. Gebel, S.K. Kozłowski, Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, 143-172..
- Kuzmin, Y.V. (2007). Geoarchaeological Aspects of the Origin and Spread of Microblade Technology in Northern and Central Asia. Origin and Spread of Microblade Technology in Northern Asia and North America, Ed. Yaroslav V. Kuzmin, Susan G. Keates ve Chen Shen, Origin and Spread of Microblade Technology in Northern Asia and North America, 115-124.
- Kayacan, N. (2015). Anadolu'da Neolitik Dönem'de Baskı Tekniği ile Taş Yongalama: Uygulama, Dağılım ve Kültürel Farklılıklar [İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Lazaridis, I., Dani, N., Rollefson, G., Merett, D.C., Rohland, N., Mallick, S., Fernandes, D., vd. (2016). Genomic Insights Into the Origin of Farming in the Ancient Near East. *Nature* 536 (7617), 419-436.
- Lazaridis, I., Mallick, S., Cheronet, O., Rohland, N., Jakeli N., Kvavadze, E., Matzkevich, vd. (2018). Paleolithic DNA from the Caucasus Reveals Core of West Eurasian Ancestry. *bioRxiv* 423079, 1-26.
- Milic, B. ve B. Horejs (2017). The Onset of Pressure Blade Making in Western Anatolia in the 7th Millennium BC: A Case Study from Neolithic Çukuriçi Höyük. *Çukuriçi Höyük 1*, 1, 27-52.
- Nian, X., X. Gao ve L. Zhou (2014). Chronological studies of Shuidonggou (SDG) locality 1 and their significance for archaeology. *Quaternary International*, 347, 5-11.
- Nishiaki, Y. ve K. Nagai (2011). Obsidian Knappers at the Late PPNB 'Consumer' Settlement of Tell Seker Al-Aheimar, Northeast Syria. *Paléorient*, 37 (2): 91-105.
- Nishiaki, Y. & H. Darabi (2018). The earliest Neolithic Lithic Industries of the Central Zagros: New evidence from East Chia Sabz, Western Iran. *Archaeological Research in Asia*, 16, 46-57.
- Olszewski, D. (1994). The Late Epipaleolithic Chipped Stone "Heritage" in Early Aceramic Neolithic Assemblages in the Northern Fertile Crescent. Ed. H.G. Gebel, S.K. Kozłowski, Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, 83-90.
- Olszewski, D. (2012). The Zarzian in the Context of the Epipaleolithic Middle East. *Humanities* 19, 3, 1-20.
- Özdoğan, M. (2014). Anatolia: From The Pre-Pottery Neolithic to the end of the Early Bronze Age (10,500–2000 BCE). *The Cambridge world prehistory*. (Ed by: C. Renfrew, P. Bahn), Cambridge University Press, 1508-1544.
- Pavlov, P.Y. (2008). The Paleolithic of Northeastern Europe: New Data. *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia*, 33 (1), 33-45.
- Pelegrin, J. (2012). New Experimental Observations for the Characterization of Pressure Blade Production Techniques. Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston 465-500.
- Raghavan, M., Skoglung, P., Metspalu, M., Graf, K.E., Albrechtsen, A., Molkte, I., Rassmussen, S., vd. (2014). Upper Palaeolithic Siberian Genome Reveals Dual Ancestry of Native Americans. *Nature*, 505 (7481), 87-91.
- Rybin, E.P., Khatsenovich, A.M., Pavlenok, G.D. (2016). Posledovatel'nost' razvitiya industriy rannego-pozdnego verhnego paleolita Mongolii. *Izvestiya Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta Seriya: Geoarkheologiya. Etnologiya. Antropologiya*, 16, 3-23.
- Sikora, M., Khatsenovich, V.I., Pitulko, V.V., Sousa, V.C., Margaryan A., Yang, M.A., Arppe, L., vd. (2018). The Population History of Northeastern Siberia Since the Pleistocene. *bioRxiv*, 1-39.
- Sato, H. ve T. Tsutsumi (2007). The Japanese Microblade Industries: Technology, Raw Material Procurement, and Adaptations. Origin and Spread of Microblade Technology in Northern Asia and North America, Ed. Yaroslav V. Kuzmin, Susan G. Keates ve Chen Shen, Origin and Spread of Microblade Technology in Northern Asia and North America, 53-78.
- Song, Y., Cohen, D.J., Shi, J., Wu, X., Kvavadze, E., Goldberg, P., Zhang, S., vd. (2017). Environmental reconstruction and dating of Shizitan 29, Shanxi Province: An early microblade site in North China. *Journal of Archaeological Science*, 79, 19-35.
- Sorensen, M. (2012). The Arrival and Development of Pressure Blade Technology in Southern Scandinavia, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making, From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 237-259.
- Sorensen, M., Rankama, T., Kankaanpää, J., Knutsson, K., Knutsson H.J., Melvold, S., Eriksen, B.V., vd. (2013). The First Eastern Migrations of People and Knowledge into Scandinavia: Evidence from Studies of Mesolithic Technology, 9th-8th millennium BC. *Norwegian Archaeological Review*, 46 (1), 19-56.
- Szymczak, K. (2002). A Problem of the Bullet Shaped Cores: A Global Perspective. *Światowit: rocznik poświęcony archeologii przeddziejowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej* (Światowit: a year dedicated to prehistoric archaeology and research on primitive Polish and Slavic culture), 4 (45), 229-242.
- Tabarev, A.V. (2012). Blades and Microblades, Percussion and Pressure: Towards the Evolution of Lithic Technologies of the Stone Age Period, Russian Far East, Ed. Pierre M. Desrosiers, The Emergence of Pressure Blade Making, From Origin to Modern Experimentation, Springer, Boston, 329-346.
- Tsuneki, A., M. Zeidi ve K. Ohnuma (2007). Proto-Neolithic Caves in the Bolaghi Valley, South Iran. *Iran*, 45 (1), 1-22.
- Vasil'ev, S.A. (2001). The Final Paleolithic in Northern Asia: Lithic Assemblage Diversity and Explanatory Models. *Arctic Anthropology*, 38 (2), 3-30.
- Vasil'ev, S.A., Y.V. Kuzmin, L. A. Orlova, V.N. Dementiev (2002). Radiocarbon-based Chronology of the Paleolithic in Siberia and its Relevance to the Peopling of the New World. *Radiocarbon* 44 (2), 503-530.
- Zhang, J.F., Wang, X.Q., Qiu, W.L., Shelach, G., Hu, G., Fu, X., Zhuang, M.G., vd. (2011). The paleolithic site of Longwangcun 0,4in the middle Yellow River, China: chronology, paleo environment and implications. *Journal of Archaeological Science* 38 (7), 1537-1550.

**Sesli
e-Aydınlık
yenilendi**

**İstediğiniz haberin ve
köşe yazısının
seslendirmesine bir tıkla
geçiş yapabilirsiniz.**

BÜYÜK İNDİRİM

**Yıllık abone olun,
getireceğiniz yeni
yıllık abone
% 50 indirim kazansın.**

Google Play ve App Store'dan güncelleyebilirsiniz.

**0 533 495 84 19
egazete.aydinlik.com.tr**

İpek Yolunda Kültürel Etkileşim: Orta Asya'da Yuezhi Göç Dönemi*

KAZIM ABDULLAEV

Dr.
Kıdemli Araştırmacı, Öğretim Görevlisi
İstanbul Üniversitesi

Kazım Abdullaev, yüksek lisans derecesini 1975 yılında Gorki Üniversitesi'nden (Nizhni Novgorod) Rönesans Çalışmaları üzerine, doktora derecesini ise 1986 yılında SSCB Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nden Klasik Arkeolojide Farklılıklar konusunda aldı. Araştırma alanları arasında Antik Dönemde Anadolu ve Helenistik ve Post-Helenistik Dönemlerin Orta Asya Arkeolojisi yer almaktadır. Yunan ikonografisinin Orta Asya'nın Doğu Medeniyetlerinde yayılması üzerine çalışmaları nedeniyle 2009'da Academie des Inscriptions et Belles-Lettres'den Seçkin Bilim İnsanı Ödülü almıştır. Şu anda İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü'nde Kıdemli Araştırmacı ve Öğretim Görevlisi, Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi (Paris) ve Antik Dünya Araştırmaları Enstitüsü'nde (New York) Ortak Üye, Uluslararası Akdeniz ve Doğu Araştırmaları Derneği'nde ise Yabancı Sorumlu Üyedir.

E-posta: kabdullaev@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-1840-6709>

Geliş Tarihi: 18.02.2022

Kabul Tarihi: 10.03.2022

Atıf: Abdullaev, K. (2022). İpek Yolunda kültürel etkileşim: Orta Asya'da Yuezhi göç dönemi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(4), 76-89.

*Çeviri: Onurcan Balcı

ÖZ

Bu makale, MÖ 2. yüzyıl – MS 2. yüzyıl dönemleri arasında göçebelik dönemindeki maddi kültür özelliklerini incelemiştir. Makalenin amacı, esas olarak Yuezhi kabilesinin İpek Yolu üzerindeki hareketinin rotasını arkeolojik katmanlarda bulunan eserler temelinde özetlemektir. Bu çağın en çarpıcı kalıntılarından biri de plaka zırhları kuşanmış savaşçı imgeleridir. Savaşçı ve atlı savaşçı tasvirleri farklı arkeolojik kaynak kategorilerinde yansıtılmıştır. Buluntuları mekânsal ve zamansal bir boyutta sabitlemek, Orta Asya’da göçebe döneminin kısmi bir tarihsel periyodizasyonunu açıklığa kavuşturmayı ve sunmayı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçebelik, Halçayan, Sakarauklar, Tanlismaidates, Yuezhi

Giriş

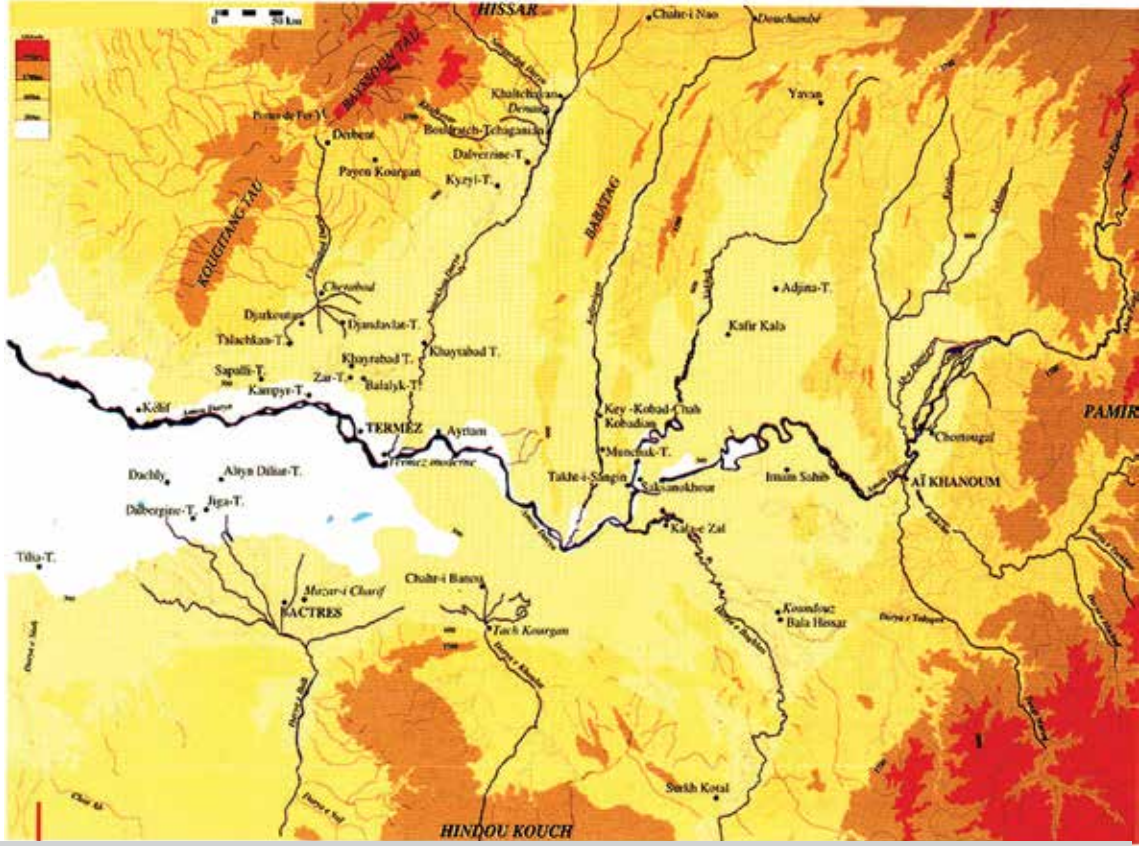
UZAK DOĞU TOPRAKLARINDA SON yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar, İpek Yolu güzergâhlarındaki faaliyetlerin yoğunluğu ve enerjisi hakkında daha fazla fikir verirken, Doğu’nun sanat ve zanaat eserlerinin Batı ülkelerine ne kadar nüfuz ettiğini de göstermektedir. Yorulmak bilmeyen tüccarlar, İpek Yolu’nda el sanatları, sanat eserleri ve toprak altı hazinelerini taşıyan kervanları uzak diyarlara götürdüler. Onlarla birlikte, belirli dini öğretileri ve teknik fikirleri destekleyen sanatçılar ve keşişler vardı. Bazı durumlarda, bu hareketin içerisinde, güçlü bir düşman tarafından harekete zorlanan, daha güvenli topraklar arayan farklı etnik gruplar vardı.

Birçok askeri seferin aynı güzergâhlar boyunca düzenlendiğini ve Han hanedanı imparatorunun emriyle Dayuan’ın (Fergana) “göksel atları” için düzenlenen askeri harekâtı Çin vakayinamesinden biliyoruz (Shiji, t.y.: Bölüm 123). Orta Çağ’ın başlarındaki Soğdya ticaret merkezleri hakkında çok şey yazıldı. Çinli arkeologların parlak keşifleri

kültürel etkileri ve etkileşimleri birçok yönüyle ortaya kondu.

O dönemin rengârenk ve edebi tarihi sahnelerine muhtemelen hiçbir zaman tam anlamıyla dokunamayacağız. Ve sadece o yollardan geçen nehirler, vadiler ve boğazlar uzak geçmişin sessiz tanıkları olarak kalacak. Bu rotalardaki her arkeolojik keşif bize eski kültürlerin ve medeniyetlerin bir yankısını getiriyor. Araştırmacılar her keşifte, bilgilerimizi antik çağa bağlayan ipliği tekrar dokumaya ve şu soruları yanıtlamaya çalışıyorlar: Bu insanlar nereden geldi? Kime tapıyorlardı? Hangi dili konuşuyorlardı? Kendi kültürlerini dünyanın diğer kısımlarına taşıyan insanlarla ilgili biz ancak kendi çözümlemelerimizi yapabiliriz. Yazılı tarih, özellikle Çin yazılı kaynakları, bize Xiongnu (Şiyongnu), Yuezhi (Yügeci) ve Wusun’un göçebe kabilelerinin dalgalar halindeki yoğun hareketleri hakkında bilgi verir. Yaşamsal alan mücadelesinde kaybeden göçebe kabileler, doğanın merhametinde, arayışlarına devam etmek zorunda kaldılar.

Bu makalenin kronolojik çerçevesini oluşturan

Kaynak: Abdullaev, 2017.

MÖ 2. yüzyılın sonları ile MS 1. yüzyıl arasındaki dönem, Çin ve Batı yazılı kaynaklarına pek yansımamaktadır. Bununla birlikte, her arkeolojik mevsimde çoğalan nispeten zengin bir malzeme çeşitliliğine sahibiz. Aslında her türlü bilgi, Büyük İpek Yolu güzergâhlarında yaşayan halkların yoğun kültürel temaslarını göstermektedir (Şekil 1). Yani çeşitli kavimlerin göçlerini ve birbirini ardına yer değiştirmelerini bu dönemle ilişkilendiriyoruz. Mecazi anlamda konuşursak, fatihler Orta Asya'dan geçerken neredeyse birbirlerinin ayaklarına basacaklarmış.

Çin'in batı sınırlarında meydana gelen en önemli olaylardan biri, Xiongnu ve Yuezhi kabilelerinin çatışmasıydı. Bu çarpışmanın

sonucu, Yuezhi kabilesinin (Da Yuezhi) Orta Asya'nın batısına göç etmesi oldu. Ne var ki, bu kavimlerin rotalarını tam olarak bilemiyoruz. Rotalar genellikle beklenmedik şekilde gelişir, ancak en olası ihtimal, ilerlemesi kolay ve güvenli güzergâhlar olmaları itibarıyla iyi bilinen ticaret yollarıdır.

Göçmenlerin maddi kültürü hakkında bilgi almak için ağırlıklı olarak kurgan mezarlarından yararlanıyoruz (Şekil 2). Eserlerin ve konumlarının ayrıntılı bir incelemesi, kurganın gelişim düzeyini değerlendirmeyi ve daha da önemlisi, yolculuklarının yaklaşık rotasını izlemeyi mümkün kılıyor. Malzeme buluntularının en aydınlatıcı kategorisi silahlar, giysiler ve aksesuarlar, sanat

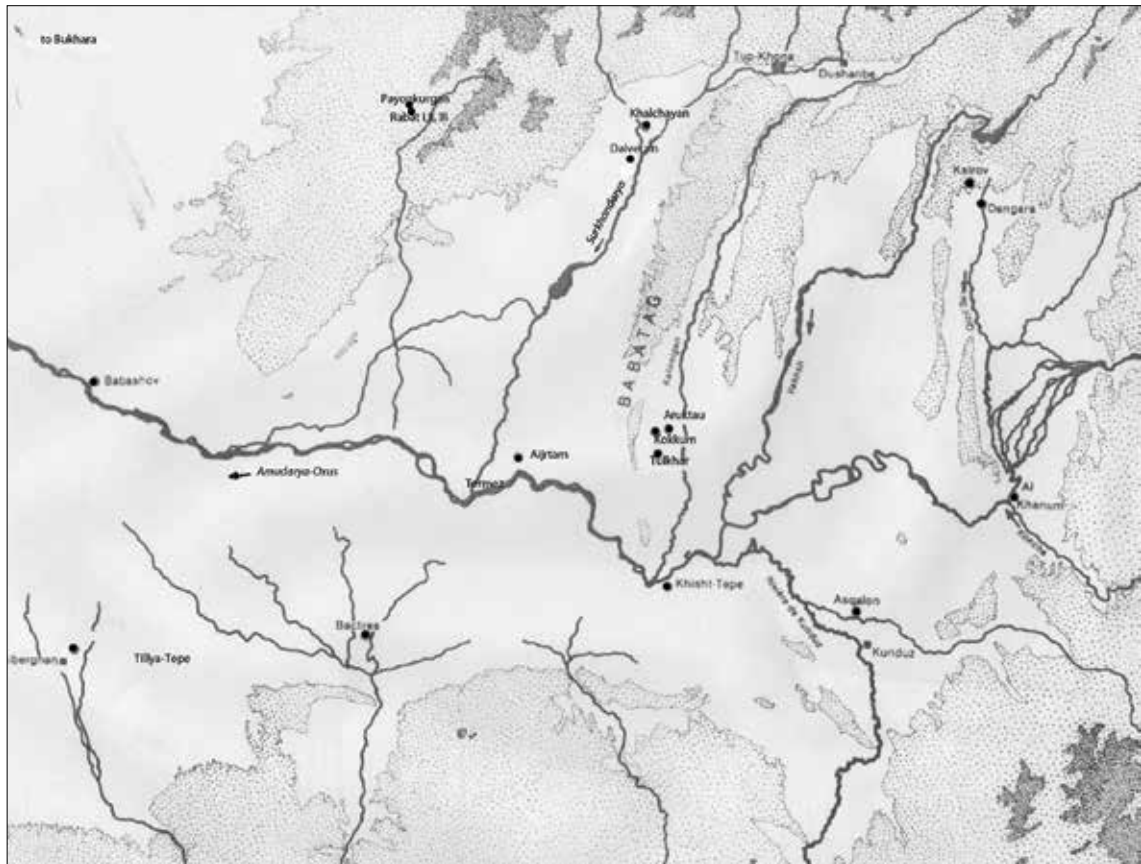
eserleri ve günlük yaşamda kullanılan eşyalardır. Bu eserlerden bazıları yapıldıkları malzemelerin kırılğanlığı ve hassasiyeti nedeniyle her zaman iyi korunmamıştır. Örneğin, giysilerin günümüze ulaşabilmesi, yalnızca Xinjiang'ın kuru kumları veya Altay'ın donmuş toprakları gibi koşullarda mümkün olabilir. Eserlerin günümüze ulaşması, toprağın ve mikro iklimin benzersiz özelliklerine bağlıdır. Hemen her yerde bulunabilen buluntular arasında seramik ve metal aletlerin olması da bununla ilgilidir. Bazı nesneler oldukça karakteristik olmalarına rağmen farklı yerlerde ortaya çıkabilmektedir. Üretildikleri ve ulaştığı yerlerin belirlenmesi, sahipleriyle birlikte ticari

veya askeri amaçla nasıl hareket ettiklerinin belirteçleri olarak işlev görebilir.

Özellikle Antik çağ halklarının maddi ve manevi kültürünün birçok yönünü ortaya koyan sanat eserleri değerlidir. Arkeolojik katmanlarda bulunan bu eserler, tarihi kaynak olarak olağanüstü değer taşır.

Bu makale, Uzak Doğu menşeli bazı eserleri göstermeyi amaçlamaktadır. Gösterilecek eserler Soğdya ve Baktriya yerleşimlerinin arkeolojik katmanında bulundular ve Büyük İpek Yolu üzerindeki farklı etnik kökenlerin yerleri hakkında bilgi veriyorlar. Özellikle bazı bulgular, önceki dönemlere göre daha az rastlanır niteliktedir.

Şekil 2. Göç dönemi Nekropol haritası (kurganlar)

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Bütün bunlar, göç döneminde, özellikle büyük Yuezhi göç dalgasıyla, bazı kültürel olguların Orta Asya'ya nüfuz ettiğinin kanıtları olarak değerlendirilebilir.

Bir Anlatı Kaynağı Olarak Figüratif Sanat

İpek Yolu üzerindeki halkların kültürel ve etnik kimliklerini incelemek için en uygun kaynaklardan biri, taşınamayan güzel sanat kalıntılarıdır. Bu eserlerin bulundukları coğrafyalara kök salmış olmaları, onlara kaynak olarak istisnai bir değer verir. Bu kategori, duvar resimleri, duvar kabartmaları ve heykeller gibi

Şekil 3. "Heraios Prensi" tasviri

Kaynak: Abdullaev, 2005.

birçok eseri kapsar. Bu tarz eserler, anıtların hem sanatsal özelliklerini hem de üslubunu ortaya koyan ve çok sayıda faydalı bilgi ve anlatı karakteri sağlayan özel bir kaynak türüdür. Aşağıdaki örnekler bu tezi doğrulamaktadır.

1960'ların başında, Halçayan'da keşfedilen kil heykeli, Orta Asya ordusu ve antik dünyadaki önemi hakkında bir takım soruları gündeme getirdi. Baktriya'da ilk kez ordu, hafif silahlı süvariler ve katafrakt denilen ağır silahlı askerler şeklinde savaşçı-göçebelerin parlak ve etkileyici görüntüsü olarak resmedildi.

Lüks kamaraların duvarlarını süsleyen Halçayan kabartmalarının yorumlanması konusu daha önceki çalışmalarda ele alınmıştır (Bernard, 1987; Abdullaev, 1992; Abdullaev, 1995a; Abdullaev, 1995b; Bernard ve Abdullaev, 1997; Abdullaev 2005; Abdullaev 2007). Burada kısaca hatırlatmak isterim ki, taht kompozisyonlarına ek olarak G. A. Pugachenkova'nın Halçayan kabartmaları üzerindeki çalışmalarında "askerlerin muzaffer yürüyüşü" resmi de vardı. Bu konu yeniden gözden geçirilmiş ve yeni bir şekilde yorumlanmıştır. Kompozisyon aslında sadece iki savaşan savaşçı grubunu değil, fiziksel tip ve niteliklere göre farklı etnik grupların temsilcilerini de içeren bir savaş sahnesini sergiliyor. Atlı okçuları tasvir eden heykellerin parçalarında temsil edilen hafif süvari, düşmana saldırı ve ani geri çekilmelerde daha hızlı tempodur. [6] Bazı Moğol karışımı antropolojik bir tip bu grubun üyeleri için karakteristiktir. Heraios'un madeni paraları analojisine dayanan bu karakterlerden biri, G. A. Pugachenkova tarafından "Heraios'un Prensi" olarak adlandırılır. (Şekil 3).

İkinci savaşçı grubu, fiziksel görünümü daha çok Kafkasyalıları andıran zırhlı süvarilerdir. Bu savaşçı grubunda göze en çok çarpan özellik, boynu koruyan ve çana benzeyen yaka zırhlarıdır

(Şekil 4). Bu görüntü, biraz İspanyol soylularını (Hidalgo) andırır. Eğer biraz gerçeklikten koparak bakarsanız, bu figürde Cervantes'in romanındaki kahramanın uzun yüzünü ve kederini görebilirsiniz. Aslında Avrupa'nın bu şövalyeleri hakkında çok sayıda yazılı kaynağımız olsa da, klasik yazarların parçaları (Strabo, Pompeius, Trogus) dışında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Peki, Orta Asya topraklarında bulunan Halçayan ve diğer arkeolojik sit alanlarında iz bırakan bu zırhlı şövalyeler kimlerdir?

Daha önceki çalışmalarımda, mağlup edilen ağır silahlı askerleri göçebe kabile Sakarauklar, hafif silahlı süvarileri ise Yuezhilar olarak tanımlamıştım (Bernard 1987; Abdullaev 1995a; Abdullaev, 1995b; Abdullayev, 1997; Abdullaev, 2005; Abdullaev, 2007).

Orta Asya bölgelerindeki buluntular, eski zamanlarda bölgedeki askeri hareket ve ilişkilerin yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Grek-Baktriya devletinin çevredeki göçebe kabilelerle olan temasları, aynı göçebe kabilelerin saldırıları sonucundaki çöküşünden önce genellikle saldırgandı.

Uzak Asya'da eski bir Yunan kenti olan Ai Khanum'un keşfi (Bernard, 1980: 452) ve oradaki cephaneliğin incelenmesi, Helenistik dönemdeki askeri ilişkiler hakkında en aydınlatıcı keşiflerden biridir. [7] Cephanelikte bulunan zırhlar, Grek-Baktriya ordusunda bir savaş birimi olarak katafraktların varlığını gösteriyor. Ai Khanum'da bulunan zırhların MÖ 150'ye dayandığı kabul edilmektedir. Bu tarihlendirme oldukça güvenilir kanıtlara dayanmaktadır. Bahsi geçen dönem ise (MÖ 145), Ai Khanum (Ay Hanım)'un göçebeler tarafından istila edildiği dönem olarak kabul edilir (Bernard, 1980: 456).

Baktriya'daki en eski katafrakt kanıtlarından

Şekil 4. Kask ve yüksek yakalı bir savaşçı büstü

Kaynak: Abdullaev, 1995.

biri Ai Khanum arkeolojik sitinde bulunsa da, bu tür silahların kökeni hala değerlendirmeye açıktır. Benim fikrime göre, katafraktların profesyonel ordular arasında oluşmuş olması ve farklı etnik toplulukların askeri kültür alışverişleriyle bu fikri gerçekleştirebilecekleri bir gerçektir. Buna göre benim varsayımım katafraktların Doğu veya Orta Asya'dan geldiği yönündedir.

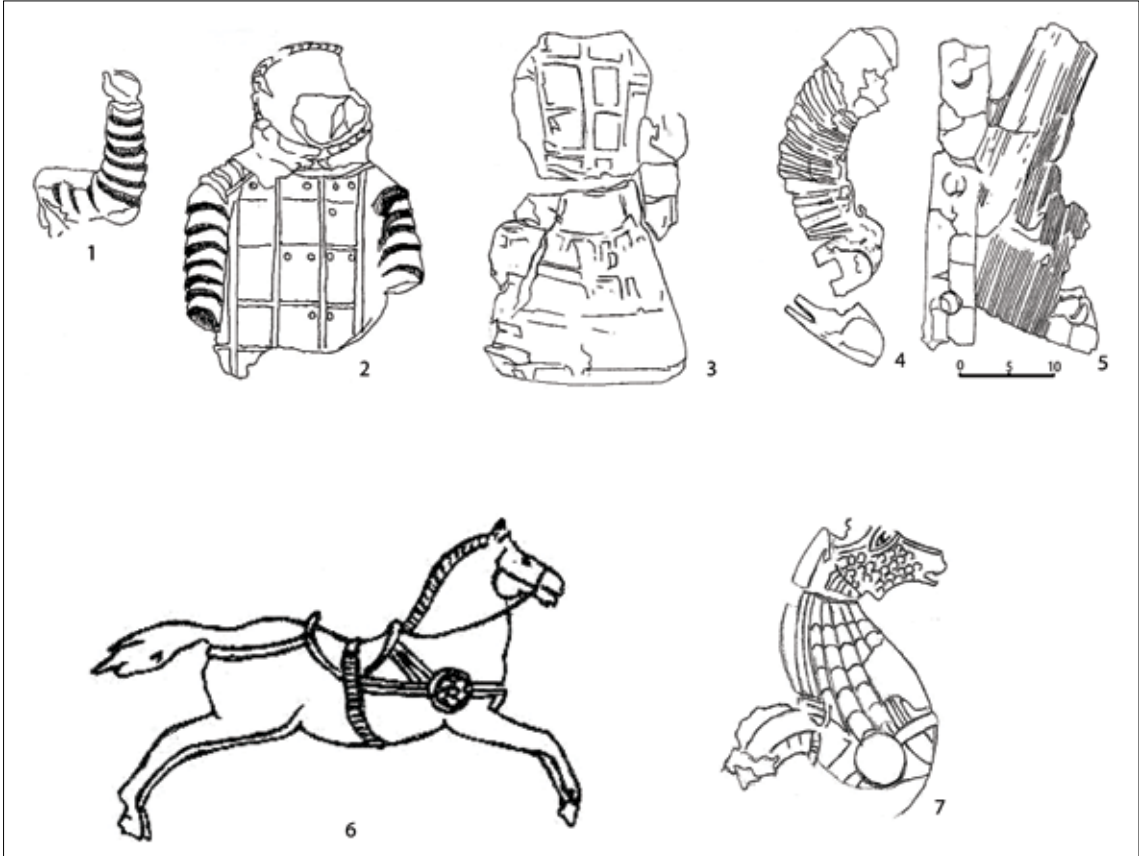
Katafraktların ortaya çıkışı, antik dünyanın askeri olaylarının yörüngesinde yer alan çeşitli milletlerin askeri örgütlenmeleri ve askeri teçhizatının etkileşiminin bir sonucu olarak görülebilir. Ai Khanum'da bulunan kol zırhları ile

Halçayan'da tasvir edilen kol zırhları, bu etkileşim hakkında bazı ipuçları verir. (Pugachenkova 1971, Şek. 61). Bu iki arkeolojik alanın Baktriya'da yer aldığı belirtilmelidir. Khalchayan, MÖ 2. sonlarında (Yuezhi göç dönemi) Surkandarya vahasının ortasında kuzey Baktriya'da, Ai Khanum ise MÖ 145'te Kokcha ve Amudarya (Oxus) nehrinin birleştiği yerde bulunuyordu. Kol zırhları, bacak koruyucusuna benzer şekilde birbirine takılan eşmerkezli metal plakalardan oluşur (Şekil 5. Levha II, 4). Ayrıca, Halçayan kabartmalarında, deri veya metal dikdörtgen parçalarla korunan bir göğüs zırhına dikkat çekilir. Zırh, muhtemelen yıldız için hardal

sarısı rengine boyanmıştır. Kayışın alt kısmında üç sıra daha büyük plakalar yerleştirilmiştir (Levha II, 3). Böylece, savaşçının gövdesinin ayrı olarak sabitlenmiş bir kaplama ile korunduğunu söyleyebiliriz. Her iki bölgedeki zırh tasvirinde, kol zırhlarının ayrı olarak sabitlendiği ve özel bir halka veya bağcıkla tutturulduğu görülebilir. Omuz koruyucusu, zırhın şeklini gösteren en iyi korunmuş ipucu olarak değerlendirilebilir (Şekil 5. Levha II, 2). En dikkat çekici detaylardan biri ise çan şeklindeki yüksek yaka zırhıdır (Şekil 4).

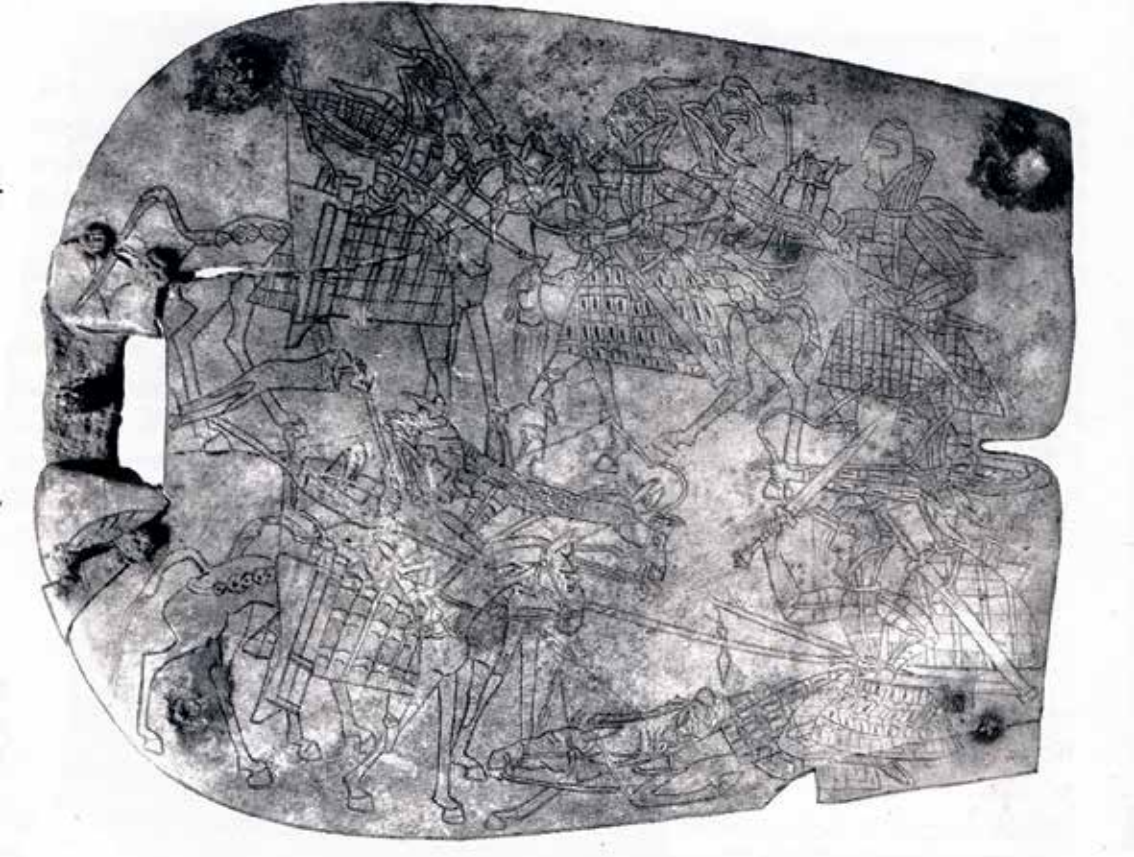
Soğd bölgesinde ve Baktriya'nın komşu kuzey bölgesinde yapılan keşifler, boyun zırhının varlığını ve yaygın kullanımını doğrulamaktadır.

Şekil 5- Levha II- Halçayan'da bulunmuş zırh parçaları

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Şekil 6. Oymalı kemik plakası

Kaynak: Abdullaev, 2007.

Keşifler aynı zamanda, vücudun anatomik olarak en savunmasız bölgelerinden birini korumak için kullanılan Baktriya zırhının bu bölümünün Orta Asya zırhlarına özgü olduğunu gösteriyor. Bu çıkarım Orlat mezarlığında (Semerkant bölgesi) kemik plakaların üzerine oyulmuş savaş tasvirlerinin keşifleriyle desteklenmiştir (Pugachenkova, 1989: 122-154, şek.70, 71; Pugachenkova, 1987: 56-65; Abdullaev, 1995b: 151-161; İlyasov, Rusanov, 1997/1998: 107-159). Bu tasvirlerin üzerinde yapılan gözlemler, plaka zırhlarının bazı tasarım özelliklerini netleştirmemiz için bir altyapı sağlar. Tasvir

edilen zırhların dikkate değer bazı özellikleri, plakalarla kaplı üst gövdesi, yüksek zırhlı yakası, sıkıca daraltılmış beli ve atın gövdesinin bir kısmını korumayı sağlayan dizlerin altına kadar inen fazlasıyla geniş etek ucudur (Şekil 6). Zırhta en savunmasız noktalar farklı parçaların bağlantı noktalarıdır. Süvarilerden birinin rakibini tam olarak bu noktaların birinden yaralamasının nedeni de bu olabilir.

Bir başka tutturma türü olan perçinler, plakanın ortasında noktalar olarak gösterilmiştir. Plakaları desenlerine ve konumlarına göre değerlendirirsek, zırhlı ceket ve kol zırhlarının

Şekil 7. Saka sikkelerinde zırhlı bir süvari tasviri

Kaynak: Abdullaev, 1995.

özel malzemeler (menteşeler, kancalar) ile bağlanabilen ayrı parçalar olduğunu söyleyebiliriz. Bu kancalardan biri Orlat mezarlığında 1 nolu gömüde bulunmuştur ve ucunda sabitlemek için bir açıklık bulunan uzun dilli demir bir toka taşır (Pugachenkova, 1989).

Halçayan buluntuları arasında tamamen orijinal bir miğfer türü vardır. Halçayan heykelinde iki suret ile temsil edilmiştir: biri geniş yüzlü sakallı yaşlı bir savaşçı, diğeri ise hafifçe uzun yüzlü ve sakallı bir savaşçıdır. Boyun zırhlı ve miğfer bu heykel üzerinde daha iyi korunmuştur (Res. 13). Miğfer geniş bir tabana sahip bir başlık ve kafaya sıkıca oturan küçük bir siperlikten oluşur. Savaşçı, kafasına taktığı miğferin altına büyük olasılıkla yün bir başlık giyiyordu. Bir kaplama kulakları kapatır, savaş sırasında darbelerin yarattığı şoku soğururdu. Bu tür miğferler, yakın zamana kadar, güzel sanatların anıtlarında kayda geçmedi. Diğer yandan, bunların göçebe teçhizat kültürüne ait oldukları yadsınamaz.

Madeni Para Bulgularındaki Zırh Görüntüleri

Madeni paralar üzerindeki görseller bu konudaki önemli kaynak kategorilerinden biridir. Resmi sanatın bir türü olarak, genellikle bir hükümdarın portresini içeren madeni paralar, şahsiyetlerin kıyafet ve görünüşleri hakkında çok yararlı detaylar içerir.

Erken Saka madeni paralarında ağır silahlı süvari resimleri yer alıyordu. Bunlar Vanones, Azes ve Azilises sikkeleriydi (Şekil 7) ve bazı Vanones sikkelerinde at zırhlı olarak tasvir edilmişti. Atın vücut yüzeyindeki çıkıntılar, koruyucu giysinin sadece süvari için değil, aynı zamanda at için de olduğunu düşündürür. Bu sikkelerdeki görüntüleri katafraktın bir temsili olarak değerlendirebiliriz (Mitchiner, 1975a: type 681, 744-751, 769).

Belh'in kuzeybatısında bulunan sikkelerin ikonografik analizi, miğfer tasarımı hakkında ilginç bilgiler sağlar. Bu sikkeler üzerindeki tasvirler, sadece miğfer ve boyun zırhları hakkında değil, aynı zamanda şahsiyetlerin fiziksel görünüşleri hakkında da bilgiler vermektedir. Sikkelerin ön yüzünde temsil edildiği üzere, soyluların ve hatta kraliyet savaşçıların bu tür zırhlar kullandığı görülüyor. Bu gümüş paralar, Attika standardına yakın (4 grama yakın) ağırlıktadır. Sağdaki profilde yaşlı ve Kafkas tipi bir kişi tasvir edilmiştir (Şekil 8). Kama şeklinde

Şekil 8. Gümüş madeni para üzerinde Tanlismaidates tasviri

Kaynak: Abdullaev 2012.

sakalı, bıyığı, çıkıntılı düz burnu, geniş gözleri ve uzun kaşları vardır. Bir bütün olarak görünüşü, Halçayan'da rastlanılan tasvirlerden birini hatırlatıyor. Miğferin başlığı incilerle bezenmiş, yanında hilal şeklinde dikey bir çubuk üzerinde duran bir sembol vardır. Ortasında muhtemelen perçinlenerek gelen yatay plakalar gösterilmiştir. Yaka üst kısmındaki küçük uzantılar Orlat mezarında görülen şövalyelerin yakalarını andırır. Miğferin tepesinde ise tüyler vardır.

Sikkelerin ön yüzlerinde Yunan harfleriyle kazınmış bir isim bulunmaktadır. Hükümdarın adı olan TANAICMIAΔATHC madeni paraların üzerine dairesel olarak oyulmuştur. İsim İran kökenlidir ve iki ayrı kelimenin bileşik bir yapıya bürünmesiyle oluşmuştur: MIAΔATHC “Mah (İran panteonunda Ay-Tanrı) tarafından verilen” anlamına gelir. TAN “vücut” anlamına gelir ve AIS muhtemelen kale, tapınak anlamına gelir. Bu durumda bütünün adı “(Tanrı) Mah tarafından verilen güçlü beden (kale gibi beden)” şeklinde tercüme edilebilir. Ancak, bu tanımın varsayımsal olduğunu ve özel bir filolojik analiz gerektirdiğini belirtmek gerekir.

Mitchiner'in bu madeni paralarla ilgili tarihsel yorumu yeterince tutarlıdır. Onları Sakarau kabilesinin krallarından Tanlismaidades'in darphanesiyle ilişkilendirir. Kronolojik olarak, Part kralı I. Orodes'in saltanatı ile aynı dönemi işaret eder (yaklaşık MÖ 89-77). Bu, Tanlismaidades sikkelerinin yerel ihraç (İskenderiye Areia-Herat) olabileceğini ve Orodes'in egemenliği altında basılmış olabileceğini ima eder (Mitchiner, 1975b: 407).

Böylece, zırhlı şövalye tasvirleri ile madeni paraları analiz ederek, şövalyelerin (katafraktlar) İpek Yolu üzerinde Hindistan alt kıtasına yöneldiği yolda bir nokta daha belirledik. Ancak

Şekil 9. Kask ve yüksek yakalı bir savaşçının tasvir edildiği duvar resmi parçası

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Tanlismaidades'in sikkelerinin üzerinde sadece büstün gösterildiğini düşünürsek, bize atlı bir savaşçıyı gösterdiğini söyleyebilir miyiz? Her halükarda, Halçayan heykellerinin karakterleriyle ve Orlat plakalarındaki tasvirlerle pek çok ortak nokta gördüğümüz göz önüne alındığında; Evet. Bu tür görüntülere, yüksek zırhlı yakaya sahip miğferli bir savaşçının tasvirini taşıyan Dalverzintepa'nın duvar resmindeki parçalarını ekleyebiliriz (Şekil 9) (Belyaeva, 1978: 33-47; Abdullaev, 1995a: 154-155). Bu parçalar, ağır silahlı bir süvarinin benzer bir görüntüsünü tasvir ediyor.

Savaş Sahnesi Tasvirleri

Antik çağda, göçebe çevrede yaşanan savaşlar konusunda iyi bilinen bir eserden bahsetmek mantıklı olacaktır. Bu, birkaç kez yayınlanan ve ağır zırhlı süvarilerle bir kompozisyonu temsil eden, Büyük Peter'in Sibiry'a koleksiyonundan altın bir levhadır (Şekil 10) (Artamonov, 1973: 154, Fig. 192 a, b, c, d; Rudenko, 1960: 298, 153; Rudenko, 1962: Şek. 29, pl. XXII, 18). Rudenko, olayı, kavgadan sonra ölen iki yoldaşının veya liderinin cesetleriyle birlikte beş süvarinin geri dönüşü olarak yorumluyor. Önde, eyerinde katledilmiş bir savaşçı cesedinin kafasının asılı olduğu bir süvari var. Süvarilerden biri elinde kılıç tutmaktadır. Diğer bir süvari ise atın dizginlerini ve ölü yoldaşın cesedini tutmaktadır. Katile, biri savaş baltası, diğerleri ise yay tutan iki süvariyle

sona ermektedir. Binicilerin başlarında Altay'daki üçüncü höyükte bulunan tipte miğferler vardır. Atlarda üzengi yoktur, ancak atların eğgerlerini ve yelelerinin kırılmış olduğunu görebiliriz.

Halçayan ve Orlat'ta bulunan tasvirlerle pek çok ortak yönü olan süvari zırhı üzerinde fazla detaya girmeden, olay örgüsünün anlamı üzerinde durulmalıdır. Yapısal olarak, sahne üç parçaya ayrılabilir. İlk olarak, sol parçada, dörtlüye koşan bir ata paralel olarak ölü savaşçıyı kaldıran bir süvari görürüz. Orta parça ise, düşmanın arkasından ölümcül bir darbe vurmuş süvari ile birlikte üç atlı savaşçıdan oluşur. Saplanan mızrağın atının göğsünden çıktığını görebiliriz. Uzatılmış yaprak şeklinde geniş mızrak ucu, fiziksel gerçekliğe uymayan bir açıyla gösterilmiştir. Yine de, bu görüntü makuldür, çünkü mızrak "doğru yönde" ilerleseydi, mızrak atın kafasının arkasında

Şekil 10. Altın plaka üzerine kazınmış bir savaş sahnesi kompozisyonu

Kaynak: Ermitaj Müzesi, t.y.

kalacak şekilde ilerlerdi ve görüntü anlaşılma-
z hale gelirdi. Başka bir savaşçı, neredeyse ölmek
üzere olan ikincisinin eğimli duruşuna tanıklık
etmektedir. Son iki atlı da savaş pozisyonunda
gösterilmektedir. Yay gererek gösterilen süvari,
seyirciye en yakın olanıdır (eserde sağ tarafta
sonuncu). Onun yanında, elinde savaş baltası olan
başka bir atlı var.

Büyük olasılıkla, bu sahneler destansı özelliklere sahiptir ve Orta Asya halklarının tarihinde önemli bir olayı sunuyor olabilir.

Yukarıdaki gözlemler, tasvir edilen genel
mahiyeti netleştirir ve onu “seferden dönen
savaşçıların sahnesi” olarak değil, bir grup
süvarinin diğerleri tarafından saldırıya uğradığı
bir sahne olarak yorumlar. Karakterlerin
görünümlerinin benzerliği, onların akraba
kabilelerden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Savaş
sahnesi tasvirlerinde, tarafların sadece kuşanılmış
silahlar açısından değil, aynı zamanda görünüş
olarak da birbirinden farklı olduğu Halçayan’daki
heykel bulgulara daha önce gördüğümüz saldırı
sahnelerini hatırlatmaktadır. Savaş teçhizatlı
süvarilere gelince, Orlat’taki kemik plaka
üzerindeki sahneler, Sibiry koleksiyonundaki
altın plakaların üzerindeki sahneleri andırır.

Büyük olasılıkla, bu sahneler destansı özelliklere
sahiptir ve Orta Asya halklarının tarihinde önemli
bir olayı sunuyor olabilir. Elimizde, Da Yuezhi’nin
beş Yabgu (prenslik) konfederasyonu olan
Sakarauklar ve Tochari’nin (Pompeius Trogus,
XLII) karşı karşıya gelmesi de dahil olmak üzere,
kabilelerin iç savaşlarını, Kujula Kadphises’in
liderliğini, Wusun ve Yuezhi askeri temaslarını
ve Xiongnu ve Yuezhi arasındaki savaşları

anlatan yazılı kaynaklarda yer alan birkaç tarihi
bölüm vardır. Bütün bu tarihi olaylar güzel sanat
eserlerinde tasvir edilebilmektedir. Bütün bu
halklar Çin ve Batı kaynaklarına göre benzer bir
yaşam tarzına sahiptir (Abdullaev, 2005: 27-30;
Abdullaev, 2007; Abdullaev, 2007: 73-98).

Bu iyi bilinen antik sanat eserlerine,
Moğolistan’daki Novosibirsk’ten Rus arkeologların
dikkat çekici bir halı bulgusunu ekleyebiliriz
(Polosmak, 2010). Halı kumaş kalıntılarının
üzerinde, cesetlerin olduğu bir savaş sahnesi tasvir
edilmiştir ve bazı savaşçılar zırh şeklindeki plaka
içinde gösterilmektedir. Şahsiyetlerin fiziksel
görünümleri Halçayan savaşçılarına çok benzerdir.

Yukarıda incelediğimiz zırhlı savaşçı
görüntüsünün bazı popüler kil heykellere
yansıdığına dikkat edilmelidir. Burada Güney
Özbekistan’daki Kampir Tepe sahasının Grek-
Baktriya sonrası dönem katmanlarından gelen
sadece bir örnek verdim. Kampir Tepe arkeolojik
kompleksindeki Yunan tasvirleri arasında
göçebe görünümlü bazı kil heykel örnekleri
bulunmaktadır. Özellikle omphalos şeklinde bir
tahtta oturan sakallı bir figür dikkat çekicidir
(Abdullaev, 2007: 90, Şek, 10).

Strabon’a göre, erkeklerin ana işinin askerlik
olduğu göçebe dünyada, ya paralı bir güç olarak
hareket eden ya da yakındaki kasaba ve köyleri
yağmalamak ya da haraç almak için yağmalayan
bir profesyonel savaşçı şövalyeler katmanı vardır.
Örneğin, yine Strabon’a göre, Sakalar, “Kimmerler
gibi baskınlar yapan” benzer bir yaşam tarzına
sahiptiler. Bu akınlardan birinde Baktriya’yı ve
Ermenistan’ın bir kısmını ele geçirerek Sakasene
adını geride bıraktılar (Strabo, XI, VIII, 3-4).
Metal zırhlı şövalyenin görüntüsü, Vanones, Azes,
Azileses ve daha sonra Hindistan’a gelen Orta Asya
kökenli diğer kralların sikkelerinde gösterilmiştir
(Mitchiner, 1976: 100).

Sonuç

Ağırlıklı olarak arkeolojik katmanlardan seçilmiş görüntülerin bu sınırlı araştırmasının sonunda, İpek Yolu'nun Orta Asya bölgesindeki göçebe şövalyeler hakkında bazı fikirlere sahip olunabilir. Bizim için başlangıç noktası, Orlat mezarı da dahil olmak üzere, şövalyelerin net tasvirlerini kemik plakalar üzerine oyulmuş olarak gösteren Soğdyan kompleksidir. Orlat mezarlarının yanı sıra, Soğdya bölgesi, erken dönem Soğdya sikkeleri de dahil olmak üzere profesyonel savaşçı tasvirlerini gösteren başka anıtlara da sahiptir. Ön yüzünde hükümdarın portresi, arka yüzünde okçu figürü bulunan sikke serisi de Orlat yapılarının temsillerine yakındır.

Belirtmek gerekir ki tasvir edilen efsaneler bütünlüklerini yitirmiş ancak madeni paraların üzerindeki Yunanca harfler okunabilir durumdadır. Bu sikkelerdeki katafrakt tipi, Halçayan zırhlı savaşçı tasvirlerini andırmaktadır. Bu portrelerin ayırt edici özelliklerinden biri, erken Soğdya sikkelerinde tipik olan uzun bir bıyıktır. Soğdya sikkelerinin arka yüzündeki diğer ortak işaret, Halçayan kabartmaları ve Orlat levhalarında gösterilen yüksek yaka koruyuculu okçu tasviridir (Abdullaev, 1995a: Şek. 7, 8). Son olarak, Soğdya sikkelerinde tasvir edilen asimetrik yay biçimi, Orlat kompozisyonundaki yay formuna oldukça benzerdir.

Böylece, Soğdya'yı Kuzey Baktriya ile, yani Halçayan ile ilişkilendirerek, katafraktların -Orta Asya şövalyelerinin hareketini tespit edebiliriz. Amudarya-Oxus bölgesinin kıyısında bulunan hükümdar Tanlismaides'in madeni paralarının analizi, onu Soğdya (Orlat, Soğdya sikkeleri) ve Kuzey Baktriya (Halçayan) anıtlarına yansıyan aynı şövalye aristokrasisi dönemi ile ilişkilendirmenize izin verir. Birinci yüzyılın ilk yarısı için geçerli olan Tanlismaides sikkeleri kronolojik olarak güvenilir bir tarih vermektedir. (MÖ 2. yüzyıl - MÖ 1. yüzyıl)

Katafraktları etnik köken olarak, Strabon'a göre "Iaksartes'in diğer tarafındaki bölgeden hareket eden" ve Greko-Baktriya devletini devirenler arasında yer alan Saka kabileleriyle ilişkilendirmek mantıklıdır (Strabo, XI, VIII, 2; Bernard, 1987; Bernard, Abdullaev, 1997; Abdullaev, 2007).

Aşağı Syrdarya'daki Chirik-Rabat kültürü ile ilişkilendirilen, Chirik-Rabat arkeolojik sit alanında dairesel bir mezarda demir zırh levha parçalarının bulunması bu bağlamda dikkat çekicidir. Yapıda yapılan kazılarda MÖ 4. yüzyılın sonları veya 3. yüzyılın başlarına tarihlenen malzeme ele geçmiştir. (Tolstov, 1962: 148, Res. 82; Itina, 1992).

Bu kronolojik hesaplamaları takip ederseniz, Sakarauklar tarihsel olarak Yuezhi'den önce gelir ve bir anlamda Grek-Baktriya kültürünün "takipçileri" ve "mirasçılarıdır". Dalverzintepa'da kazı başkanlığı yapan Balyaeva, zırhlı yaka takan bir savaşçı ve koruyucu zırh içinde bir at başı tasvir eden duvar resimlerinin parçalarının Kuşan döneminden önceye ait olduğunu tespit etti (Balyaeva, 1978: 38). Çinli diplomat Zhang Qian'in, Guyshuy (Oxus-Amudarya) nehrinin kıyısında Yuezhi kalıntıları bulmasıyla, tutarlı bir hipotez olarak MÖ 129'u Yuezhi'lar için son tarih olarak kabul ediyoruz. O dönemde nehrin kuzeyine yerleşmişler ve güçleri nehrin sol kıyısına kadar uzanmıştır. Bu durumda, Ai Khanum adıyla bilinen şehrin yıkıldığı MÖ 145 tarihi düşünüldüğünde, Orta Asya tarihinde "Saka-Yuezhi dönemi" eldeki kanıtlarla M.Ö. 145 ile 129 yıl arasında sınırlandırılmıştır.

Büyük ölçüde eserlerdeki tasvirlerle dayanarak, göçebelerin Doğu'dan Batı'ya olan hareketini görmeye çalıştık. Tabii ki, sonuçlar varsayımsaldır ve daha fazla kanıt gerektirmektedir. İpek Yolu boyunca yürütülen sistematik arkeolojik araştırmaların, araştırmacılara anlaşmazlıkları çözmek için yeni materyaller sunacağı umulmaktadır. 🌸

Kaynakça

- Abdullaev K. (1992). K voprosu o voinstve Sredney Azii v ellinisticheskuyu epohu. Srednyaya Aziya i mirovaya tsivilizatsiya. Tezisy mezhdunarodnoy konferentsii. Tashkent.
- Abdullaev K. (1995a). Armor of Ancient Bactria. In the Land of the Griphon. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity. A. Invernizzi ed. Florence: 163-180.
- Abdullaev, K. (1995b). Nomadism in Central Asia. In the Land of the Griphon. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity. A. Invernizzi ed. Firenze: 151-161.
- Abdullaev, K. (2005). New Finds of Pre-Kushan and Early Kushan Plastic Art in Northern Bactria and the Halçayan Reliefs. Parthica. 6. 2004, Pisa-Roma: 27-46.
- Abdullaev, K. (2007). Nomad Migration in Central Asia. After Alexander Central Asia before Islam. Proceedings of the British Academy: 133, 73-98.
- Abdullaev, K., Annaev, T. (2001). Novy mogil'nik kushanskogo vremeni na yuge Gissarskogo hrebta. Drevnyaya i srednevekovaya kul'tura Surkhanda'r'i. Tashkent: 19-24.
- Abdullaev, K., Rtveladze E., Shishkina G. (1991). Culture and Art of Ancient Uzbekistan. Catalogue of Exhibition. Moscow.
- Artamonov, V. I. (1973). Sokrovishcha sakov. Amu-darinski klad. Altayskie kurgany. Minusinskie bronzy. Sibirskoe zoloto. Moskva, Iskustvo.
- Belyaeva, T. (1978). Zhiloy dom bogatogo gorozhanina. Dalverzintepe kushanski gorod na Yuge Uzbekistana. Tashkent: 33-37.
- Bernar P., Abdullaev K. (1997). Nomady na granitse Baktrii. K voprosu ob etnicheskoy identifikatsii. Rossiyskaya arkhologiiya. Issue 1. Moskva: 68-86.
- Bernard, P. (1980). Campagne des fouilles 1978 a Ai Khanoum Afganistan. Comptes Rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris.
- Bernard, P. (1985). Les Monnaies Hors Tresors. Question d'Histoire Greco-Bactrienne. Fouilles d'Ai Khanoum. IV, Memoirs de la Delegation Archeologique Francaise en Afghanistan. T.XXVIII. Paris.
- Bernard, P. (1987). Les nomads conquerants de l'Empire greco-bactrien. Reflexion sur leur identite ethnique et culturele. Comptes Rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris.
- Charbonneau J., Martin, R., Villard, F. (1988). La Grecia ellenistica 350-330 A.C. Milano. Biblioteca Universale. Rizzoli
- Drevnosti Tadjikistana. (1985). Katalog vystavki. Pod redaktsiyey E.V. Zeymalya. Dushanbe, "Donish".
- Ilyasov, J.Ya., Rusanov, D.V. (1997/1998). A Study on the Bone Plates from Orlat. Silk Road Art and Archaeology 5. Kamakura: 107-159.
- Itina, M. A. (1992). Rannie saki Priaral'ya [The early Sakas of the Aral sea region] : Stepnaya poloska Aziatskoi chastii SSSR v skifo-sarmatskoe vremya [Archaeology of the USSR. Steppes band of the Asian part of the USSR in the Scythian-Sarmatian time]. Moscow, Nauka: 31-46 (in Russ.)
- Kulture and Art of Ancient Uzbekistan. (1991). Exhibition catalogue. Editore-in-Chief: Abdullaev K., Rtveladze E.V. & Shishkina
- Li, Yusheng, (2020). The Preliminary Study of the Image on the Golden Plate Collected in Datong Museum. Humanities Research. Vol. 31. 109-125 (in Chinese).
- Litvinskiy, B.A. (2010). Khram Oksa. Tom 3. Moskva.
- Marshak, B. I., "Central Asian Metalwork in China," James C.Y.Watt et al. eds. China : Dawn of a Golden Age, 200-750AD, Yale University Press, 2004.
- Mitchiner, M. (1975a). Indo-Greek and Indo-Scythian Coinage. Vol. 4. London.
- Mitchiner, M. (1975b). Indo-Greek and Indo-Scythian Coinage. Vol. 5. London.
- Mitchiner, M. (1976). Indo-Greek and Indo-Scythian coinage. Vol. 6. London.
- Polosmak, N.V. (2010). My vypili Somu, my stali bessmertnymi. Nauka iz pervykh ruk, 3 (33) , Moskva: 50-59.
- Polosmak et al. Polosmak N.V., Bogdanov E.S., Tseveddorzh, D. (2011). Dvadtsatiy noinulinski kurgan. Novosibirsk.
- Pugachenkova, G. A. (1971). Skul'ptura Halçayana. Moskva.
- Pugachenkova, G. A. (1987). Obraz kanguytsa v sogdiyskom iskusstve. Iz hudozhestvennoy sokrovishnitsy Srednego Vostoka. Tashkent, 47-59.
- Pugachenkova, G. A. (1989). Drevnosti Miankalya. Tashkent, "Fan".
- Pugachenkova, G. A., Rtveladze E.V. Eds. (1978). Dal'verzintepe – kushanskiy gorod na yuge Uzbekistana. Tashkent.
- Rudenko, S.I. (1960). Kultura naseleniya Tsentralnogo Altaya v skifskoe vremya. Moskva- Leningrad.
- Rudenko, S.I. (1961). Kultura Hunnov i Noinulinskie kurgany. Moskva-Leningrad.
- Rudenko, S.I. (1962). Sibirskaya kollektsiya Petra I. Svod arheologicheskikh istochnikov.
- Steblin-Kamenskiy, I.M. (1981). Baktriyskiy yazyk. Osnovy iranskogo yazykoznaniiya. Moskva, 314-345.
- Strabo Geography (1928). Volume V: Books 10-12. Translated by Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library 211. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suleymanov, R. Iskhakov, M., Turebekov, M., Nefedov N. (1976). Raskopki na gorodische Er Kurgan. Arheologicheskie otkrytiya. Moskva: 535-536.
- Suleymanov, R., Isamiddinov, M., Turebekov, M., Nefedov N. (1977). Osnovnye itogi raskopok na Er Kurgane. Arheologicheskie otkrytiya. Moskva: 544-545.
- Syma Tsyuan. Translated into Russian. (2002). Istoricheskie zapiski. Shi Tszu. Tome VIII. Moskva .
- Tolstov, S.P. (1948). Drevniy Khorezm. Moskva.
- Tolstov, S.P. (1962). Po drevnim del'tam Oksa i Yaksarta. Moskva. Treasures of Ancient Bactria. (2002). Miho Museum.
- Treuer, K.V., Yakubovskiy, A.Yu., Voronets, M.E. (1947). Istoriya narodov Uzbekistana. Tom 2. Tashkent, Akademiya nauk Uzbekskoy Sovetskoy Sotsialisticheskoy respubliky.
- Wang Renxiang. (2012). Shan Zi Yue Shu: Ancient Belt hooks and Buckles. Shanghai: Shanghai Ancient Book Publishing House.

"Güç zayıflıktır"

Güçlü Adamın Çağı*

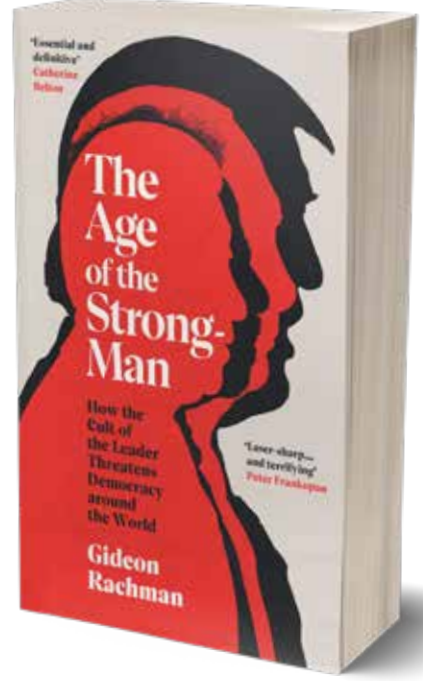
Lider Kültü Dünyada
Demokrasiyi Nasıl Tehdit Ediyor?

GIDEON RACHMAN

DOMINIK PIETZCKER **

Macromedia Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, 2022

BU KİTAP, FINANCIAL TIMES'İN DIŞ haberler başyazarı ve on yıldır küreselleşmenin politik ve jeostratejik yönleri hakkında önde gelen bir yorumcu olan Gideon Rachman'ın Easternisation - War and Peace in the Asian Century (2016) kitabından sonraki son kapsamlı siyasi analizi niteliğindedir. Rachman Easternisation'da, Çin'in büyüyen ekonomik, siyasi ve aske-

ri gücüyle Asya'nın rakipsiz hegemonu oluşunu keskin bir şekilde resmediyor ve Transatlantikten Hint-Pasifik yarıküresine doğru bir güç ve kültür kayması olduğunu açıkça belirtiyor. Rachman The Age of the Strongman kitabında, başka bir tür güç kaymasından bahsetmektedir. Rachman'a göre küresel siyasi kültürde göreceliden mutlak liderliğe daha tehlikeli ve çatışmaya

* Çeviri: İbrahim Orçun Göktürk

** Dominik Pietzcker, 2012'den beri Macromedia Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Hamburg ve Berlin Kampüslerinde tam zamanlı profesör ve Medya Fakültesi üyesidir. Freiburg/Br. Üniversitesi, Dublin Trinity College ve Viyana'da felsefe, tarih ve edebiyat okudu. 1996'dan 2010'a kadar siyasi kamu kurumlarında (Federal Başkanlık Ofisi, AB Komisyonu, Alman hükümetinin Federal Basın Departmanı) kreatif direktör olarak çalıştı ve Universität der Künste (UdK) Berlin ve Technische Universität (TU) Dresden'de ders verdi. 2014'ten beri Alman Girişimciler Vakfı'nda (Stiftung der Deutschen Wirtschaft, SDW) fahri jüri üyesidir. Cambridge Üniversitesi Darwin Koleji'nde ders vermektedir ve İstanbul İktisadi Üniversitesi'nde araştırma görevlisidir. 2017'den beri Çin'deki üniversitelerde, Zhejiang Üniversitesi Şehir Koleji'nde (Hangzhou) ve Tongji Üniversitesi'nde (Şanghay) dersler verdi. Kültürlerarası, Çin-Almanca ve sosyo-ekonomik konularda düzenli olarak yayınlar yapmaktadır.

yol açma potansiyeli taşıyan bir başkalaşım söz konusudur. Bir anlamda uyarı vererek, Rachman şöyle yazıyor (s. 2): “Dünyadaki güçlü liderlerin yükselişi dünya siyasetini kökten değiştirdi. Şu anda 1930’lardan bu yana liberal demokratik değerlere yönelik en sürekli küresel saldırının ortasındayız”. The Age of the Strongman, Ukrayna’daki savaşın patlak vermesinden birkaç hafta önce yazılmış ve yayınlanmış olmasına rağmen, “gücü olan istediğini alır” görüşünün gerçek siyasi çerçevesine ve sözde meşru ulusal çıkarların sırf şiddet yoluyla uygulanması tezine mükemmel bir şekilde uyuyor. Uzlaşmaz çıkarları çözmeye yönelik bu ilkel yaklaşım, bireylere, uluslara ve bunların siyasi elitlerine benzer şekilde başkalarına örnek olursa, herhangi bir yolla yönlendirilen herhangi bir çatışma, tasavvur edilebilir ve mümkün hale gelir. Bu durum ciddi bir yıkıcı potansiyel yaratmaktadır.

Otoriterlik, ulusal popülizm veya neo-feodalizm olarak nitelensin, Rachman’ın “güçlü adamların siyaseti” olarak adlandırdığı şey aynı sonuca çıkıyor: Tam anlamıyla tek elde toplanma değilse bile çok az kişinin elinde muazzam zenginlik ve gücün yoğunlaşması.

Rachman kitabında, tamamen yeni bir siyasi tarzdan ziyade geleneksel bir güç kavramı betimliyor. Otoriterlik, ulusal

popülizm veya neo-feodalizm olarak nitelensin, Rachman’ın “güçlü adamların siyaseti” olarak adlandırdığı şey aynı sonuca çıkıyor: Tam anlamıyla tek elde toplanma değilse bile çok az kişinin elinde muazzam zenginlik ve gücün yoğunlaşması. Esasen, örgütler ve hatta uluslar içindeki bu etki birikimi, Alman sosyolog Robert Michels’in 1911 yılında yayımlanan Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie kitabının girişindeki “Oligarşinin Tunç Kanunu”nda tanımlanmıştır ve tamamen yeni bir tarihsel olgu değildir. 20. yüzyılın modern tarihi, kendilerini büyük ulusal liderler olarak gören acımasız yöneticilerin, çok sayıda, canice olmasa da zalimlik örnekleri ile doludur.

Bugün, “güçlüler çağı”nın politik ve toplumsal sonuçları farklı olabilir. Rachman’ın gördüğü gibi güçlü adam mutlaka bir otokrat, “führer”, tiran, “generalissimo” veya “caudillo” değildir; demokratik bir seçimle iktidara gelse bile çoğulcu toplum anlayışına meydan okuyan bir politikacıdır. Bir popülist olarak, güçlü adam siyasi çoğunlukların beğenisine bağlıdır; bir milliyetçi olarak saldırgan bir dış politikaya yönelir; bir gelenekçi olarak, geçmişe ait bir imparatorluk görkemine gönderme yapar. Güçlü adamlar, çoğunlukla karmaşık – en azından belirsiz – jeopolitik bir gruplaşma içinde prosedürler yerine hızlı çözümler, sancılı kararsızlıklar yerine kristal berraklığında kesinlikler ile ihtimamla hazırlanmış fakat tatmin edici olmayan uzlaşmalar yerine zor kararlar sunar.

Rachman bu noktada bazı örnekler de veriyor: 2014’te Kırım’ın ilhakı; 2016’da Brexit; 2020’de Trump’ın başkanlığının

sonunda Beyaz Saray'daki fırtına ve Xi Jinping'in 2012'de iktidara gelmesinden bu yana Çin yayılcılığı. Rachman'ın güçlü politikacılar listesi, bunların yanı sıra Orbán (Macaristan), Erdoğan (Türkiye), Modi (Hindistan), Netanyahu (İsrail), Muhammed bin Selman (Suudi Arabistan), Duterte (Filipinler) ve Bolsonaro (Brezilya) dahil olmak üzere uzun bir liste. Tüm bu politikacıların ortak paydasını bulmak zor olabilir. Boris Johnson hakkında Putin veya Etiyopyalı Ebu Ahmed için eşit derecede doğru olan ne söylenebilir?

“Küresel fikir savaşı sadece politikacılar tarafından değil, aynı zamanda entelektüeller tarafından da verilmektedir”

Rachman'ın tanımladığı şekliyle “karizmatik yeni lider” (s. 173), Max Weber tarafından yüz yıl önce, siyasi iktidarın meşrulaştırılması üzerine ünlü makalesinde (Wirtschaft und Gesellschaft, 1919) zaten tanımlanmıştı. Weber, dünyevi güç alanında dinsel karizma fikrini ilk ortaya koyan kişidir. Rachman aslında en basit haliyle eskilerden feyz alıyor; fikirleri Alexis de Tocqueville'den Ernest Gellner ve Isaiah Berlin'e kadar olan derin siyasi analiz geleneginden kaynaklanıyor. Milliyetçilik ve otoriter iktidar kavramları, en azından modern zamanlarda el ele gidiyor. Rachmann'ın tasvir ettiği gibi ‘Güçlü Adamlar’, kişisel ve kurumsal gücü aşmaktan zevk alan yeni siyasi aktörlerdir. Bu gerçekten şaşırtıcı bir şey değildir, çünkü bu feno-

men Tacitus, Montesquieu ve Shakespeare gibi dünyevi gücün en önde gelen yorumcularınca zaten kavranmış ve kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır. Açıkçası, güç kendi içinde kuvvetli bir cezbedicidir, ancak bu fikre atıfta bulunmak, herhalde apaçık ortada olan bir gerçeği ifade etmektir. Entelektüel bir bakış açısıyla bakıldığında, The Age of the Strongman özgünlükten yoksundur ve güç kavramı için Kissinger'ın “en büyük afrodizyak” tarifine eklediği pek bir şeyi yoktur.

Rachman, kişisel anlayışlarını, anekdotları ve genel fikirlerini birleştirdiğinde en net ifadesini ortaya koymaktadır. “Küresel fikir savaşı sadece politikacılar tarafından değil, aynı zamanda entelektüeller tarafından da verilmektedir” (s. 197). Teknolojik ilerleme (kitle imha silahları dahil) hiçbir tür manevi ilerleme ile karşılaştırılmaz. Güçlü adam, dünya üzerindeki etkisi tartışmalı bir şekilde daha büyük olmasına rağmen, diğer herhangi bir insanla aynı manevi tehlikeye maruz kalır. Bu noktada Rachman'ın kitabı bize sınırsız olasılıkları ve aynı zamanda gücün ahlaki kısıtlamalarını hatırlatıyor. Hukukun üstünlüğü, acımasız güç kullanımından çok daha iyi bir fikirdir. Yine Kissinger'dan alıntı yapmak gerekirse (Reflections on Diplomacy, 2019): “Bir durumda ne yapacağınızı bilmiyorsanız, daha güçlüye karşı zayıfı destekleyin çünkü saldırganlığı teşvik etmek istemezsiniz.” Ancak bu adım, aynı zamanda güçlülük, güçlü bir adam ve güçlü bir irade gerektirir. Sonuç olarak, Gideon Rachman gibi çağdaş küresel siyasetin böylesine seçkin bir yorumcusu ve keskin bir analisti bile güçlülerin ikilemini çözmememiştir. 🌸

ALEXANDER RODCHENKO

Yangın Merdiveni*

Alexander Rodchenko ve Varvara Stepanova bu evde yaşadılar (No. 21, bina 5, inşaat yılları 1913-1914, mimar Nikolai Kurdyukov). 1918-1935'te caddeye Pervomaiskaya, 1935-1990'da - Kirov adı verildi. 1990'da ise tarihi adı Myasnitskaya iade edildi. Rus avantgardı'nın en önde gelen isimlerinden olan Rodçenko'nun, bu dönemki fotoğraflarında, 'aşağıdan yukarıya' ve 'yukarıdan aşağıya' konsepti hakimdir. 'Yangın Merdiveni'nde de yine bu anlayış göze çarpar.

* "Myasnitskaya'daki Ev" serisinden, 1925.

JAK İHMALYAN

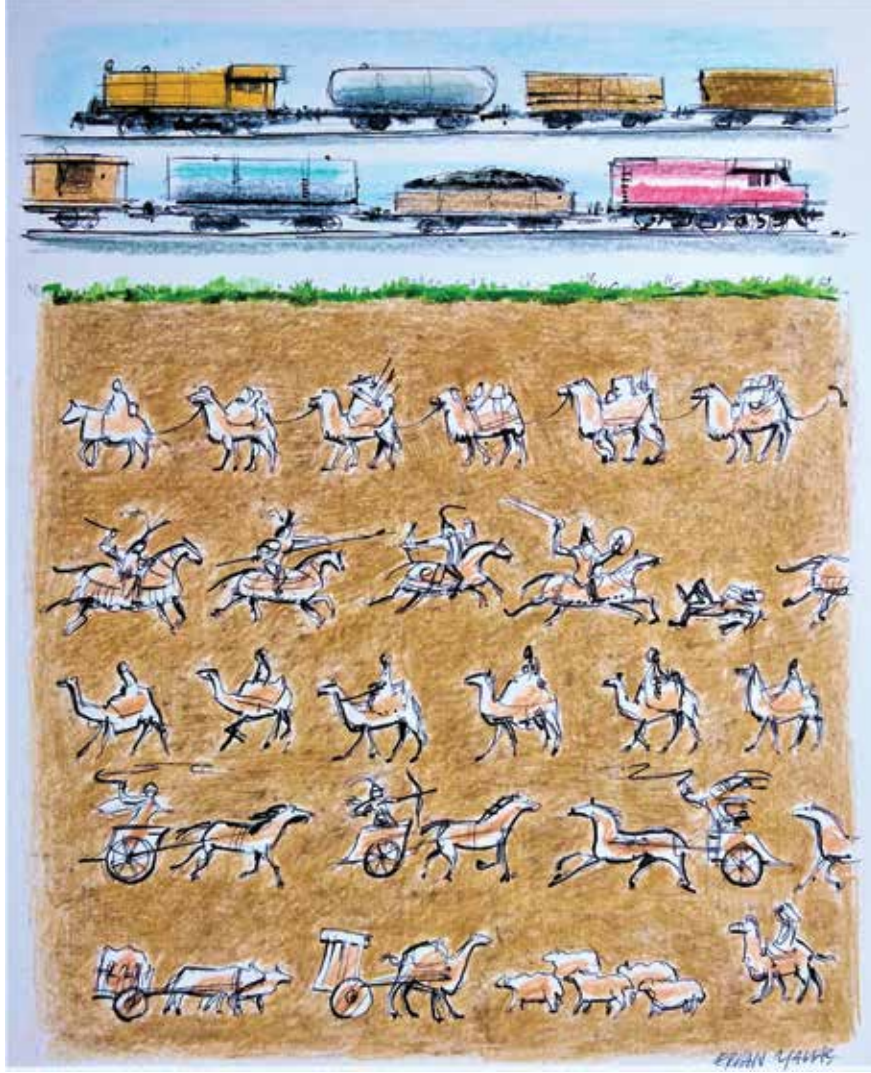

Simitçi*

Jak İhmalyan, 30 Haziran 1922 tarihinde İstanbul'da doğdu. Abidin Dino'dan resim dersleri aldı. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim bölümünde okudu. Bedri Rahmi Eyüboğlu hocası oldu. Nazım Hikmet'in yakın dostu olan sanatçı, Türkiye Komünist Partisi'ne katıldı. 1944'te tutuklandı. 1947'de serbest kaldı ve iki yıl sonra, 1949'da yurtdışına çıktı. Suriye, Lübnan, Polonya, Çin ve 1 Nisan 1978'de hayatını kaybettiği SSCB'de yaşadı. İhmalyan'ın, renk kullanımı, dramatik biçim ve figürleriyle dikkat çeken çalışmalarında, gençliğinde terk ettiği Türkiye'den izler sık sık göze çarpar. Çin sanatından da etkilendiği, yine göze çarpan bir diğer özelliğidir sanatının. görülen sanatçı, Rus çağdaş sanatında özel bir üslubu teşvik ediyor ve resimlerinde Ortodoks kilisesi, Sovyet İmparatorluğu ve Yunan mitolojik kahramanlarından oluşan ilgi çekici ütopiyalar yaratıyor.

* Resim, ressamın Moskova'daki Doğu Halkları Sanatı Müzesi'nde 24 Haziran-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleşen "Gözün Pasını Silerken" başlıklı sergisinden alınmıştır. Pirinç kâğıdı üzerine mürekkep (İlhamyan'ın ailesine ait koleksiyondan) 1961.

ERHAN YALVAÇ

Uygarlığın İpek Yolu

Erhan Yalvaç, 1976-77 döneminde İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun Grafik Bölümünden mezun oldu. 1980 darbesine kadar *Aydınlık Gazetesi*'nin grafik servisinde çalıştı ve karikatürler çizdi. 1998 yılına kadar reklam ajanslarında grafikçi ve sanat yönetmeni olarak görev yaptı. 1998-2003 yılları arasında resim yaptı ve sergiler açtı. Halen resim, illüstrasyon ve karikatür çiziyor.

